

ความทุกข์

Whomsoever

“

ความทุกข์ทำให้เราฉลาดขึ้น
ความทุกข์ทำให้บุคคลเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า;
ฉะนั้นถ้าฆราวาสเต็มไปด้วยความทุกข์
ก็ต้อนรับมันในลักษณะนี้,
ในลักษณะที่ทำให้ฉลาด
หรือในลักษณะที่ทำให้บุคคล
เป็น
พระสัมมาสัมพุทธเจ้า

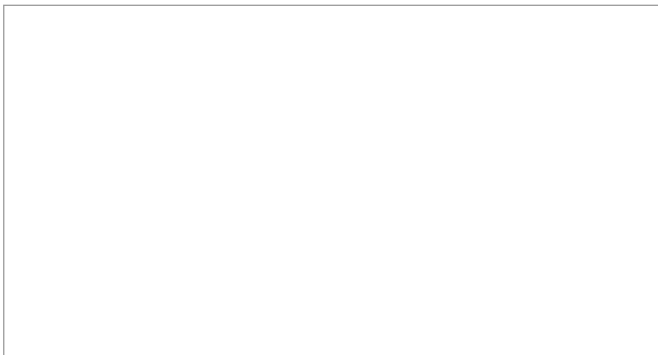
”

ความทุกข์ในความเป็นฆราวาส
ฆราวาสธรรม

พุทธทาสธรรม (๑๓)

ความทุกข์

พุทธทาสภิกขุ

พิมพ์ครั้งแรก ตุลาคม ๒๕๔๗

พิมพ์และจัดจำหน่ายโดย

สายส่งสุขภาพใจ

บริษัท บুদ্ধใหม่ จำกัด

๑๔/๓๗๐ หมู่ ๑๐ ถ.พระราม ๒ (ซอย ๓๘) แขวงบางมด เขตจอมทอง กทม. ๑๐๑๕๐

โทรศัพท์ ๐-๒๔๑๕-๒๖๒๑, ๐-๒๔๑๕-๖๕๐๗, ๐-๒๔๑๕-๖๗๙๗

โทรสาร ๐-๒๔๑๖-๗๗๔๔

พิมพ์ที่ : ฝ่ายโรงพิมพ์ บริษัท ตกดตา พับลิเคชั่น จำกัด

โทรศัพท์ ๐-๒๔๑๕-๓๒๙๔

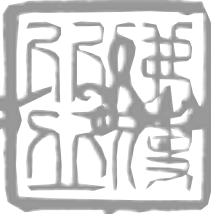
ราคา ๑๒๐ บาท

ความทุกข์

Whom I Love Best

สุภาพใจ

Wnom Pank

สารบัญ

ความทุกข์ในความเป็นฆราวาส	๑
ความลับของอายตนะเป็นสิ่งที่ต้องเปิดเผย	๒๗
ธาตุเกี่ยวข้องกันจนถึงความดับทุกข์.....	๖๙
อวิชชากับการทำสิ่งที่ไม่จำเป็นต้องทำ (คือทุกข์)	๑๑๗
จตุราริยสังจกถา	
(อวิชชาเกิด ทุกข์เกิด – อวิชชาดับ ทุกข์ดับ)	๑๕๑
ภาคผนวก	๑๘๙

ความทุกข์ ในความเป็นฆราวาส

จาก ธรรมโมษณ์ของพุทธทาส “ฆราวาสธรรม”
หมวดที่ ๒ ปกกรณ์พิเศษ อันดับที่ ๑๗.ก บนพื้นแถบสีแดง

สำ

หรับพวกเรา ล่วงมาถึงเวลา ๒๐.๓๐ น. แล้ว เป็นเวลาที่จะได้บรรยายต่อจากตอนที่แล้วมา. วันที่แล้วมา เราพูดกันโดยหัวข้อว่า “ความสุขของฆราวาส” ส่วนในวันนี้จะพูดโดยหัวข้อว่า “ความทุกข์ในความเป็นฆราวาส” เพื่อจะได้ตอบปัญหาตามที่ได้ยื่นถามไว้ต่อไป.

วันก่อนเราพูดถึง*ความสุขของฆราวาส* วันนี้จะได้พูดถึง*ความทุกข์ของฆราวาส* ดุมันคล้าย ๆ กับว่าจะเป็นการค้านกัน อยู่ในตัว; และโดยทั่วไป คนเขารู้กันอยู่และเขาพูดกันอยู่ ว่าเรื่องของฆราวาสแล้วต้องเป็นเรื่องทุกข์ มีความทุกข์, เรื่องบรรพชิตเป็นเรื่องไม่ทุกข์. นี้ขอให้นึกถึงที่ผมเคยบอกว่า ความยุ่งยากนี้มันเกิดจากคำพูด เกิดจากภาษาพูด ทำให้เข้าใจได้

แปลก ๆ ต่าง ๆ กัน เพราะฉะนั้นเราต้องระวังคำพูดหรือภาษาพูด โดยเฉพาะที่มันเป็นภาษาคนหรือเป็นภาษาธรรม; และแม้ที่เป็นภาษาคนตามธรรมดา มันก็ยังมีข้อยกเว้น ในการที่บางอย่างมันจะมีความหมายไปอย่างหนึ่ง บางอย่างมีความหมายไปอีกอย่างหนึ่งในคำ ๆ เดียวกัน.

ที่นี้ เราจะพูดกันถึงคำว่า “สมรवासวิสัย” หรือ “ชีวิตสมรवास” คือ ความเป็นสมรवास นั่นเอง : และเมื่อพูดกันอย่างสำหรับพูด หรือเรียกว่าโดยนิตินัย คือบัญญัติกันขึ้นพูด ก็ต้องพูดว่าชีวิตสมรवासนี้เต็มไปด้วยความทุกข์ ซึ่งคุณก็ได้ยิน และบางทีก็จะเชื่ออย่างนั้นอยู่ด้วย จึงได้เสนอถามปัญหาว่า ทำอย่างไรสมรवासจึงจะแก้ไขความทุกข์หรือป้องกันความทุกข์ได้. ฉะนั้น โดยสมมติ โดยบัญญัติ คือโดยนิตินัยแล้ว ถือกันว่าชีวิตของสมรवासนั้นเป็นความทุกข์. แต่ที่นี้ถ้าดูกันโดยพฤติ นัย คือตามที่มีนมืออยู่จริง ๆ นั้น มันก็ไม่ได้ตายตัวลงไปอย่างนั้น คือเป็นทุกข์ก็ได้ ไม่เป็นทุกข์ก็ได้ แล้วแต่ว่ามันจะเป็นสมรवासได้ดีเพียงไร. นี้เรียกว่าโดยพฤติ นัยนั้นไม่แน่ที่จะพูดว่า สมรवासแล้วเป็นทุกข์เสมอไป. มันอาจจะมีความยุ่งยากมากกว่าบรรพชิต แต่แล้วมิได้หมายความว่ามันจะเป็นทุกข์ทรมาณเหมือนกับตกรกทั้งเป็นอยู่เสมอไป. ถ้าเป็นสมรवासให้ดี ให้ถูกต้องอาจจะไม่มีความทุกข์ก็ได้. ภาษาผมพูดก็พูดว่าเป็นคนให้ถูกต้อง หรือพูดให้กว้างออกไปว่า :-

“ยามจะได้   ได้ให้เป็น   ไม่เป็นทุกข์
 ยามจะเป็น   เป็นให้ถูก   ตามวิถี
 ยามจะตาย   ตายให้เป็น   เห็นสุดดี ฯ”

ถ้าทำเป็น มันก็ไม่มีทุกข์ คือมันอยู่ที่ทำไม่เป็น คือได้ไม่เป็น เป็นไม่เป็น ตายไม่เป็น ก็เป็นทุกข์ไปทั้งนั้น. แล้วบรรพชิตสมัยนี้เป็นทุกข์ยิ่งกว่าฆราวาสก็มี เป็นบ้าไปก็มี, บรรพชิตสมัยนี้ก็โรคประสาทกันมากขึ้น; ฉะนั้นมันไม่ได้อยู่ที่คำพูดหรือบัญญัติอย่างนั้น มันอยู่ที่ว่าข้อเท็จจริงมันเป็นอย่างไร มันเป็น เป็นหรือไม่เป็น มันได้เป็นหรือไม่เป็นนั่นต่างหาก. เพราะฉะนั้นโดยพฤติกรรมเราก็ไม่พูดว่า ฆราวาสจะต้องเป็นทุกข์เสมอไป; ยิ่งเป็นฆราวาสที่เป็นพระอริยเจ้า เป็นโสดาบัน สกิทาคามี อนาคามี อะไรด้วยแล้ว มันก็ยังมีข้อยกเว้นมากขึ้นที่จะไม่ต้องเป็นทุกข์. ฉะนั้นเมื่อคุณถามผมว่าฆราวาสจะดับทุกข์ได้อย่างไร นี่มันก็ต้องดูกันเสียก่อนว่า ฆราวาสชนิดไหน; เพราะมันแยกออกจากกันได้ พุดง่าย ๆ ก็คือว่าฆราวาสโง่หรือฆราวาสฉลาดนั่นเอง. นี่ก็เป็นคู่แรกที่จะต้องพิจารณา.

ฆราวาสโง่ ฆราวาสฉลาด ต้องต่างกันมากทีเดียว หรือจะเรียกว่าเป็นกัลยาณบุุุุุุุุุุุุ หรือเป็นพาลบุุุุุุุุุุุุ, เป็นคนพาลหรือเป็นบัณฑิต. ถ้าเป็นพาลบุุุุุุุุุุุุ มันก็มีเรื่องที่จะต้องเป็นทุกข์มากมายรุมกันเข้ามาหลายเรื่อง, ถ้าเป็นกัลยาณบุุุุุุุุุุุุจนจะ เป็นพระอริยเจ้าอยู่แล้ว มันก็ไม่ค่อยจะมีเรื่องที่จะต้องเป็นทุกข์.

ทีนี้ ยังมีคำอีกคำหนึ่ง ขอให้จำไว้ด้วยว่า สัตบุรุษกับอสัตบุรุษ. อสัตบุรุษนั้นคือคนพาล สัตบุรุษคือบัณฑิต แต่เขาเล็งเอาความสงบบ้างเป็นหลัก. สัตบุรุษแปลว่าบุรุษสงบบ้าง, อสัตบุรุษก็แปลว่าบุรุษที่ไม่สงบบ้าง. ชาวบ้านทั่วไปมักจะเรียกไปว่า “สัตบุรุษ” สัตบุรุษที่พูดกันตามวัดตามวานั้นแหละคือสัตบุรุษ แปลว่าผู้มีความสงบ, แล้วอสัตบุรุษก็แปลว่าเป็นพาลคือไม่มีความสงบ, นี่มันเป็นฆราวาสได้ด้วยกันทั้งนั้น ฆราวาสโง่ก็เป็นพาลปุถุชน, เป็นอสัตบุรุษไป; ฆราวาสฉลาด ประพฤติตัวดีสมกับความฉลาดก็เป็นกัลยาณปุถุชน เป็นสัตบุรุษไป; ทั้งหมดนี้ล้วนแต่เป็นฆราวาสทั้งนั้น. เพราะฉะนั้น ถ้าพูดขึ้นมาคลุม ๆ ว่า ความทุกข์ของฆราวาส หรือฆราวาสจะต้องเป็นทุกข์เสมอไปอย่างนี้ มันไม่ค่อยถูกนัก; จะต้องดูให้ดีเสียก่อนว่า ฆราวาสชนิดไหน.

ทีนี้ ทำไมเขาจึงพูดว่า ฆราวาสต้องเป็นทุกข์ ถ้าเราอมรับข้อนี้แล้วมันก็แสดงอยู่ในตัวว่ามันหมายถึงฆราวาสโง่ ฆราวาสเป็นพาล ฆราวาสเป็นอสัตบุรุษ. ทีนี้อาจจะคิดให้ละเอียดลงไปว่า แม้ฆราวาสที่ดี เป็นฆราวาสที่ดีนั้น มันก็มีเรื่องมะรุมมะตุ้มนั่นนี่โน่นมากกว่าบรรพชิต เลยต้องถือว่าฆราวาสนั้นเต็มไปด้วยความทุกข์; อย่างนี้มันก็ถูกเหมือนกัน. แต่อย่าลืมนะว่าฆราวาสกับบรรพชิตนี้มันอาจจะปนกันยุ่งก็ได้. เดียวนี้เรายอมเอาเสียว่าเป็นฆราวาสที่ดี เป็นบรรพชิตที่ดีด้วยกัน ก็ต้องถือว่าฆราวาสมีเรื่องรบกวนมาก คือต้องมีทุกข์มากกว่าบรรพชิต. นี้ยุติกันได้

อย่างนี้. แต่แล้วก็อย่าถือว่าเป็นพระราชาแล้วจะต้องมีทุกข์เหมือนตคนกรทั้งเป็นเสมอไป. พระราชาที่ดี ที่เป็นสัตบุรุษก็ไม่จำเป็นจะต้องเป็นอย่างนั้น; หรือยังเป็นพระอริยเจ้าด้วยก็ยังไม่ต้องเป็นอย่างนั้น.

เดี๋ยวนี้เราอาจจะเข้าใจผิดตามสมมตินั้นมากเกินไปก็ได้ มันก็จะมีผลเสียในข้อที่ว่า ถ้าเกิดโง่ขึ้นมา ก็จะยอมรับเอาความทุกข์เข้ามาคือ ๆ อะไร ๆ ก็ยอมทุกข์ ยอมรับทุกข์เข้ามาคือ ๆ เพราะถือเสียว่ามันต้องเป็นทุกข์; ผมว่าทำอย่างนั้นไม่ถูก. **โดยปกติแล้วเราจะต้องมีจิตใจชนิดที่ไม่เป็นพระราชาไม่เป็นบรรพชิตดีกว่า** ถ้าไปยึดถือว่าเป็นพระราชา เป็นบรรพชิตมากเกินไป มันก็เข่ารอยที่เขาพูด ๆ กันไว้โดยไม่ทันรู้ตัว หรือว่าโดยสมัครใจไปเสียเลย ไม่มีการต่อต้าน. เพราะฉะนั้น ลืมเสียก็ได้ว่าเป็นพระราชา หรือเป็นบรรพชิต ถือเสียว่ามันเป็นมนุษย์เกิดมาแล้วก็มีปัญหาอย่างไรก็ต้องแก้ให้มันหลุดลุล่วงไปให้ได้ อย่างนั้นยังจะดีกว่า; ไม่เป็นการท้อแท้ลวงหน้า หรือว่าเป็นการเศร้าโศกลวงหน้า; แล้วเราก็เห็นอยู่แล้วว่า คนเกิดมาก็เป็นพระราชา ไม่ใช่มีใครเกิดมาแล้วก็เป็นบรรพชิตมาแต่ในท้อง มันก็เป็นสิ่งที่เลือกได้. เมื่อต้องการจะทำอย่างบรรพชิต มันก็เลือกได้แล้วก็ทำทีหลัง; แล้วการเป็นพระราชาหรือเป็นบรรพชิตนี้ ก็อย่าเอาอยู่บ้านอยู่วัดเป็นหลักเกณฑ์กันนัก **ต้องเอาที่จิตใจว่าเป็นอย่างไร** นี้เราก็ได้พูดกันโดยละเอียดแล้ว.

อยู่วัดสมัยนี้มีจิตใจเหมือนคนอยู่บ้าน หรือยิ่งกว่าคนอยู่

บ้านก็ยังมี; คนอยู่บ้านสมัยนี้เขาอาจจะมีจิตใจเหมือนพระหรือเป็นอยู่อย่างบรรพชิตก็ได้; ถ้าเขามีปัญญา มีความเฉลียวฉลาด มีบุญ มีทรัพย์สมบัติ มีอำนาจที่จะจัดจะทำอะไรภายในบ้านเรือนให้เป็นที่ไปอย่างสงบเรียบร้อย มันก็ทำได้เหมือนกัน; มันก็เลยเป็นบรรพชิตโดยไม่รู้ตัว ดึกว่าเป็นบรรพชิตชนิดที่มันรุ่งรังมากไปกว่าฆราวาส แล้วไหลไปทำอะไรอย่างฆราวาส.

นี่เราพูดกันโดยหลักทั่ว ๆ ไปว่า ฆราวาสครองเรือน ฆราวาสมีครอบครัว มีบุตรภรรยาสามี มีทรัพย์สมบัติ มีการสังคมที่ผูกพันกันยุ่งไปหมด เพราะฉะนั้นปัญหาจะต้องมีขึ้นมากกว่าบรรพชิต; ก็เรียกว่าฆราวาสนี้เป็นรังของความยุ่งยาก ลำบาก สับสนวุ่นวาย โกลาหล. แต่มันมีทางออกหรือทางที่จะต้องคิดอย่างที่ได้พูดมาแล้วแต่วันก่อนอีกเหมือนกันว่า สิ่งเหล่านั้นมันก็ได้ไม่ได้มีมาสำหรับให้เป็นทุกข์ หรือเป็นความทุกข์โดยตรง โดยเฉพาะเจาะจง มันมีมา ให้สำหรับเป็นบทเรียนก็ได้ หรือมาสอบไล่ มาเลื่อนชั้นมนุษย์ก็ได้. คนที่ออกไปบวชเป็นบรรพชิตหรือเป็นฤาษีมีอยู่ในป่าเพราะเบื่อฆราวาสนั้น ก็เพราะว่าความเป็นฆราวาสมันสอนให้ เขาจึงรู้จักเบื่อ เพราะฉะนั้นต้องถือว่ามันเป็นบทเรียน หรือมันเป็นโรงเรียน. ถ้าคนโง่เกินไปไม่รู้รู้จักเบื่อ ก็ต้องทนอยู่ที่นั่น, ถ้าคนรู้จักเบื่อมันก็ออกไปได้; แต่แล้วอย่าลืมนึกว่าสิ่งเหล่านั้นมันสอนให้ คือทรัพย์สมบัติ บุตรภรรยา สามี อาชีพการงาน ปัญหาสารพัดอย่างนี้มันสอน, มันสอนให้. ถ้าเรามองมันไปในแง่ของความทุกข์มันก็เป็นทุกข์, แต่ถ้า

มองในแง่ดีกันบ้าง มันก็จะยุติธรรม คือว่ามันเป็นสิ่งที่มาสอนให้ มาผลักไสให้เราก้าวไปโดยเร็ว, เพราะฉะนั้นถ้าไม่มีชีวิตแบบฆราวาสเป็นมาตรฐานอยู่อย่างนี้ คนเราก็คงจะไม่ฉลาดก็มากน้อย เพราะอุปสรรคหรือความทุกข์นั้นมันเป็นเครื่องช่วยให้เกิดความฉลาดในภายหลังทั้งนั้น.

ที่นี้ดูกันในพระบาลีบ้าง ก็พูดอย่างเดียวกัน มีคำตรัสของผู้เป็นบัณฑิตหรือแม้แต่ของพระพุทธเจ้าเอง ก็พูดอย่างที่เขาคงพูดกันทั่ว ๆ ไปว่า : ฆราวาสนี้ยึดอัด เป็นทางมาแห่งทุกข์. ถ้าแปลเป็นไทยว่าอย่างนั้น ฆราวาสนี้คับแคบยึดอัดเป็นทางมาแห่งทุกข์; ความเป็นบรรพชิตเป็นนักบวชนั้นโล่งใญ่อย่างอากาศ แล้วก็ไม่เป็นทางมาแห่งทุกข์. สมุพาทิ แปลว่ายึดอัด คือถูกกระทบกระทั่งรอบด้าน, ชีวิตฆราวาสนั้นเป็น สมุพาทิ คือยึดอัด แล้วก็เป็นทางมาแห่งทุกข์. ฤดีในที่นี้คือกิเลส. ยึดอัดคับแคบก็หมายความว่ามันถูกกระทบกระทั่งรอบด้าน เดียวเรื่องนั้น เดียวเรื่องนี้ เดียวเรื่องโน้น คล้าย ๆ กับว่ามันมาสบได้ แล้วมันก็เป็นทางมาแห่งทุกข์คือกิเลส ก็จริงเหมือนกัน แต่มันจะเกิดทุกข์หรือไม่เกิดทุกข์นั้น มันก็ขึ้นอยู่กับบุคคลนั้นอีก. เขาวางเป็นหลักไว้ทั่วไปอย่างนี้.

ที่นี้บรรพชิตมันก็ออกไปเสียจากบ้าน จากเรือน จากครอบครัว จากทรัพย์สมบัติ จากญาติพี่น้อง จากสังคมาอะไรต่าง ๆ มันก็ไปในทางตรงกันข้าม คือโล่งใญ่เหมือนอากาศ แล้วก็ไม่ค่อยมีทางมาแห่งทุกข์. ฝรั่งเศสหนึ่งเขาเอาบาลีนี้ ไปแปลเป็น

คำกลอน เข้าที่มาก: -

*A den of strife, is household life,
And filled with toil and need;
But free and high as the open sky,
Is the life homeless leads.*

มีคุณฟังดู เขาก็ถูกและไพบีเพราะ : ความเป็น *household life* ก็คือชีวิตฆราวาส เป็น *den of strife* เป็นดงหรือเป็นถ้ำของความสับสนวุ่นวาย เต็มไปด้วยความทะเยอทะยานและความต้องการ *filled with toil and need*. เพราะว่า ฆราวาสนี้มันเต็มไปด้วยความทะเยอทะยานและความต้องการ มันจึงเป็นดง เป็นถ้ำที่สะสมหมักหมม เรื่องของความกระทบกระทั่ง. คุณไปหลับตามองดูก็แล้วกันมันเป็นภาพพจน์ที่พอจะมองเห็นได้. ฆราวาสมี *toil and need* มาก ก็เห็นอยู่ชัด ๆ ว่ามันต้องการมาก ต้องการเพื่อตัวเองก็ต้องการมาก ต้องการเพื่อบุตรภรรยาสามีก็ต้องการมาก ต้องการอย่างนั้นอย่างนี้ก็มาก, ส่วนพระนี่จะมีแต่บาตรกับจีวรก็พอ แล้วก็เดินเร่ร่อนไปอยู่ไหนก็ได้; มันต่างกันอย่างนี้. เพราะฉะนั้นจึงเปรียบพระเหมือนกับว่านก มีแต่ปีกก็พอ นกมีสมบัติเพียงแต่ปีกอย่างเดียวก็นกก็พอ เพราะปีกช่วยให้นักบินไปได้. เมื่อมันบินไปได้มันก็พบอาหารพบอะไรตามที่มันจำเป็นแก่ชีวิต ไปหากินได้เท่านั้นเอง. ชีวิต

ของพระก็เหมือนกับนก มีสมบัติเพียงปีกเท่านั้น.

ส่วนฆราวาสนั้นมีอะไร ๆ เป็นสมบัติ จะเรียกว่านับไม่ไหวก็ได้ เหมือนสัตว์อะไรก็เปรียบยาก. เมื่อเปรียบบรรพชิตกับนกแล้ว จะเปรียบฆราวาสกับอะไร คุณไปคิดดูเอง ผมไม่มีปัญญาจะเปรียบเทียบ คือมันจะยิ่งกว่าวัวควายหรืออะไรไปเสียอีก เพราะว่ามันมีอะไร ๆ มากเกินไป. เพราะฉะนั้น ถ้าจะให้ยึดหลักว่าฆราวาสแล้วต้องเป็นทุกข์ บรรพชิตต้องไม่เป็นทุกข์ มันก็ต้องอย่างนี้ ก็ต้องมองกันในงานนี้. เป็นบรรพชิตให้ถูกต้อง, เป็นฆราวาสให้ถูกต้อง, มันก็ยังมีข้อเสียเปรียบกันอยู่อย่างนี้. เพราะฉะนั้นความทุกข์ในฆราวาสก็มีมากกว่า เพราะทุกอย่างมันเป็นทางมาแห่งอสุติ แล้วมันก็ได้เกิดขึ้นจริง ๆ ด้วย คือกิเลสนานาชนิด.

นี่คุณก็ไม่ได้ถามปัญหาที่จะเป็นพระอย่างไร ? คุณถามปัญหาว่าจะ เป็นฆราวาสอย่างไร ? ผมก็ต้องตอบอย่างนี้ คือแม้ว่ามันจะมีความทุกข์อยู่มาก แต่ถ้าเรารับเอามาในฐานะเป็นบทเรียนหรือเป็นข้อสอบไล่ มันก็กลายเป็นของดีไปในที่สุด. เพราะฉะนั้น ที่คุณถามว่าจะป้องกันความทุกข์อย่างไร? จะแก้ไขความทุกข์อย่างไร ? ผมก็ตอบด้วยคำตอบสั้น ๆ นี้ว่า รับเอามาในฐานะเป็นบทเรียน. ถ้ามันเกิดเป็นความทุกข์ขึ้นมา เพราะเรื่องของฆราวาสนั้น ก็อย่ารับเอามาในฐานะเป็นความทุกข์ธรรมดา, ให้รับเอามาสำหรับเป็นปัญหาที่จะต้องแก้เป็นบทเรียนที่จะต้องเรียน แล้วก็สอบไล่ให้ได้คือผ่านไป. วิธีนี้

แหละที่จะรู้ความทุกข์ของความเป็นฆราวาสได้. ถ้าไปโป่งไป
ก้มหัวลงรับเอามาในฐานะเป็นความทุกข์แล้วก็คงจะทนไม่ได้;
แต่แล้วคนทั่วไปเขาก็รับมันในลักษณะอย่างนั้น เพราะฉะนั้น
จึงน่าสงสาร.

เราก็ได้ข้อสังเกตสักอย่างหนึ่งว่า เป็นฆราวาสนี่เป็นได้ ๒
อย่าง คือเป็นในฐานะเป็นคนหลับหูหลับตาโง่งงไป เหมือน
กับลากเกวียน ลากแอก ลากไถ อย่างวู่ววายไปได้ นี่อย่างหนึ่ง
ก็มีทุกข์มาก. ที่นี้เป็นอย่างนักศึกษา เป็นอย่างผู้ที่มีปัญญา
สำหรับศึกษา แล้วก็สอปลไ้ให้แก่ตัวเอง; มันก็เป็นอีกอย่างหนึ่ง
ไม่เหมือนกันเลย. เขาเป็นฆราวาสที่เรียกว่าพออยู่ได้ หรือว่า
น่าดูก็ได้ เพราะคนนั้นเขาเก่ง ที่ทำอะไรให้ลุล่วงไปได้ นี่มันก็
น่าดู; ถึงจะมีความทุกข์เข้ามา ก็เข้ามาสำหรับให้ชนะ ไม่ใช่
ให้พ่ายแพ้ มันก็น่าดูที่ตรงนี้.

การที่จะหลีกเลี่ยงออกไปบวชเป็นอิสระเหมือนนก นี่มันก็ไป
อีกเรื่องหนึ่ง แต่แล้วก็ปรากฏว่ามีไม่กี่คนที่ออกไปแล้วเป็นอิสระ
ฟรีเหมือนนกได้ มันก็ไปเข้าบ่วงอย่างอื่น ถึงกับสลักลับออกมา
นี้ก็มี. ก็แปลว่าไม่ได้เป็นบรรพชิต โดยแท้จริง เป็นแต่รูป แต่แบบ
แต่ธรรมเนียนม. เพราะฉะนั้นคุณก็ใช้สติปัญญาของตัวเอง
พิจารณาดูเอง ว่าความทุกข์ของฆราวาสนี่มันคืออะไร, มันเป็น
อย่างไร; แล้วเราก็กำลังเป็นอะไร; แล้วเราจะต้องรับมันให้
ดีที่สุดในฐานะเป็นการศึกษานั้นอย่างไร. แล้วคุณก็อย่าลืมที่
พูดกันไว้วันก่อนว่า เรื่องเป็นอะไร หรืออยู่ที่ไหนนั้น มันอยู่ที่จิต

เอาจิตเป็นประมาณ. เพราะฉะนั้นฆราวาสสามารถจะจัดหลักในชีวิตประจำวันให้มันเป็นนั่นเป็นนี่เป็นโน่นก็ได้. ชั่วโมงนี้เป็นฆราวาสเต็มหนัก. ชั่วโมงหน้าเป็นพระคุณเล่นสักสองสามชั่วโมงก็ได้; นี่บอกเผื่อเอาไว้.

ที่นี้เป็นฆราวาสที่เป็นโสดมันก็ยิ่งทำได้ง่ายขึ้น แต่อย่าลืมว่าผมไม่ได้เรียกคนโสดว่าฆราวาส คือถือตามหลักมนุษยธรรมศาสตร์บรมโบราณว่า คนโสดนั้นเป็นพรหมจารีไม่ใช่เป็นฆราวาส. เรื่องนี้ก็พูดแล้ว คุณก็จดจำไปแล้ว. คนโสดที่แท้จริงคือตั้งแต่ยังเป็นเด็กขึ้นมาจนถึง เป็นหนุ่มเป็นสาวนั้นยังไม่ใช่เป็นฆราวาสยังเป็นพรหมจารี มันยังน่าดู ยังงดงาม หรือว่ายังมีความทุกข์น้อย. พออย่างเข้ามาเป็นฆราวาส มีบ้านมีเรือนมีครอบครัวนี้ มันก็เป็นฆราวาสเต็มที ต้องเผชิญกับปัญหารอบด้าน. นี่ก็ทำให้นึกถึงนิทานสมมุติที่เล่ากันเล่นสนุก ๆ ว่า ตอนเป็นชีวิตฆราวาสแท้ ๆ มันไปเอาของวัวมา ไปเอาชีวิต ๒๐ ปี ที่พระเจ้าลดให้วัวมาเพราะความโง่ เพราะความโลภ เลยก็ได้เป็นวัวราว ๒๐ ปี คือพอบ้านแม่เรือนที่หนักอึ้งเหมือนวัวลากเกวียน ๒๐ ปี จึงค่อยถอนตนออกไปเป็นอย่างอื่น คือเป็นวณปรัสต์ คือเป็นสันยาสี ก็รอดตัวไปที. แต่ถ้าไปเกิดเป็นสุนัขไปเกิดเป็นลิงเข้าอีกก็แย่ คือเป็นฆราวาสตลอด ๒๐ ปี หนักอึ้งแล้ว พอแก่ไปกว่านั้นอีก ก็ไม่มีเรื่องวิตกกังวล ห่วงลูก ห่วงหลาน ห่วงเหลนอะไรมาต่อไปอีก ก็เป็นสุนัขที่เฝ้าทรัพย์นอนหลับไม่ได้. นี่ด้วยเหตุที่ว่าไม่ได้ทำไว้ให้ดี ชีวิตนี้ไม่ได้รับ

การศึกษาฝึกฝนให้เป็นอย่างดี; พออายุมากเข้ามันบ้าเป๋อ มันเลือนพันเพื่อน มีสติสัมปชัญญะไม่สมบูรณ์ ก็กลายเป็นลิงไป คือเป็นตัวตลกให้เด็ก ๆ หัวเราะ.

เพราะฉะนั้นคุณจะต้องรู้ไว้ด้วยว่า จะต้องเป็นพรหมจารีให้ถูกต้อง, เป็นฆราวาส คุกหัสถ์ให้ถูกต้อง, แล้วพอสิ้นยุคของฆราวาสนี้ ก็จะพยายามเป็นวนปรีสถ์ให้มาก คือพยายามเป็นผู้สละตัณหาต่างๆ ของฆราวาสนั้น ให้มากที่สุดที่จะทำได้, แล้วอยู่ด้วยความสงบ. แม้ที่บ้านที่เรื่อน ที่เรียกว่าเป็นฆราวาสนั้นแหละแต่เราไม่เป็นฆราวาสอย่างอายุ ๒๐ ปีนั้นแล้ว. เราเป็นคนระลึกรู้คิดฝึกฝนจิตใจกันเสียใหม่ให้ดีที่สุด และอายุต่อไปในบั้นปลายของชีวิต จะไม่บ้าเป๋อ เลอะเลือนเหมือนคนทั่วไป; จะมีสติสัมปชัญญะสมบูรณ์จนวินาทีสุดท้าย; แล้วเราก็มีโอกาสที่จะใช้ชีวิตบั้นปลายสุดท้ายถึงที่สุด แม้ว่าเราจะแก่ชราลูกไปไหนไม่ได้แล้วก็นั่งเป็นสันยาสิอยู่ตรงนั้นก็ได้; คือว่าสอนลูก สอนหลาน สอนเหลนให้รู้ในสิ่งที่ควรจะรู้ เพราะว่าเราผ่านโลกมาอย่างถูกต้องเป็นเวลาเกือบร้อยปี.

คนแก่ชนิดนี้มีประโยชน์มาก ที่จะตอบปัญหาของเด็ก ๆ ได้หมดทุกอย่างทุกประการ; มีไว้ในบ้านในเรื่อนก็เหมือนมีพระเจ้าอยู่องค์หนึ่ง สำหรับให้แสงสว่าง. คนแก่อายุตั้ง ๙๐ ปีนั้นย่อมรอบรู้อะไรมา, กำลังไม่พันเพื่อนเลอะเลือนเลย ไม่เสียสติสัมปชัญญะเลย เพราะอบรมมาดี. ถ้าผู้ใดกลัวว่าอายุมาก ๙๐ ปี ๑๐๐ ปี แล้วจะพันเพื่อนเลอะเลือน เหมือนที่เห็น ๆ กัน

phom

อยู่โดยมากนั้น ผมขอบอกว่ามีทางป้องกัน อย่าให้มีความทุกข์ในชีวิตฆราวาสตอนนี้ นั่นคือพยายามฝึกจิตตามหลักพระพุทธานุศาสนานี้ให้มาก ที่เขาเรียกว่า “ฝึกสติ” นั่นแหละ.

เราฝึกสติให้เป็นระเบียบอยู่ทุกวัน ๆ ตอนแก่อายุ ๙๐ ปี ๑๐๐ ปี มันไม่หลง. ถ้าเราปล่อยให้อกิเลสครอบงำเราทุกวัน ๆ ไม่ต้องสงสัยอายุ ๙๐ ปี ๑๐๐ ปี มันจะหลงจะพินเพื่อน. เพราะฉะนั้นเราจะต้องเสียสละ : เมื่ออายุมันมากพอแล้ว งานก็ทำมามากพอแล้ว ก็ยอมเสียสละ เอาเวลามาฝึกจิตให้ถูกวิธีที่จะฝึก โดยเฉพาะเช่นอานาปานสตินี้ที่อยู่เป็นประจำ; ผมเชื่อว่า, จะจริงหรือไม่จริงไม่ทราบ ให้มีอายุสัก ๑๕๐ ปี หรือ ๒๐๐ ปีก็จะไม่หลง; มีแต่ว่า ร่างกายมันจะทนไม่ไหว มันจะเนาไปเสียก่อนเท่านั้น. ถ้าสมมุติว่ามันจะอยู่ได้อายุ ๒๐๐ ปี มันก็ไม่หลงดอก; ถ้าอยู่ด้วยจิตใจที่เป็นระเบียบในเรื่องของจิตใจอยู่ทุกวัน ๆ แล้วไม่มีหลงได้.

นี่คุณเห็นใหม่ว่า มันน่ากลัวหรือไม่น่ากลัว? อายุสัก ๙๐ ปีแล้วมันเกิดหลงเหมือนคนที่หลงบางคน, ก็นึกว่าไม่ได้กินอะไรก็ว่าไม่รู้ทั้งนั้น, นุ่งผ้าหรือไม่นุ่งผ้าก็ไม่รู้, กลางวันหรือกลางคืนก็ไม่รู้, อะไรก็ไม่รู้, ตัวเองชื่ออะไรก็ไม่รู้, นี่มันหลงขนาดนี้; น่ากลัวหรือไม่น่ากลัว? นี่ก็เป็นฆราวาสที่เป็นทุกข์อย่างยิ่งได้. จะป้องกันได้โดยวิธีฝึกสติสัมปชัญญะ ตามหลักของพระพุทธานุศาสนานี้เป็นประจำ แล้วก็ฝึกมากขึ้นในตอนที่ยุ่ของมันมากขึ้น; คือยอมสละสิ่งอื่นออกไป ให้มีเวลามาทำจิตใจให้ดี ให้มากขึ้น;

นี่ก็จะรับประกันได้. ถ้ายังทำไปได้ตั้งแต่ยังหนุ่ม ๆ ก็จะมีดี; ดีที่ตรงไหน ? ก็ดีตรงที่ไปเป็นฆราวาส เป็นพ่อบ้านแม่เรือนที่เข้มแข็ง ที่เฉลียวฉลาด ที่บึกบึน ที่ทำหน้าที่ฆราวาสให้ลุล่วงไปด้วยดีได้; แล้วพอต่อจากนั้นก็ไปเป็นคนแก่ที่สมองใส ที่จิตใจสว่างไสว เป็นที่พึ่งแก่คนอื่นได้ดี อย่างนี้.

เมื่อคุณต้องการจะแก้ปัญหาของฆราวาสทุกชนิดละก็ ก็ให้ทำเป็นขั้น ๆ ไป : เป็น**พรหมจารี**ต้องทำอะไร? ถ้าทำผิด ความทุกข์ก็จะเกิดขึ้นตั้งแต่เป็น พรหมจารี; คือเด็ก ๆ ของเรา เป็นบ้าง บ้าง กระโดดน้ำตายบ้าง หรือว่าทำอะไรที่ไม่น่าดูอีกหลาย ๆ อย่าง; เพราะมันทำผิดไปตั้งแต่ขั้นที่ ๑. นี่ขอให้กลัวกันให้มาก ละอายกันให้มากในเรื่องอย่างนี้ จะได้ป้องกันได้.

ที่นี้เลื่อนไปขั้นที่ ๒ เป็น**คฤหัสถ์**. ถ้าในขั้นพรหมจารี ทำมาดี ในขั้นคฤหัสถ์ก็เชื่อว่าจะต้องดี จะต้องเป็นคนฉลาด จะต้องเป็นคนอยู่ในธรรม, อยู่ในพระธรรม, อยู่ในระเบียบวินัย อยู่ในอะไรดี มีความเข้มแข็งอดทน มีกำลังใจที่สูง ไม่มีอะไรมาทำให้มันหวั่นไหวโลเล ท้อแท้อะไรได้; ปฏิบัติงานที่หนักที่สุดของชีวิตได้ตลอดสมัยของเขา คือเป็นพ่อบ้านแม่เรือนที่ดี.

หลังจากนั้นก็เป็นที่ **วนปรัสถ์** อยู่ในบ้านนั้นแหละ สนใจแต่เรื่องในทางความสงบของจิตใจให้มากขึ้น. แล้วก็เป็นที่ **สันยาสี** อยู่ในบ้านเรือนนั้น สอนลูก สอนหลาน สอนเหลน สอนอะไรก็ได้ แล้วแต่จะมี หรือนั่งตอบคำถามของเด็ก ๆ เหล่านี้ ให้ถูกต้อง.

ถ้าทำได้แบบนี้ ฆราวาสก็เกือบจะไม่เป็นทุกข์เลย; หรือถ้ามันเป็นความทุกข์เกิดขึ้นในบางอย่าง ก็กลายเป็นของน่าหัวเราะ คือมันมาทำให้เราฉลาดมันมาให้เราแก้ไขให้ลุล่วงไป. จะเป็นทุกข์ทำไม? จะต้องไปเป็นทุกข์มันทำไม, ก็ตัดอะไร ๆ ออกไปได้มาก. แต่ถ้าไม่ได้ฝึกจิตใจให้เข้มแข็งให้สูงอย่างนี้แล้ว มันรับเอาไว้ไม่ได้. ดังนั้นการที่คุณเรียนกันในมหาวิทยาลัยเดี๋ยวนี้ หนุ่ม ๆ สาว ๆ เรียนกันอยู่อย่างนี้ ผมว่าไม่มีทางเลย ไม่มีทางที่จะต้องรับความทุกข์ในชีวิต ในฐานะเป็นบทเรียนเลย; จะนั่งร้องไห้บ้าง จะกระโดดน้ำตายบ้าง จะยิงตัวตายบ้าง ไปเสียทางนั้นมากกว่า.

เพราะฉะนั้นการศึกษาเล่าเรียนในมหาวิทยาลัย มันยังไม่เป็นอุดมศึกษาเพราะเหตุนี้; มันยังไม่ช่วยให้รู้ว่า เกิดมาทำไม? แล้วจะแก้ไขความทุกข์ที่มันจะเกิดขึ้นในจิตใจด้วยความยิ้มแย้มได้. มันจะกลัว มันจะเสียสติสัมปชัญญะ สูญเสียความเข้มแข็งอะไรไป; แล้วก็ปวดหัว, เรียกกันว่าปวดหัว; พอได้เป็นนาย เป็นผู้บังคับบัญชาสูงขึ้นไป มันก็ยิ่งปวดหัว ก็เลยทำอะไรหวัด ๆ.

สรุปความกันสักทีหนึ่งก็ได้ว่า เป็นฆราวาสนี่เป็นให้ถูกต้องมาตั้งแต่พรหมจารี, แล้วก็มาถึงคฤหัสถ์ กระทั่งไปจนถึง วนปรัสถ์ และสันยาสี. สี่ค่านี่ถ้าไม่มีค่านี่ที่ดีกว่าแล้ว ก็ขอให้เขาไปใช้. ถ้าคุณมีค่านี่ที่ดีกว่าก็ตามใจ แต่ผมว่านี่ถือเป็นหลักได้: ชีวิตมนุษย์เกิดมา กว่าจะแตกดับ ให้แบ่งออกเป็น ๔ ส่วนอย่างนี้ :-

เป็นพรหมจารีเสียส่วนหนึ่ง, เป็นคฤหัสถ์เสียส่วนหนึ่ง, เป็น
 วรปรัสถ์เสียส่วนหนึ่ง เป็นสันยาสีส่วนสุดท้าย; แล้วจัดชีวิตใน
 ความเป็นฆราวาสนั้นให้ถูกต้องทั้ง ๔ ส่วน ก็จะเป็นผู้ที่พอจะ
 กล่าวได้ว่า มีชัยชนะ เป็นผู้ชนะ เกิดมามีแต่ความชนะ, เป็น
 ชนะคือเป็นผู้ชนะ นี้ตลอดชีวิตเลย. และนี่คือวัตถุประสงค์ของ
 พุทธศาสนา.

วัตถุประสงค์ของพุทธศาสนา คือจะช่วยให้คนมีแต่
 ชัยชนะจนตลอดชีวิต, ให้อยู่ในโลกด้วยชัยชนะจนตลอดชีวิต
 ไม่มีวันพ่ายแพ้. อาจจะไม่มีการสนใจที่ผมพูดนี้นักก็ได้ แต่ผม
 ว่านี่คือทั้งหมด. พระธรรม ในพุทธศาสนานี้ไม่ใช่มีไว้สำหรับ
 ชวนให้คนหนีโลก ไปอยู่ป่าอยู่ดง; นั่นมันแพ้ ตามความรู้สึกของ
 ผมคือนั่นมันแพ้ ที่ไม่กล้าเผชิญกับโลก, แล้วหนีไปบวชเป็น
 ฤๅษีดาบส เป็นมุนี เป็นภิกษุอะไรก็ตาม นั่นมันแพ้.

**พระพุทธศาสนามีไว้สำหรับให้ทุกคนนี้อยู่ในโลกด้วย
 ชัยชนะไม่ต้องหนีโลก. ให้อยู่ในโลกโดยชนะไปทุกแขนง
 ตั้งแต่เกิดมาทีเดียว.** ฉะนั้นให้มองธรรมะในลักษณะอย่างนี้
 แล้วให้รับเอาไปในลักษณะอย่างนี้; ในการที่คุณจะไปศึกษา
 เล่าเรียนในมหาวิทยาลัยก็ขอให้ประสบแต่ชัยชนะ. ถ้าออกจาก
 มหาวิทยาลัยไปประกอบงานอาชีพ ก็ขอให้ประสบแต่ชัยชนะ;
 แล้วไปเป็นพ่อบ้านแม่เรือนต่อไปก็ขอให้ประสบแต่ชัยชนะ
 ทั้งภายนอกและภายใน. ภายในคือจิตใจก็ให้ประสบชัยชนะ
 เสียก่อน แล้วภายนอกก็จะชนะแน่ คือจะชนะสิ่งต่าง ๆ

รอบด้าน; จะเป็นสังคัมก็ตาม จะเป็นโรคภัยไข้เจ็บก็ตาม จะเป็นอะไรก็ตาม ที่มันจะประดังเข้ามารบกวนเรา นี้ เราจะชนะ คือจะตะเพิดให้มันกลับไป แล้วก็หัวเราะเล่นได้ แม้แต่ความตายจะมาถึง.

พระพุทธเจ้า เรียกพระองค์ว่า “ผู้ชนะ” มีในบาลีบางแห่ง เรียกพระองค์เองว่าผู้ชนะ, คือเป็นชินโน เป็น ชินะ. ที่นี้เราเป็นลูกศิษย์ของพระพุทธเจ้าก็ต้องเป็นอย่างนั้น; ถ้าไม่อย่างนั้น มันก็ไม่ใช่ลูกศิษย์ของพระพุทธเจ้า. จะต้องเตรียมพร้อมสำหรับจะไปเป็นผู้ชนะทุกชั่วโมง ทุกวัน ทุกเดือน ทุกปี; แล้วก็ เป็นฆราวาสที่ดีในลักษณะที่กล่าวมาแล้ว ตั้งแต่เกิดจนตาย.

พูดภาษาวัด ๆ ากันก็ได้ : คือเป็นฆราวาสอย่างสัตบุรุษ อย่างเป็นฆราวาสอย่างอสัตบุรุษ. คำว่า สัตบุรุษ นี้เป็นบรรพชิตก็ได้ คือใช้ได้หมดเลย เป็นพระอรหันต์ก็เรียกว่าเป็นสัตบุรุษได้เหมือนกัน คำว่าสัตบุรุษความหมายของมันกว้างอย่างนี้ เป็นบรรพชิตก็ได้, เป็นพระอรหันต์ไปเลยก็ได้ เรียกว่า สัตบุรุษผู้สงบจำบัง; แต่เดี๋ยวนี้เราเอาเพียงว่า เป็นฆราวาส อยู่บ้านเรือน นี้ก็เป็นสัตบุรุษได้.

นี่คุณจะทำอะไรมาวัด หรือมาสอบดู? ผมก็คิดว่า มีเครื่องวัดสัก ๓ หัวข้อ ขอให้จำให้ดี ๆ :-

- สามารถจะแก้ไขปัญหาในชีวิตได้ หมายความว่า ปลดเปลื้องความทุกข์ไปได้.
- แล้วก็มีความสุขตามที่ควรจะมี, ตามที่ฆราวาสควร

จะมีได้.

- ทำชีวิตของเราเป็นการศึกษา หรือเป็นการเดินทาง ที่ดีอยู่เสมอ. ให้ชีวิตของฆราวาสนั้นเป็นการศึกษา ที่ถูกต้อง หรือเป็นการเดินทางที่ถูกต้องอยู่เสมอ.

เวลานี้เราไม่มีความทุกข์ เวลานี้เรามีความสุข เท่าที่ฆราวาสจะมีได้อย่างสูงสุด อย่างที่กล่าวมาแล้วก็ได้; แล้วชีวิตนี้มันเป็นการศึกษาเพิ่มขึ้น, แล้วก็เป็นการเดินทางที่ถูกต้องอยู่เสมอ; คือ จากพรหมจารี ไปสู่คฤหัสถ์, จากคฤหัสถ์ไปสู่วณปรัสถ์, จากวณปรัสถ์ไปสู่สันยาสี. หรือจะพูดให้มันชัดเจนไปเลยว่าเป็นกัลยาณบุดูชน แล้วเป็นพระโสดาบัน เป็นพระ-สกิทาคามี เป็นพระอนาคามี แล้วก็เป็นพระอรหันต์; ต่อวาระสุดท้ายดับจิตก็ได้ มีหวังที่จะเป็นพระอรหันต์ในชาติสุดท้ายของชีวิตก็ยังมี. มีวิธีง่าย ๆ คือว่า เราตัดบทยอกไปว่า ไม่อยากจะมีตัวกู-ของกูอีกต่อไป แล้วก็ดับไปด้วยตามที่ร่างกายมันดับ; มันก็ถึงจุดสูงสุดได้เหมือนกัน. นี่เป็นฆราวาสอย่างสัตบุรุษ, ซึ่งคำ ๆ นี้หมายถึงคนดีแต่ต้นขึ้นไป จนเป็นพระอริยเจ้า และเป็นพระอรหันต์ในที่สุด.

ที่ผมพูดนี้คุณต้องรู้ไว้ด้วยว่า คนอื่นเขาไม่ยอมรับว่าพระอรหันต์เป็นสัตบุรุษ; นี้เขาไม่เคยได้ยิน ไม่เคยเห็น. ที่ตามโรงเรียนที่เขาสอน ๆ กันอยู่ โรงเรียนนันทธรรม อภิธรรมอะไรนั้น เขาจะไม่เรียกพระอรหันต์ว่า สัตบุรุษ เพราะเขาไม่เคยเห็น ไม่เคยได้ยิน. ผมเคยเห็นจากจารึกฉอบศิลาใ้กระดูกพระโมค-

คัลลีบุตร จาริกนั้นว่า : - “สพฺบุริสสุส โมคคฺคฺลฺลิตฺตฺตฺส” ซึ่งเขา
ถือกันว่าเป็นพระอรหันต์. พระอรหันต์หลายองค์ก็มีคำนำหน้า
ว่า “สพฺบุริส” ทั้งนั้น คือสัพบุรุษ. ถ้าไม่เรียนโบราณคดีกันอย่าง
นี้บ้างก็ไม่มีโอกาสจะรู้ว่าคำว่าสัพบุรุษนั้นใช้แก่พระอรหันต์ก็ได้,
และใช้แก่อุบาสก อุบาสิกาตามวัด ตามบ้านก็ได้; ไม่เชื่อคุณ
ไปถามพวกที่กรุงเทพฯ ดู ที่เขาสอนกันอยู่ตามโรงเรียนบาลีหรือ
พวกอภิธรรมก็ตาม.

เดี๋ยวนี้ผมกำลังพูดว่า เป็น**ฆราวาสชนิดสัพบุรุษ**ก็แล้วกัน
พอแล้ว; ซึ่งมันเป็นได้ตั้งแต่คนดีไปจนถึงเป็นพระอริยเจ้า แล้ว
เป็นพระอรหันต์ไปเลย; ในวินาทีสุดท้ายของฆราวาสคนนั้นเป็น
พระอรหันต์ก็ได้. และเมื่อปฏิบัติอยู่อย่างนี้ มันคล้ายกับเป็น
บรรพชิต เป็นการบวชอยู่แล้วในตัว; ชั่วโมงที่เป็นคุณุศลมีน้อย
ที่สุด ที่จะกลุ่มอกกลุ่มใจด้วยเรื่องลูก เรื่องเมีย ด้วยทรัพย์สิน
เงินทอง มันมีน้อยที่สุด หรือมันไม่มีเสียเลยก็ได้ มันอาจจะปิด
ออกไปได้; มันเลยมีลักษณะเหมือนเป็นบรรพชิตอยู่ในบ้านนั้น
เอง. นี้เราเรียกว่าเป็น **“ฆราวาสชนิดสัพบุรุษ”** ยืดหยุ่นได้มาก
ขยายความได้ไกล จากกัลยาณบุณชนไปถึงพระอรหันต์เลย.

ทีนี้ ถ้าไม่เป็นอย่างนั้น มันก็ตรงข้าม คือ เป็น**ฆราวาส**
อสัพบุรุษ ข้อนี้ไม่ต้องสงสัย มันตกนรกทั้งเป็น, สมน้ำหน้ำที่
เป็นฆราวาสชนิดนั้น คือเป็นฆราวาสที่โง่เขลา; ทุกอย่างมีแต่
จะประดังเข้ามา มีอาการเหมือนกับตกนรกทั้งเป็น. แต่ยังมี
ข้อแม้ว่า ถ้าความโง่เขลาของเขานั้นรู้จักเปลี่ยนแปลงบ้างมัน

อาจจะเปลี่ยนแปลงได้เหมือนกัน. เมื่อได้ตกนรกทั้งเป็นสักพักหนึ่งมันก็เกิดฉลาดรู้จักอะไรขึ้นมา ก็เปลี่ยนได้ทันเหมือนกัน. ก่อนที่จะตายก็เปลี่ยนได้ทัน. อย่างนี้ก็เรียกว่ายังดี ตั้งต้นด้วยความมืด แล้วไปสว่างได้ในตอนปลายก็กลายเป็นสัตว์นรกไป. สมรवासคนนั้นที่เป็นอสัตว์นรก แล้วเป็นอาชาไนยอยู่บ้าง ก็รู้เร็ว รุ่งง่าย มันเปลี่ยนได้เร็ว ไม่ทันตายก็เป็นสัตว์นรกได้.

คุณมองคูปริทัศน์, *out - line* ปริทัศน์ของมันในลักษณะอย่างนี้ : ว่าชีวิตนี้มันเป็นอะไรได้บ้าง ก็คงจะสามารถถือทางเสือของชีวิตนี้ไปได้ดีที่สุด; ลัดเลาะเลี้ยวหลีก เกาะแกงที่เป็นอันตรายต่าง ๆ ไปได้อย่างหวุดหวิด ๆ แล้วก็ออกไปพ้นอันตรายได้. ขอให้ศึกษาธรรมะกันในลักษณะอย่างนี้ แม้จะศึกษาธรรมะ ที่เรียกว่า สมรवासธรรม ก็ขอให้ศึกษาอย่างที่เรารู้กันมา ๒-๓ คืบแล้ว. อย่าไปศึกษาอย่างที่เขาพูด ๆ กัน; นั่นมันยอมแพ้ตั้งแต่ต้นมือ. การยอมแพ้ตั้งแต่ต้นมือนั้นมันน่าละอาย : เขาไปหมายเอาว่า ถ้าเป็นสมรवास มันก็ต้องเป็นทุกข์, ถ้าเป็นสมรवासมันก็ไม่มีเรื่องอะไร มีแต่ทำมาหากิน เท่านั้น หาเลี้ยงปากเลี้ยงท้องเท่านั้น, เขากำหนดตัวเองอยู่เพียงเท่านั้น; มันก็เป็นการยอมแพ้ตั้งแต่ต้นมือ. เพราะว่า ลงหลักลงรากตัวเองให้มันหยุดอยู่ที่นี้ เพียงเท่านี้. เพราะฉะนั้น อย่าไปถือตามพวกนั้น.

เราจะเป็นสมรवासในแบบที่พระพุทธเจ้าท่านสั่งสอน. ดังที่มีผู้ไปถามท่าน ท่านก็บอกว่า สุญญตา เป็นประโยชน์เกื้อกูล

แก่ฆราวาสตลอดกาลนาน; ก็หมายความว่ามาจนถึงนี้ มาจนถึง จุดหมายปลายทางของสัตว์นุษย์ เป็นลำดับไป ๆ, เป็นลำดับไป จนถึงขั้นสุดท้ายของสัตว์นุษย์ก็คือเป็นพระอรหันต์. ถ้ามีบาป หนา มีอริในดวงตามาก ก็ปักหลักอยู่ที่นั่น; เป็นตกนรกทั้งเป็น จนกระทั่งตาย. แต่ผมคิดว่าเป็นยาก มีได้ยากในลักษณะ อย่างนั้น; เพราะคนเรารู้จักเจ็บ รู้จักจำ รู้จักเข็ดหลาบ มันก็ ต้องเปลี่ยนแปลงไป – เปลี่ยนแปลงไป, ผลสุดท้ายมันก็จะถู กกลางปล่อง ทั้งลูกทั้งเมียไปบวชก็ได้.

เพราะฉะนั้น เราดูให้ดีว่า ฆราวาสที่มันตันนั้นมันเป็น อย่างไร? ชีวิตฆราวาสที่เป็ดตันอยู่นั้นเป็นอย่างไร? แล้ว ชีวิตของฆราวาสที่มีการจัดดี ทำดี มันไม่ตัน มันออกไปได้จน ถึงปลายทาง; แม้ว่าไปอย่างหนัก เหมือนกับเรือหนัก ๆ เกวียนหนัก ๆ ถ้าทำดีมันก็ลุล่วงไปได้; ไปช้าหน่อย แต่มันก็ ฉลาดไขที่เดียว. ฉะนั้น สำหรับคนที่จะบินไปได้นี้ มันคงจะเคย ใจกว่า ใจกว่าคนที่เคยเดินเท้า; เพราะฉะนั้นอย่าดูหมิ่นความ ทุกข์ ว่าเป็นของเหลวเสมอไป.

ความทุกข์ทำให้เราฉลาดขึ้น ความทุกข์ทำให้บุคคลเป็น พระสัมมาสัมพุทธเจ้า; ฉะนั้นถ้าฆราวาสเต็มไปด้วยความทุกข์ ก็ต้อนรับมันในลักษณะนี้, ในลักษณะที่ทำให้ฉลาด หรือใน ลักษณะที่ทำให้บุคคลเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า. ถ้าไม่มีความ ทุกข์ในชีวิตของคนแล้วละก็ พระพุทธเจ้าก็ไม่ต้องเกิด ไม่ จำเป็นต้องเกิดหรือไม่อาจจะเกิด. ความทุกข์มันบีบคั้น ท่าน

หาทางออกพบ ท่านก็เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า. ที่นี้เราก็ได้เปรียบ หรือมีบุญ ที่เราไม่ต้องค้นเอาเอง; รับคำชี้แจงแนะนำของท่านมา ก็ง่ายกว่า ในการที่จะดับทุกข์; เรียกว่ามีโชคดีอยู่มาก.

เพราะฉะนั้นอย่าให้มันเสียไปเปล่า ๆ ตอนรับเอาให้ถูกต้อง ให้พระพุทธเจ้ามีประโยชน์แก่เรา พุทธภาษัตถมดาหน้อย, ให้พระพุทธเจ้าหรือการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้ามีประโยชน์แก่เรา. เดียวนี้เราก็บวชโกนหัวนุ่งเหลืองกันทุกคน; ถ้าการตรัสรู้ของท่านไม่มีประโยชน์แก่เราแล้ว เราก็เป็นคนบ้า ๆ บอ ๆ ทั้ง ๆ ที่บวชอยู่อย่างนี้. นึกผมขอร้องว่า ให้ฟังให้ดี เอาไปคิดให้เข้าใจ มันจะได้ถูกต้อง; แล้วนำไปใช้เป็นประโยชน์ได้ แม้ว่าจะบวชเพียงไม่กี่วันมันก็ยังได้รับประโยชน์เพียงพอเหมือนกัน. ขอให้สนใจกันให้ดี.

สรุปเรื่องวันนี้ก็มีว่า ความทุกข์ของสมรवासนั้น มันอยู่ที่ว่าเป็นสมรवासโง่ หรือว่าเป็นสมรवासที่ฉลาด เป็นสัตว์บุรุษหรือเป็นสัตว์คน. ถ้าเป็นสมรवासโง่ มันก็เรียกว่า มันสุมทับเป็นภูเขาเลากา สารพัดอย่างจนเป็นบ้าไปเลย. ถ้าเป็นสมรवासที่ฉลาด มันก็ฟันฝ่าออกไปได้; แล้วก็เลยกลายเป็นคนฉลาด อยู่เหนือความทุกข์ได้เหมือนกัน. เพราะฉะนั้น ความทุกข์ของสมรवासนั้น เรียกว่าดีก็ได้ เรียกว่าชั่วก็ได้; แล้วแต่คน ๆ นั้นจะเป็นสมรवासชนิดไหน ขอให้รู้จักความทุกข์ในชีวิตสมรवासอย่างนี้ เพื่อเป็นผู้มีชัยชนะในการที่ได้เกิดมาในโลก แล้วก็ชนะโลก

อุทฺทม

ชนะทุกสิ่ง; แล้วก็ไม่เสียทีที่เป็นมนุษย์ และพบพระพุทธศาสนา
อย่างว่านี้. เท่านั้นก็พอแล้ว.

วันนี้ก็พอกันที.

ความลับของอายตนะ เป็นสิ่งที่ต้องเปิดเผย

จาก ธรรมโฆษณ์ของพุทธทาส “ธรรมะในฐานะวิทยาศาสตร์”
หมวดที่ ๒ ปกรณ์พิเศษ อันดับที่ ๑๕.๖ บนพื้นแถบสีแดง

ท่านสาธุชน ผู้มีความสนใจในธรรมทั้งหลาย,

การบรรยายประจำวันเสาร์ แห่งภาคอาสาฬหบูชา เป็นครั้งที่ ๖ ในวันนี้ อาตมาก็ยังคงกล่าวเรื่อง ธรรมะในฐานะที่เป็นวิทยาศาสตร์ ต่อไปตามเดิม, แต่หัวข้อเฉพาะในครั้งนี้มีว่า ความลับของอายตนะเป็นสิ่งที่ต้องเปิดเผย.

การบรรยายในครั้งที่แล้วมาได้พูดถึงเรื่องของอายตนะมาบ้างแล้ว ในวันนี้อยากจะกล่าวให้ละเอียดลออหรือชัดเจนยิ่งขึ้น ในฐานะที่จะได้รับประโยชน์ในการที่เรามีอายตนะ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ, กล่าวได้ว่า ในบัดนี้สิ่งที่เรียกว่า ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ยังเป็นสิ่งที่ลึกลับต่อเรา, ยังทำให้เราเป็นคนโง่ต่อสิ่งเหล่านี้อยู่บ่อย ๆ, ปัญหาย่อมจะเกิดขึ้น เมื่อเราทำผิดต่อสิ่งเหล่านี้คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ; ดังนั้น สิ่งที

เรียกว่าอายตนะทั้งหกนี้ ต้องไม่เป็นสิ่งที่ลึกลับแก่เรา, ต้องไม่มีความลึกลับที่เราเข้าใจไม่ได้, ต้องเป็นสิ่งที่เปิดเผยแก่เรา, เราสามารถจะควบคุมได้ และจัดการให้เป็นประโยชน์ได้ถึงที่สุดที่ควรจะมี.

ขอให้อธิบาย สิ่งที่เราเรียกว่า อายตนะทั้งหกนี้ เป็นสิ่งสำคัญที่ต้องศึกษากันอย่างพิถีพิถันทีเดียว, บางคนอาจจะเห็นว่าเป็นเรื่องบ้าบอก็ได้ ที่เราจะมาศึกษาเรื่อง ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ที่เรามีอยู่และใช้มันอยู่ทุกวัน, และเขาเข้าใจว่า เป็นสิ่งที่เรารู้จักมันดีแล้ว. ถ้าใครเข้าใจเช่นนี้ขอให้เข้าใจเสียใหม่ว่า เรายังรู้จักสิ่งนี้น้อยเกินไป จึงขอร้องให้มาศึกษากันเสียใหม่อย่างพิถีพิถัน คือศึกษาเรื่องอายตนะหก ได้แก่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ.

ความหมายของอายตนะ

คำว่า อายตนะ โดยพยัญชนะก็แปลว่า **สิ่งที่ต้องติดต่อกัน** อย่างที่จะหลีกเลี่ยงไม่ได้ และเป็นสิ่งที่อาจจะติดต่อกได้ หรือเป็นเครื่องติดต่อกที่มีประจำอยู่ในร่างกายกลุ่มนี้ของคนทุกคน ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ มีไว้สำหรับติดต่อกับสิ่งภายนอก คือ รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัสผิวน้ำและอารมณ์ที่รู้สึกด้วยใจ, อายตนะคือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ เป็นสิ่งที่มันต้องติดต่อกับสิ่งภายนอก

phom

เหล่านั้น อย่างที่จะหลีกเลี่ยงไม่ได้, และเป็นสิ่งที่อาจจะติดต่อก็ได้ โดยไม่มีข้อติดขัดแต่ประการใดเลย, นี้เราเรียกว่าอายตนะ. ขอให้จำชื่อนี้ไว้ให้แม่นยำ เป็นสิ่งสำหรับติดต่อกันระหว่างภายในกับภายนอก; **ตา** สำหรับติดต่อกับ**รูป**, **หู** สำหรับติดต่อกับ**เสียง**, **จมูก** สำหรับติดต่อกับ**กลิ่น**, **ลิ้น** สำหรับติดต่อกับ**รส**, **กาย** สำหรับติดต่อกับ**สิ่งที่จะมาสัมผัสที่ผิวหนัง**, **ใจ** สำหรับจะติดต่อกับ**ความรู้สึกที่เกิดขึ้นในใจ**.

คำว่า อายตนะ เป็นคำที่ประหลาดอยู่หน่อยหนึ่ง ที่มันหมายความได้ทั้งสองอย่าง คือเป็นสังขตะก็ได้, เป็นอสังขตะก็ได้. ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ เหล่านี้เป็น**สังขตะ** คือเป็น**สังขาร**ที่มีเหตุปัจจัยปรุงแต่ง, รูป เสียง กลิ่น รส โสภณัญจะ ธรรมารมณ์ นี้ก็เป็น**สังขตะ** คือเป็น**สังขาร**ที่มีเหตุปัจจัยปรุงแต่ง; แม้ที่สุดแต่อายตนะเหล่านี้ที่พระองค์ตรัสเรียกในฐานะที่เป็นโลกก็มี, เรียกว่า เป็นสมุทรมหาสมุทร ก็มี, เรียกว่านรกก็มี เรียกว่าสวรรค์ก็มี, แม้จะถือเอาความหมายอย่างนี้ สิ่งที่เราเรียกว่าอายตนะนี้ก็**เป็นสังขตะ** คือเป็น**สังขาร**ที่มีเหตุปัจจัยปรุงแต่ง, เป็นอันว่าทั้งหมดนี้หรือทั้งโลก ยกเว้นพระนิพพานสิ่งเดียวก็เรียกว่าเป็นอายตนะที่เป็น**สังขตะ**. ส่วนอายตนะที่เป็น**อสังขตะ**นั้นได้แก่พระนิพพาน ดังพระบาลีที่ตรัสว่า *อตฺถิ ภิกฺขเว ตทายตน์* เป็นอาทิ ซึ่งมีใจความว่า อายตนะนั้นมีอยู่ ซึ่งมีโชติน น้ำ ลม ไฟ เป็นต้น.

เราสอนเราพูดเราเรียนกันอยู่แต่อายตนะที่เป็น**สังขตะ**

คืออายตนะหกและอารมณ์ของมัน, ส่วนอายตนะที่เป็น
อสังขตะคือพระนิพพานนั้น ยังเก็บไว้ในบาลี, นาน ๆ จะเอา
มาพูดกันสักทีหนึ่ง. ในที่นี้ก็ถือโอกาสเอามาพูดกันเสียเลย,
ให้รู้ไว้ว่ามันก็มีอยู่เป็นคู่กันได้ อายตนะที่เป็นสังขตะก็ระบุไปที่
ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ, แล้วก็ทุกสิ่งทุกอย่างทุกประการที่มัน
เนื่องกันอยู่ กับ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ก็เรียกว่าอายตนะที่
เป็นสังขตะ คือเป็นสังขารปรุงแต่งเกิดดับได้, ส่วนพระนิพพาน
เป็นอายตนะชนิดอสังขตะ คือ เป็นวิสังขารไม่มีเหตุปัจจัย
ปรุงแต่งได้, แล้วทำไมจึงเรียกว่าอายตนะเล่า ก็เพราะว่าเป็น
สิ่งที่ต้องติดต่อกัน อาจะติดต่อกัน, หรือติดต่อกันได้รู้สึกได้นั่นเอง.
พระนิพพานเป็นสิ่งที่เราอาจจะติดต่อกันได้ รู้สึกได้ บรรลุได้, และ
ควรติดต่อกันหรือพยายามที่จะบรรลุ พระพุทธเจ้าจึงตรัสว่า ดูก่อน
ภิกษุทั้งหลาย อายตนะนั้นมีอยู่; แล้วก็ทรงบรรยายลักษณะแห่ง
พระนิพพาน; เป็นอันว่าเรามีอายตนะทั้งที่เป็นสังขตะ อสังขตะ
คือทั้งที่เป็นสังขารและเป็นวิสังขาร อย่างนี้.

ชื่อและลักษณะของอายตนะ

ที่นี่ก็จะดูกันถึงลักษณะของอายตนะต่อไป; อายตนะ
ภายใน คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ นี้แหละควรจะเรียกว่า
อายตนะแท้, และยังมีชื่อเรียกที่นำกลั้วอีกชื่อหนึ่งว่า อินทรีย์,

อิน-ทะ-รี-ยะ หรืออินทรีย์ แปลว่าสิ่งที่ใหญ่โตสูงสุดสำคัญที่สุด, นี่คือนายตนะภายใน ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ. ที่นี้ **อายตนะภายนอก** คือของที่คู่กันกับภายใน ได้แก่ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธรรมารมณ์ อันนี้น่าจะเรียกว่าอารมณ์หก ดีกว่าที่จะเรียกว่าอายตนะ, คำว่าอายตนะควรจะสงวนไว้ใช้สำหรับอายตนะภายในคือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ดีกว่า, อายตนะภายนอก คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธรรมารมณ์ นี้ควรจะเรียกว่าอารมณ์ดีกว่า. คำว่า อารมณ์แปลว่าสิ่งที่เป็นที่เกาะเกี่ยวของจิต, รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธรรมารมณ์ เป็นสิ่งที่เป็นที่ตั้งแห่งการหน่วงเอา หรือเกาะเกี่ยวของจิต. อายตนะภายนอก เรามาเรียกกันเสียว่าอารมณ์ ฟังง่ายกว่า, อายตนะภายในนั้นเรียกว่าอายตนะ หรือบางทีก็เรียกว่าอินทรีย์ อายตนะภายนอกนี้เรียกว่าอารมณ์ดีกว่า.

ความหมายที่เรียกว่าอินทรีย์

ที่นี้อยากจะอธิบายเสียเลยว่า อายตนะภายในที่เรียกว่าอินทรีย์นั้นคือสิ่งสำคัญที่สุด, สิ่งที่มีความหมายว่ามันอยู่เหนือมีความสำคัญเหนือสิ่งใด ๆ และเป็นใหญ่เป็นประธานเป็นที่รวบรวม, ข้อนี้หมายความว่า ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ นั้นเป็นสิ่งสำคัญที่สุด เพราะเป็นที่ตั้งแห่งปัญหาทุกสิ่งทุกอย่าง. ถ้าเรา

ควบคุมอายตนะภายในนี้ไม่ได้ ก็จะต้องพ่ายแพ้และเป็นทุกข์กันถึงที่สุด, ถ้าเราควบคุมได้ก็จะหมดปัญหา หรือว่าจะพูดอย่างที่พระพุทธเจ้าท่านตรัส ท่านก็ตรัสว่า โลกนี้มันก็คืออายตนะทั้ง ๖.

ท่านทั้งหลายจะต้องเข้าใจและมองเห็นชัดทีเดียวว่า โลกทั้งหมดมันรวมอยู่ที่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ, ถ้าเราไม่มี ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ สิ่งทั้งหลายในโลกหรือที่เรียกรวมกันว่า โลกนี้มันมันก็ไม่มี. นี่ย่าเพียงแต่ฟังอาตมาพูด ต้องเข้าใจด้วยตนเอง ว่าถ้าเราไม่มีตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ก็ไม่อาจจะรู้สึกต่อสิ่งทั้งหลายทั้งปวงในโลกได้, สิ่งทั้งปวงปรากฏแก่เรามีความหมายแก่เรา ก็เพราะว่าเรามี ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ, ดังนั้น สิ่งทั้งปวงหรือโลกทั้งปวง นั้นมันจึงมารวมอยู่ตรง ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ พระพุทธเจ้าท่านจึงตรัสว่ามันเป็นโลก, โลกอยู่ที่ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ, คนก็จะคิดว่ามันนิดเดียวที่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ, แล้วโลกหมดทุกโลกทั้งสากลจักรวาลก็ همینโลกก็ตามใจมันมารวมอยู่ที่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ. นี่ถ้ายังไม่เข้าใจเดี๋ยวนี้ ก็ขอให้เขาไปคิดต่อภายหลังเพื่อให้เข้าใจ.

อายตนะเป็นมหาสมุทร

ที่นี้ พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ นี้เป็น

มหาสมุทร, เป็นสมุทร คือน้ำที่กว้างและลึกซึ่งตกลงไปแล้วก็ตาย, หรือว่ามีอันตรายที่จะคอยจับยึดคนที่ตกลงไป. นี่ถ้าเราจะอธิบายคำว่าสมุทรในฐานะที่เป็นทะเลอันใหญ่หลวง ที่ตกลงไปแล้วตาย, ก็ขอให้เข้าใจเถอะว่า ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ซึ่งคู่กันกับ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธัมมารมณฺ์ นั้นแหละเป็นสมุทร เป็นทะเลหลวงที่ตกลงไปแล้วตาย, หมายความว่าเราทำผิดกับเรื่องนี้ มันจึงพลัดตกลงไป แล้วก็ทนทุกข์. มหาสมุทรอย่างที่เรารู้จักกันในแผนที่โลกนั้น มันเป็นเรื่องทางวัตถุ พูดอย่างภาษาคน, ถ้าพูดอย่างภาษาธรรมเป็นนามธรรม คือ เรื่องจิตใจแล้ว มหาสมุทรมันมาอยู่ที่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ แล้วมันก็กว้างใหญ่ ตกกันลงไปไม่รู้จักเต็ม. นี่รู้จักอายตนะทั้งหก ว่า พระพุทธเจ้าท่านตรัสเรียกว่าสมุทรอย่างนี้ก็มี.

มหาสมุทรมีความหมายอีกมาก

หรือถ้าจะถือเอา ความหมายของคำว่าสมุทรโดยประการอื่นก็ยังมีอยู่มาก, เช่นว่ามันมีสัตว์ร้าย ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ จะกลายเป็นสัตว์ร้ายยิ่งกว่าสัตว์ร้ายใด ๆ ขึ้นมาทันทีเมื่อเราทำผิด, หรือว่าในมหาสมุทรมีรัตนแก้วอันมีค่า เพชรพลอยอันมีค่า, ใน ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจนี้ ถ้ารู้จักจัดรู้จักทำ ก็จะได้พบสิ่งที่มีค่าเหมือนกับเพชรพลอยนั้นเหมือนกัน อย่างนี้เป็น

ต้น. ไม่ว่าจะมองดูสิ่งๆ ที่เรียกว่ามหาสมุทรกันในแง่ไหนในอุปมา
ไหน ก็อาจจะหาพบสิ่งนั้นในอุปมานั้นที่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย
ใจ ได้.

นรกสวรรค์ก็อยู่ที่อายตนะ

ที่นี้ยังน่าสนใจต่อไปอีก ก็คือข้อที่พระองค์ตรัสว่า นรก หรือ
นิริยะ ซึ่งแปลว่า นรก ที่ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ นี้ฉันเห็นแล้ว,
นี่พระพุทธเจ้าท่านตรัสอย่างนี้ แล้วก็นำมาสอนให้ทุกคน
พยายามถอนตนออกไปเสีย, แล้วสวรรค์ที่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย
ใจ ฉันก็เห็นแล้ว, แล้วก็ทรงสั่งสอนให้คนจัดการกับมันให้
ถูกต้อง. ถ้าสวรรค์เป็นที่ต้องการสำหรับคนบางพวก ก็จัดที่ ตา
หู จมูก ลิ้น กาย ใจ; ถ้าสวรรค์เป็นเครื่องผูกพันคนให้หลงใหล
ก็จัดการเสียที่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ, อย่าให้เป็นเครื่องผูกพัน
ได้.

นี่เรื่อง ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ มันเป็นเรื่องลึกซึ้งกว้าง-
ขวางอย่างนี้, ขอให้สังเกตดู เรียกว่าดู ไม่ต้องคิดไม่ต้องคำนวณ
อะไรอีกแล้ว. ขอให้ดูลงไปด้วยปัญญาจนมองเห็นว่า โลก
ทั้งหมดก็รวมอยู่ที่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ, ที่ตา หู จมูก ลิ้น
กาย ใจ นี้มันมีสภาพเป็นสมุทรสำหรับตกตายก็ได้, เป็นนรก
ที่เผาไหม้ร้อนที่สุดก็ได้, เป็นสวรรค์ที่จะให้ความพอใจสบาย

phom

ใจก็ได้. ปู่ย่า ตายาย ของเราที่ฉลาดเขาก็รู้เรื่องนี้เหมือนกับที่ พระพุทธเจ้าท่านตรัส คือพูดว่า สวรรค์อยู่ในอกนรกอยู่ในใจ, อย่างฉลาดที่สุด ตรงกับที่พระพุทธเจ้าท่านตรัส. ถ้าพูดว่านรก อยู่ใต้ดินตายแล้วก็จะได้ไปถึงสำหรับคนทำชั่ว, สวรรค์อยู่ ข้างบนสูงสุดนั่น ตายแล้วก็จะไปถึงสำหรับคนที่ทำดี, อย่าง นี้เป็นเรื่องสำหรับเด็ก ๆ มากกว่า, ไม่ลึกซึ้งสำหรับที่พระพุทธเจ้า ท่านจะตรัส, และก็มีคนกล่าวอย่างนั้นอยู่แล้วก่อนพระพุทธเจ้า.

ขอให้เข้าใจว่า เรื่องนรกเรื่องสวรรค์อย่างที่พูด ๆ กันอยู่ แต่ก่อน ตายแล้วไปถึง มีรายละเอียดอย่างที่เขียนไว้ตามผนัง โบสถ์นั่น เขาพูดกันอยู่ก่อนแล้วก่อนพระพุทธเจ้า. และเป็น ที่เชื่อถือกันอยู่แล้วในลัทธิอื่น ซึ่งนอกออกไปจากพุทธศาสนา. เดียวนี้พระพุทธเจ้าท่านมาตรัสขึ้นนรกที่ ตา หู จมูก ลิ้น ภาย ใจ. สวรรค์ที่ ตา หู จมูก ลิ้น ภาย ใจ, นี่มันจริงกว่าชัดกว่า ไม่ต้อง รอคอยตายแล้ว. ใครอยากตกนรกเดี๋ยวนี้ก็ตกได้ทันที คือทำให้ มันผิดเกี่ยวแก่ตา หู จมูก ลิ้น ภาย ใจ มันก็ได้ตกนรกที่นี่และ ทันที, ถ้าใครอยากจะเข้าถึงสวรรค์ ก็ทำให้ถูกต้องเกี่ยวกับ ตา หู จมูก ลิ้น ภาย ใจ ก็จะเข้าถึงสวรรค์ที่นี่และทันที, ไม่ต้องรอ ต่อตายแล้ว, อย่างนี้เป็นสันติภูมิจึงเป็นคุณบทของพระธรรม ว่าเขารู้สึกได้ด้วยตนเอง, อย่างนี้เป็นอภาลิโก คือไม่ต้องรอต่อ นันต์อนันต์ ขอให้ทำเกิดมันก็ได้ทันที : เอนรกกันที่นี้เดี๋ยวนี้ก็ได้ ทันที, เอาสวรรค์กันที่นี้เดี๋ยวนี้ก็ได้ทันที, อย่างนี้เป็นอภาลิโก, หรือว่าบัจจัตตัง เวทิตัพโพ วิญญูหิ - ที่ผู้มีปัญญาจะมองเห็นได้

เฉพาะตน. นี่ก็พูดเฉพาะผู้มีปัญญาจึงจะมองเห็นอย่างนี้ได้ คนโง่ต้องตัดออกไป เพราะว่าเขาไม่อาจจะมองเห็นได้, เราจึงควรที่จะเข้าใจเรื่องของตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ที่มีพระธรรมให้เราเห็นเราเข้าใจ เราสัมผัส เราเสวย ในลักษณะที่เป็นสันทิฏฐิโก อกาลิโก ปัจฉัตตัง เวทิตัพโพ วิญญูหิ กันในลักษณะอย่างนี้.

อายตนะเกี่ยวเนื่องมาตั้งแต่เรื่องธาตุ

ที่นี้ก็พูดถึงเรื่องราวอันเกี่ยวกับอายตนะต่อไปอีก เพื่อจะเข้าใจเรื่องอายตนะนั้นให้เพียงพอ. ในการบรรยายครั้งก่อนก็ได้พูดถึงจักรวาลแห่งจิต ว่ามันได้ก่อรูปขึ้นมาอย่างไร จึงมาเป็นเรื่องจิตโดยสมบูรณ์. ในวันนี้ก็ต้องขอยกเอาแนวนั้นมาพูดกันอีก เรื่องนี้จะติดต่อและเข้าใจได้กว้างขวางออกไปตามลำดับ, คือเราจะมาตั้งต้นดูกันที่สิ่งแรกที่สุดที่มันประกอบกันขึ้นเป็นร่างกายของคน ๆ หนึ่ง อย่างที่พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า ธาตุโร อัย ปริโส - บุรุษนี้ประกอบขึ้นด้วยธาตุหก. คำว่า บุรุษนี้ก็หมายความว่าคนนี้แหละ เป็นหญิงก็ได้ชายก็ได้ คือคนเรานี้ประกอบขึ้นด้วยธาตุหก.

ธาตุหกคือธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลม นี่เป็นส่วนรูปธาตุมีอยู่ ๔ อย่าง, แล้วก็มีอากาศธาตุ คือธาตุว่างหรือ

ที่ว่างสำหรับให้ดิน น้ำ ลม ไฟ นั้นนะมันได้ตั้งอาศัยอยู่, ถ้าไม่มีที่ว่างมันก็ไม่รู้ว่าจะตั้งลงบนอะไรได้. ขอให้มองดูให้เห็นด้วยว่า ทุกอย่างมันต้องตั้งอยู่บนที่ว่าง แม้โลกนี้มันก็ตั้งอยู่บนที่ว่าง. แล้วโลกนี้ก็มึที่ว่างที่ให้สัตว์คนตั้งอยู่ แม้เราคนหนึ่งนั่งอยู่นี้ ก็นั่งอยู่บนที่ว่าง ถ้าไม่มีที่ว่าง มันก็ไม่อาจจะนั่งอยู่ได้ มันมีอะไรเบียดให้ตกไป มันต้องมีที่ว่างหรือธาตุว่างนี้เป็นเครื่องรองรับสิ่งทั้งปวงจึงจัดไว้เป็นอีกธาตุหนึ่ง เรียกว่าอากาศธาตุ คือธาตุว่าง เป็นที่รองรับดิน น้ำ ลม ไฟ, น้ำธาตุสุดท้ายคือธาตุที่หกนั้นเรียกว่าวิญญานธาตุ. ธาตุนี้พิเศษผิดแปลกไปจากธาตุทั้งห้าดังที่กล่าวแล้ว คือเป็นธาตุประหลาดมหัศจรรย์หรือว่าตามเรื่องของมันแหละคือเป็นธาตุสำหรับรู้สึกได้.

ศึกษาเรื่องวิญญานธาตุให้เข้าใจ

ถ้าทั้ง ดิน น้ำ ลม ไฟ นั้นมันไม่มีทางที่จะรู้สึกอะไรได้ มันเป็นแต่รูปที่จะเกาะกุมกันเข้าเป็นรูป, แล้วให้เกิดระบบประสาทสำหรับให้วิญญานธาตุมาทำหน้าที่รู้สึกสิ่งต่าง ๆ ได้โดยระบบประสาท, เจาะจงลงมืออีกที่ว่า มีดิน น้ำ ลม ไฟ ตั้งอยู่บนธาตุว่าง, แล้วได้เหตุปัจจัยที่เหมาะสม ได้การปรุงแต่งที่เหมาะสม ดิน น้ำ ลม ไฟ ก็ประกอบเข้ากันเป็นระบบประสาท, ระบบประสาทนี้ยังไม่ใช้จิต ยังมีลักษณะเป็นฝ่ายกายหรือฝ่ายรูป,

แต่ว่ามีคุณสมบัติพร้อมที่จะให้เป็นที่ทำงาน หรือ ทำหน้าที่ได้ โดยจิต. นี่เราจึงมีระบบประสาท ที่ตา ก็ประสาทตา ที่หู ก็ประสาทหู จมูก ก็ประสาทจมูก ลิ้น ก็ประสาทลิ้น ผิวหนัง ก็ประสาทผิวหนัง, เป็นระบบประสาทในทางฝ่ายรูปห้าอย่าง สำหรับ ตา หู จมูก ลิ้น กาย, ส่วนระบบประสาทสำหรับใจ สำหรับมโนนั้น ผิดแปลกออกไปไม่รวมอยู่ในกลุ่มนี้, แต่ก็มีหน้าที่เหมือนกับระบบประสาททางรูปเหมือนกัน คือจะช่วยให้มโนหรือใจนั้นทำหน้าที่ของมันได้ แต่ที่จะเห็นชัดง่าย ๆ ก็คือระบบประสาททั้งห้าที่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ประกอบขึ้นมาจาก ดิน น้ำ ลม ไฟ; รู้จัก ดิน น้ำ ลม ไฟ และอากาศธาตุเป็นเรื่องแรก มันปรุ้งแตงกันขึ้นเป็นระบบประสาท ประสาทสำหรับ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ.

ทีนี้เมื่อมีที่ที่จะให้มันแสดงตัวออกมา หรือให้ทำงานได้อย่างนี้แล้ว วิญญาณธาตุก็ทำงานของมันได้ คือจะทำงานทางระบบประสาทนั่นเอง, ดังนั้นประสาทของคนเราจึงรู้แจ้งอารมณ์ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย และอีกส่วนหนึ่งซึ่งพิเศษก็คือทางจิต. เมื่อมีอายตนะภายนอกกระทบตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ, ระบบประสาทนั้นก็เป็นที่ตั้งของจิตหรือของวิญญาณธาตุที่จะทำงาน, ดังนั้นเราจึงมีวิญญาณเกิดขึ้น คือมีจิตเกิดขึ้น ทางตา หู จมูก ลิ้น กาย, อย่างนี้เรียกว่าวิญญาณ. วิญญาณจะเกิดขึ้นเมื่อมีอารมณ์มากระทบอายตนะ.

ขอให้มองเห็นอย่างแม่นยำ, อาตมาไม่ใช่คำว่าให้จำไว้

phom

หรือจำไว้อย่างแม่นยำ, ขอให้มองเห็นอย่างแม่นยำว่า เรามีประสาท ตา หู จมูก ลิ้น กาย ทั้้นเมื่อมีอารมณ์มากกระทบก็เกิดวิญญูณขึ้นมาจากตา หู จมูก ลิ้น กาย ที่เป็นส่วนรูปธรรมนั้นส่วนหนึ่ง, อีกคู่หนึ่งเป็นฝ่ายนามธรรม ก็มีระบบประสาทมีมโนสำหรับที่จะรับอารมณ์ คือความคิด แล้วก็เกิดมโนวิญญูณ ก็เรียกว่าวิญญูณเหมือนกัน, และมีหลักเดียวกันว่า มีระบบประสาททั้งหกกระทบ. เมื่ออารมณ์มากกระทบทั้งหกกระทบประสาททั้้นแล้วก็เกิดวิญญูณทั้้นหกขึ้นมา เรียกว่า วิญญูณทางตา วิญญูณทางหู วิญญูณทางจมูก วิญญูณทางลิ้น วิญญูณทางกาย วิญญูณทางใจ, จะเรียกเป็นบาลีก็ได้เรียกว่า จักขุวิญญูณ โสตวิญญูณ ฆานวิญญูณ กายวิญญูณ มโนวิญญูณ ก็ได้. แต่อย่าให้เป็นเรื่องที่เกิดขึ้นในพระคัมภีร์ ขอให้มาอยู่ที่เนื้อที่ตัวเรา, ที่เรามองเห็นอยู่ว่ามันคืออะไร.

เมื่อไรมีจักขุวิญญูณ ? ก็ตอบได้ทันทีว่าเมื่อตามันได้ อารมณ์ คือรูปมากกระทบตา ก็เกิดจักขุวิญญูณ, เมื่อหูนันได้ อารมณ์ คือเสียงมากกระทบหูมันก็เกิดโสตวิญญูณ, เมื่อจมูกได้กลิ่นเป็นอารมณ์มากกระทบจมูก มันก็เกิดฆานวิญญูณ, ทางลิ้นก็เหมือนกัน ทางกายก็เหมือนกัน ทางจิตก็เหมือนกัน. อย่างนี้อาตมาหมายความว่าอย่าเก็บไว้ในพระบาลี ในพระคัมภีร์ ในพระไตรปิฎกเลย ให้มันมาอยู่ที่เนื้อที่ตัวของเรา. ให้เรารู้จักธาตุ ดิน น้ำ ลม ไฟ ที่เนื้อที่ตัวของเรา ธาตุอากาศ ธาตุวิญญูณในกลุ่มแห่งสังขารร่างกายนี้, และให้รู้จักระบบ

ประสาทให้อยู่ในกลุ่มสังขารร่างกายนี้, ให้อัจฉริยญาณ ที่จะเกิดขึ้นทุกทีที่อารมณ์อย่างใดอย่างหนึ่งมากระทบ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ อย่างใดอย่างหนึ่ง. อย่าเอาไปไว้ในหนังสือ ใน คัมภีร์, ให้เห็นอยู่ที่เนื้อที่ตัวอย่างนี้. แล้วก็ดูต่อไปว่า :-

ธรรมชาติทำงานร่วมกันสามอย่าง เรียกผัสสะ

เมื่อมันมี **อายตนะภายใน** แล้ว**อารมณ์**มากระทบกัน-
เข้าเกิด**วิญญาณ**แล้ว **สามอย่างนั้นทำงานร่วมกัน** ตอนนี้จะเรียกว่า**ผัสสะ** : คือมี **ตา** กับ **รูป** อาศัยกันเกิด**วิญญาณทางตา**, แล้ว**วิญญาณทางตา** กับ**ตา** กับ**รูป** สามอย่างนี้ทำงานร่วมกันอย่างนี้ พระพุทธเจ้าท่านตรัสเรียกว่า **ผัสสะทางตา** หรือ **จักขุสัมผัส**.

เมื่อ **หู** กับ **เสียง** เนืองกันเข้าเกิด **วิญญาณทางหู**, แล้ว **วิญญาณทางหู**ทำงานร่วมกันกับ**หู**และ**เสียง** ก็เรียกว่า **สัมผัสทางหู** คือ **โสตสัมผัส**.

เมื่อ **จมูก** เนืองกันกับ **กลิ่น** ก็เกิด **วิญญาณทางจมูก** เรียกว่า **ฆานวิญญาณ** ทำงานร่วมกันกับ**จมูก**และ**กลิ่น** ก็เลยเรียกว่า **สัมผัสทางจมูก** คือ **ฆานสัมผัส**.

เข้าว่ากันไปให้มันจบเพื่อลืมหากว่า เมื่อ **ลิ้น** ได้รับ **รส** มันก็เกิด**ความรู้สึกทางลิ้น**เรียกว่า **ชีวหาวิญญาณ** **ชีวหาวิญญาณ**

Phom

ทำงานร่วมกันกับดินและรสก็เรียกว่า **สัมผัสทางดิน** เรียกว่า **ชีวหาสัมผัส**.

ทีนี้เมื่อร่างกายกระทบกับ **สิ่งที่มากระทบผิวหนึ่งทางกาย** ก็เกิดความรู้สึกทางกายเรียกว่า **กายวิญญาณ**, กายวิญญาณทำงานร่วมกันกับกายและสิ่งที่มากระทบกายก็เรียกว่า **สัมผัสทางกาย** หรือ **กายสัมผัส**.

เมื่อจิตเกิดความคิดนึกขึ้นมาเองก็ได้ หรือได้เหตุปัจจัยภายนอกเกิดความคิดนึกอะไรมาก็ได้, **จิตก็สัมผัสความรู้สึก** คิดนึกอันนั้น ก็เกิด**มโนวิญญาณ** จะใช้คำว่ามโนหรือคำว่าจิตก็ได้ในกรณีอย่างนี้มันแทนกันได้ มโนวิญญาณทำงานร่วมกันกับมโนและอารมณ์ที่มากระทบมโน ก็เลยเป็น **มโนสัมผัส** คือ **สัมผัสทางมโน**.

นี่ขอร้องอีกว่า ให้มันอยู่ที่เนื้อที่ตัวของเราที่เรามองเห็นอยู่อย่าให้ไปอยู่ในพระคัมภีร์ ในกระดาศในสมุด, จงรู้จักสัมผัสอย่างเต็มที่ ว่าสัมผัสแต่ละอย่าง ๆ นั้น คือการทำงานอย่าง ๓ **เจ้าของอายตนะนั่นเอง : อายตนะภายในกับอายตนะภายนอก** กับ **วิญญาณที่เนื่องด้วยอายตนะนั้น**, นี้เรียกว่า **สามเจ้าอย่างนี้** ทำงานร่วมกันก็เรียกว่า**ผัสสะ**.

จากผัสสะจะเกิดเวทนาต่าง ๆ

เอาที่นี้เมื่อมีผัสสะแล้วจะมีอะไรต่อไปอีก ก็จะมีสิ่งที่เรียกว่า **เวทนา**, เวทนาแปลว่า **ความรู้สึกหรือความเสวยรสของการสัมผัส** ก็เรียกว่าเวทนา จะเป็นเรื่องทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ เกิดเป็นสัมผัสแล้วก็มีเวทนาได้ทั้งนั้น. ที่นี้ **เวทนานี้แบ่งเป็น ๓ ประเภท**; คือเวทนาที่ถูกใจก็เรียกว่า **สุขเวทนา**, เวทนาที่ไม่ถูกใจ ชัดใจโกรธแค้นอยู่ก็เรียกว่า **ทุกข์เวทนา**, ที่นี้เวทนาที่ไม่ให้เกิดสุขเกิดทุกข์อย่างนั้นยัง **เฉย ๆ อยู่** ก็เรียกว่า **อทุกขมสุขเวทนา**, เวทนามีอยู่ ๓ อย่าง พุดเป็นภาษาธรรมดา ๆ ก็คือ ที่ให้ความอโรยแก่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ นี้ก็อย่างหนึ่ง, ที่ให้ความไม่อโรย ให้ความรำคาญ เป็นทุกข์แก่ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ นี้ก็อย่างหนึ่ง, และที่ให้ความรู้สึกเฉย ๆ ไม่สุขไม่ทุกข์ นี้ก็อีกอย่างหนึ่ง, นี้เรียกว่าเวทนาด้วยกันทั้งนั้น.

ที่นี้พอเราได้เวทนาที่อโรย ก็เป็นทาสของเวทนานั้นแล้ว คือรักและยินดี, เมื่อได้เวทนาที่ไม่อโรย ก็เป็นทาสของเวทนานั้นอีกแบบหนึ่ง, คือต้องไปโกรธไปแค้นไปเกลียดไปชั่ดอกชัดใจ หงุดหงิดรำคาญหวาดเสียวอย่างนี้ มันก็เป็นทาสของเวทนาที่ไม่อโรย, ถ้าเวทนานั้นอยู่กลาง ๆ ไม่สุขไม่ทุกข์ เราก็ยังเป็นทาสของเวทนานั้น คือยังมีความหวังว่าจะต้องได้เวทนาที่อโรย

phom

เราไม่หยุดความหวังในเวทนายังมีความหมายมั่นในเวทนา แม้ว่าที่ไม่สุขไม่ทุกข์ โดยหวังว่าจะต้องมีที่เป็นสุขออกมา, อย่างว่ากินข้าวค้ำนี้ไม่อร่อย ก็ยังเป็นเหตุปัจจัยที่จะให้หวังว่าจะกินคำถัดไปให้อร่อย. ฉะนั้นขึ้นชื่อว่าเวทนาแล้วก็เป็นที่ตั้งแห่งตัณหาหรือความอยากทั้งนั้น; สุขเวทนาจึงอยากได้อยากเอา, ทุกขเวทนาจึงอยากผลัดอยากทำลายอยากจะให้มันไปพ้น ๆ เสียที, ถ้าเวทนามกลาง ๆ ก็ยังอยากที่ว่าจะลองต่อไป จนกว่าจะได้สิ่งที่ตัวต้องการ, เวทนาจึงเป็นที่ตั้งแห่งความยึดมั่นถือมั่นได้ทั้ง ๓ อย่าง อย่างนี้.

นี่เราเป็นทาสของเวทนา เรารู้สึกตัวหรือเปล่า ว่าการที่เป็นทาสของเวทนานั้นเป็นความสุขหรือความทุกข์ ขอให้รู้สึกได้ด้วยตนเอง, ไม่ต้องเชื่อตามผู้อื่น เพราะว่าเมื่อเราได้รับสุขเวทนาเราก็ตกเป็นทาสของความสุข เราก็มืดมนหาอยากได้อยากเอา นั่นแหละมันเป็นสุขหรือเป็นทุกข์, มันเป็นอิสระหรือว่ามันเป็นทาส. ถ้าตกอยู่ภายใต้คุณค่าอำนาจความหมายของเวทนาแล้ว มันก็คือการทนมาน, แต่เราไม่มองกันໃငးนั้น.

ถ้าได้เวทนาอร่อยเราก็นินดี ก็เลยถือเป็นสวรรค์ไป, เข้ากันได้เหมือนกันจะถือเป็นสวรรค์ แต่ดูให้ดีว่า สวรรค์นี้มันทนมานหรือว่าให้ความสงบ ให้ความหยุดความเย็น. ทีนี้ถ้าเวทนานั้นเป็นทุกข์ เราก็ดูต้องเป็นทุกข์, เราทนอยู่ไม่ได้ที่จะไม่เป็นทาสของความรู้สึกที่เป็นทุกข์ เราก็ได้ตกรนรก, ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ จะเป็นนรกหรือจะเป็นสวรรค์อย่างที่พระพุทธเจ้าตรัส มันก็อยู่ที่

ตรงนี้, แต่ถ้าเราพอใจว่าเป็นสวรรค์ เราก็ขงโง่ยาวนานไปอีกหน่อย คือเราจะขงโง่ยาวนานออกไปอีกสักหน่อย, ว่ามันเป็นสวรรค์ เรา ก็จะเป็นทาสของมัน จะมีความอ้อยที่จิตใจของเราให้มัน ออกไป, แต่แล้วมันก็เป็นการทรมาน, ขอให้มองอย่างนี้ คือ ไม่เป็นอิสระไม่หลุดพ้นไปจากความยึดมั่นถือมั่น. คือมันก็มี ตัดมันในความอ้อย แล้วก็มีอุปาทานยึดมั่นในความอ้อย.

บุุชนสมัครเป็นทาสของอายตนะ

ตรงนี้แหละที่มันจะแยกทางกันเดิน ระหว่างบุุชนกับ พระอริยเจ้า, บุุชนเขาเห็นว่าเป็นความอ้อยเป็นความสุข เพราะฉะนั้นมันต้องเอา, ส่วนพระอริยเจ้าท่านจะมองเห็นว่า แม้ มันเป็นความอ้อยมันก็ทำความเป็นทาสให้แก่เรา มันทรมาน เราฉะนั้นเราไม่เอา. นี้พระอริยเจ้ากับบุุชนก็แยกทางกันเดิน ที่ตรงนี้ บุุชนสมัครจะเป็นทาสของความอ้อย, พระอริยเจ้า สมัครจะพ้นออกไปเสียจากอำนาจของความอ้อย, ก็แปลว่า เราเป็นทาสของอายตนะ, ถ้าเราจะพูดให้ลึกเข้าไปอีกเราจะพูด ว่า เราเป็นทาสของอายตนะ คือเราทุกคนกำลังเป็นทาสของ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจของเราเอง. ถ้าเข้าใจคำนี้จะเข้าใจธรรมะ ได้ง่าย, ถ้าไม่เข้าใจคำนี้ อาตมาก็ไม่รู้จะพูดอย่างไร.

ถ้าใครเกิดเข้าใจว่าเราเป็นทาสของ ตา หู จมูก ลิ้น กาย

ใจ ของเราเองอยู่ตลอดเวลาแล้วก็ คนนี้มีหวังที่จะหลุดออกมา หรือจะบรรลุนิพพาน, แต่คนส่วนมากเขาสมัครเป็นทาสของ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ, แสงหาที่อ้อร่อย ๆ เอามาทำให้ตัวเอง พอใจหลงใหลยึดแน่นอยู่ในความอ้อร่อย, และจัดความอ้อร่อยนี้ ว่าเป็นสวรรค์ ถ้าเป็นเรื่องเกี่ยวกับเพศตรงกันข้ามแล้ว ก็ยังเป็น สวรรค์มากยิ่งขึ้นไปอีก มันก็ออกมาไม่ได้, ก็จมอยู่ในสุขเวทนา ในรูปแบบที่เรียกว่าสวรรค์. ดังนั้นเราจะเอานรกหรือจะเอา สวรรค์ก็จัดเอาได้ที่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ.

เมื่อมองเห็นตามที่พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า นรกก็ไม่ไหว สวรรค์ก็ไม่ไหว ต้องการนิพพาน, นิพพานคือไม่มีอะไรมา แตะต้องใจ ที่เป็นของสุขของอ้อร่อยก็ไม่มาแตะต้องใจ, ที่เป็น ของทุกข์ไม่อ้อร่อยก็ไม่มาแตะต้องใจ, อะไร ๆ ก็ไม่มาแตะต้อง ใจ, ให้ใจว่างเป็นอิสระสงบเย็น, อย่างนี้ก็เป็นนิพพาน, อย่าง นี้เราก้ยังจัดเอาได้ที่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ. ศึกษา ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ให้ดี, จัดกระทำไปในทางที่ไม่มีอะไรมาแตะต้อง จิตใจได้, ไม่มีอารมณ์ทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ อะไรมา กระทำให้จิตใจมันหวั่นไหวยึดมั่นติดมันทะเยอทะยานอยากได้ นี้ก็เป็นความหมายของคำว่านิพพาน, คือหยุดหรือเย็นหรือดับ หรือว่าง ไม่มีอะไรบกรวนจิตใจ นี่เป็นนิพพาน.

จิตใจไปหลงความสุข ความอ้อร่อย ก็เป็นสวรรค์ เป็นความ หมายของสวรรค์, จิตใจทนทรมานด้วยความทุกข์ยากลำบาก ก็เป็นความหมายของนรก, แต่จิตใจที่ว่างเป็นอิสระจากการ

ครอบงำของสิ่งทั้งปวง อย่างนี้ก็เป็นนิพพาน. ขอให้มองเห็นว่า นรกหรือสวรรค์หรือนิพพาน มันขึ้นอยู่กับภาระที่เราดำรงค์ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจไว้อย่างถูกต้องหรือไม่, เราจัดเราทำเรื่องตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจของเราอย่างถูกต้องหรือไม่นั่นเอง.

พิจารณาให้เห็นความจริงของเวทนา

ที่นี้ก็จะต้องให้มันซัดลงไปถึงเรื่องที่ว่า ความหลงว่า อร่อย แล้วก็พอใจ ความหลงว่าไม่อร่อยแล้วก็ขัดเคือง นี่มันมีความจริงสักเท่าไร, คือว่าสิ่งที่มาทำให้รู้สึกอร่อยนั้น มันควรจะพอใจยึดถือหรือไม่ นี่เป็นเรื่องสำคัญ. พระพุทธศาสนามุ่งหมาย จะให้เห็นว่า เวทนานี้เป็นมายาทั้งนั้น, ไม่ว่าสุขเวทนาหรือ ทุกขเวทนาหรืออทุกขมสุขเวทนาล้วนแต่เป็นมายาทั้งนั้น. แต่เราหลงใหลบูชาสุขเวทนา, โดยเฉพาะสุขเวทนาเกี่ยวกับทาง เพศ ระหว่างเพศหญิงเพศชาย เราไม่ยอมมองเห็นว่าเป็นมายา เราจะไม่รู้สึกรู้ว่าเป็นมายา เราจะรู้สึกว่าเป็นของจริง เป็นโชคดี ที่ได้รับสุขเวทนาทางเพศเกี่ยวกับตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ, เป็น ความเอร็ดอร่อยทางอายตนะ แล้วก็เห็นเป็นโชคดี. ถ้าอย่างนี้ก็คงจะพูดกันไม่รู้เรื่อง เพราะว่าธรรมชาติต้องการจะแสดงให้เห็นว่า เวทนาทุกชนิดนี้เป็นของหลอกลวง

อาตมาก็ได้กล่าวโดยหัวข้อใหญ่แล้วว่า เราจะพูดกันถึง

ธรรมะในฐานะเป็นวิทยาศาสตร์ ก็ต้องอาศัยคำอธิบายที่เป็นไปตามทางของวิทยาศาสตร์, ไม่อาศัยตรรกวิทยา ไม่อาศัยปรัชญาหรืออะไรทำนองนั้นเลย อาศัยวิถีทางของวิทยาศาสตร์ คือว่าต้องเอาสิ่งนั้นที่เป็นตัวจริงของจริงนั้น มาดูกันให้เห็นจริง แล้วก็เข้าใจสิ่งนั้นตามที่เป็นจริง, อย่างที่ฟังใครพูด แล้วก็เอาไปคำนึงคำนวณว่าจริงหรือเชื่อไปตามนั้น อย่างนี้ไม่เป็นวิทยาศาสตร์ อย่างนี้ไม่ใช่ธรรมะที่จะเป็นที่พึ่งได้. มันต้องเป็นธรรมะที่เป็นสัมมัตติภูมิโกอย่างที่ว่ามาแล้ว ว่ามองเห็นประจักษ์ได้ด้วยตนเอง, ฉะนั้นเราจึงต้องศึกษาสิ่งที่เรียกว่าเวทนา นั้นโดยวิธีนี้ เพื่อให้เห็นว่ามันเป็นสัมมัตติภูมิโกอย่างไร.

ถ้าต้องการจะรู้อันนี้ ก็ศึกษาเวทนาที่เกิดมาจากอายตนะทั้งหกไปตามลำดับ :-

ดูเวทนาทางตา

สิ่งแรกก็คือเรื่อง ตากับรูป, ข้อแรก ตากับรูปถึงกันเข้าเกิดจักขุวิญญาณ สามอย่างนี้ทำงานร่วมกันเรียกว่าผัสสะ แล้วก็เกิดเวทนา เรียกว่าเป็นสุขเวทนาบ้าง เป็นทุกข์เวทนาบ้าง เป็นอทุกขมสุขเวทนาบ้าง. ทำไมจึงเกิดความรู้สึกเป็นสุข ก็เพราะว่าธรรมชาติมันเป็นอย่างนั้นเอง, สิ่งที่มากระทบตาเราเรียกว่ารูป นี่มันเป็นแสงที่มีคลื่นขนาดต่าง ๆ กัน, ในภาษาบาลีท่าน

เรียกว่า *วณณนิภา* แปลว่า *กระแสดวงสี* ก็คือคลื่นแสงที่เราเรียกกันในภาษาวិทยาศาสตร์เดี๋ยวนี้. นี่แสดงว่าครั้งพุทธกาลเขาก็รู้เรื่องนี้ ว่าคลื่นของแสงในขนาดต่าง ๆ กัน แล้วมากกระทบตา เรียกชื่อสิ่งนั้นว่า *วณณนิภา*. ถ้าคลื่นขนาดนี้ออกมาปรากฏแก่ตารู้สึกเป็นสีแดง, ถ้าคลื่นขนาดนี้เป็นสีส้ม, ขนาดนี้เป็นสีเหลือง, ขนาดนี้เป็นสีเขียว, ขนาดนี้เป็นสีคราม, ขนาดนี้เป็นสีม่วง, ตามกฎของแสงที่ประกอบอยู่ด้วยคลื่นแสงต่าง ๆ กัน เป็นขนาดของสีต่าง ๆ ดังนั้นตาเราจึงได้คลื่นแสงมาที่ตาจึงเห็นเป็นสีต่าง ๆ ถ้าสีใดสลายแก่ตา เราก็ถือว่าเป็นสุขเวทนา, ถ้าสีใดไม่สลายแก่ตา ก็เรียกว่าเป็นทุกข์เวทนา.

คลื่นแสงที่มีมาคือดวงอาทิตย์ แล้วก็มากกระทบวัตถุต่าง ๆ ในโลก วัตถุต่าง ๆ ในโลกสะท้อนแสงดวงอาทิตย์มาที่ตาของคนไม่เหมือนกัน, วัตถุบางอย่างสะท้อนแต่คลื่นแสงขนาดนั้น มันจึงสะท้อนมาแต่สีนั้น; เช่นว่าที่ใบไม้มันมีวัตถุสะท้อนแสงเฉพาะคลื่นแสงของสีเขียว เราจึงเห็นใบไม้เป็นสีเขียว, วัตถุอื่นสะท้อนแสงสีเหลือง, เป็นดอกไม้ก็สะท้อนแสงสีเหลืองหรือสีแดง, หรือสีอะไรก็ได้แล้วแต่ว่าวัตถุนั้นมันสะท้อนได้แต่คลื่นแสงขนาดไหนจะมาเป็นสีอะไร, แต่แล้วมันก็มีวัตถุต่าง ๆ ในโลกนี้ที่จะสะท้อนแสงให้เป็นสีต่าง ๆ ได้ทุกสี.

สีไหนสลายแก่ตา คือพอดี แล้วเราก็รู้สึกสบายตา, สีนั้น ๆ มันต้องมีขนาดที่พอดี คือไม่มากเกินไป ไม่น้อยเกินไป, แล้วก็ควบคุมอยู่ด้วยเวลา คือเวลาชั่วที่เหลือบเห็น. ถ้ามันมาก

กว่านั้นมันก็เปลี่ยนเป็นอย่างอื่น ถ้ามันน้อยกว่านั้นมันก็เปลี่ยนเป็นอย่างอื่น จึงต้องมีเวลาที่พอดีสำหรับจะดูแสงนั้น มีความหมายเป็นสีนั้น, ก็เลยได้เห็นสีที่สบายแก่ตา, แล้วเราก็ชอบสีที่มันสบายแก่ตา เราจึงไปหลงใหลว่าสีนี้หรือกายนี้สวยงาม เป็นสุขแก่เรา, อันอื่นไม่ถูกใจเรา ไม่สวยงาม ไม่เป็นสุขแก่เรา, นี่เป็นตามธรรมชาติล้วน ๆ.

ทีนี้ถ้าหากว่า ภาพนั้นแสงนั้นสีนั้นซึ่งเป็นภาพนั้น มันเป็นสัญลักษณ์ที่มีความหมายอย่างอื่น มันก็มีความหมายมากไปอีก, มีความหมายที่เป็นสัญลักษณ์ของหญิงของชาย ของคนรักของศัตรู ของอะไรต่าง ๆ มันมีความหมายอีกชั้นหนึ่ง, ถ้าเป็นอย่างนี้แล้ว, สิ่งที่เราเห็นด้วยตามันก็เปลี่ยนไปเป็นมีน้ำหนัที่มีความหมายมากสำหรับจะเป็นสุขแก่ตา, จะรักจะพอใจจะยึดถือหรือจะโกรธเคือง. ฉะนั้น ขอให้ดูให้ดีว่าความรู้สึกทางตานี้ มันก็เป็นสักว่าผลของการที่ตาได้รับคลื่นแสงมาเป็นสีแล้วก็ภาพ นี่ตอนหนึ่ง จะทำให้หลงรักหลงเกลียดก็ได้ ทีนี้ถ้าว่าสีหรือภาพนั้นเป็นสัญลักษณ์ความหมายอย่างอื่นอีก เป็นความหมายของคนที่รักกันคนที่เกลียดกันต่าง ๆ กันออกไป ภาพนั้น ๆ ที่เห็นมันก็ให้เกิดความรู้สึกเป็นสุขเป็นทุกข์ที่ยิ่งขึ้นไปอีก คือรุนแรงยิ่งขึ้นไปอีก, รูปที่เราเห็นจึงจับใจเรามากกว่ายิ่งขึ้นไปอีก เพราะมันมีสัญลักษณ์หรือความหมายอย่างหนึ่งเข้ามาพ่วงอยู่ด้วย, ถ้ามันเป็นเพียงแสงสีหรือภาพตามธรรมชาติแล้ว มันก็ไม่มากถึงอย่างนั้น.

เราคงดูไปยังสิ่งที่มีภาพมีสีของสิ่งตามธรรมชาติ ไม่มีความหมายเป็นสัตว์ เป็นคนเป็นหญิงเป็นชาย เราก็ไม่รู้สึกละไรมาก, เช่น เรามองวัตถุต่าง ๆ ที่มีอยู่ตามธรรมชาติ ก็ไม่รู้สึกละไรมาก, แต่ถ้าเรามองไปที่คนที่เป็นที่ตั้งของความหมาย เป็นหญิงเป็นชาย, เป็นคนรักเป็นคนเกลียด เป็นคนอะไรต่าง ๆ เหล่านี้แล้ว, ความหมายมันก็มากจนถึงจับเอาจิตใจของคุณคนนั้นไว้ได้, หลงไหลจนตาย มีความยึดมั่นถือมั่นถึงขนาดที่ว่า จะเสียสละชีวิตเพื่อสิ่งนี้ได้, คนจึงฆ่าตัวตายเพื่อของที่ตนรัก หรือว่าพยายามจะฆ่าผู้อื่นเพราะว่าเราเกลียด อย่างนี้เป็นต้น เพราะมันไปหลงในความหมายของภาพที่ตนได้รับ.

นี่ขอให้มองให้เห็นว่า ภาพที่น่ารักหรือไม่หน้านั้น มันเต็มไปด้วยมายา, คือไม่มีความจริงอะไรนอกไปกว่าความรู้สึกที่จะเกิดขึ้นตามธรรมชาติเท่านั้นเอง, คำอธิบายย่อ ๆ มีอย่างนี้ ก็ไปศึกษาให้เห็นชัดต่อไปยิ่ง ๆ ขึ้นไป เพราะจะต้องเอาเวลาพูดให้จบ จึงจะขอพูดเรื่องเสียง.

ดูเวทนาทางหู

เสียงมากกระทบหู นี่ก็เป็นเพียงคลื่นของเสียงที่เป็นขนาดต่าง ๆ กัน, รูปที่เห็นทางตาเป็นคลื่นของแสง. เสียงที่ได้ยินทางหูเป็นคลื่นของเสียง. เราได้ยินเสียงก็เพราะว่ามีคลื่นของเสียง

มากระทบหู มาจากกำเนิดที่ต่าง ๆ กัน จึงมีขนาดต่างกัน, เสียงที่แหลมก็มาจากคลื่นเสียงที่มันสั้น คือมันถี่มาก, เสียงที่ทุ้มที่้อืดอาด มันก็มาจากคลื่นเสียงที่มันยาวหรือมันช้า. แต่ที่แท้มันก็มีอาการอย่างเดียวกัน มาหลอกให้เราฟังเป็นเสียงแหลมหรือเป็นเสียงทุ้มได้, ผู้ที่เป็นนักดนตรีย่อมจะเข้าใจได้ง่าย, อย่างเสียงของสายพิณสายซอเสียงทุ้มเสียงแหลมนั้นมันต่างกัน เพราะว่ามันสั้นหรือยาวกว่ากัน มันตึงหรือหย่อนกว่ากัน สองอย่างเท่านั้น. ถ้ามันสั้นกว่ากัน มันก็กระดิกหรือสั่นได้มากได้ไว. มันก็เป็นเสียงแหลม. หรือว่ากดให้มันตึงเข้า มันก็สั้นได้มากสั้นได้ไว มันก็เป็นเสียงแหลม, แต่ถ้าทำให้ยาวออกไปหรืออย่าไปทำให้มันตึง มันก็ออกมาเป็นเสียงทุ้มก็คือสายเชือกสายเอ็น สายลวดอะไรก็อันนั้นแหละ, มันให้เสียงต่างกันมากจนเป็นเสียงสูงสุดกับเสียงต่ำสุด เพราะมันทำคลื่นเสียงออกมาต่างกัน.

ถ้ามันสั้นหรือมันตึงมันให้ความถี่มากก็เป็นเสียงแหลม, ถ้ามันยาวหรือมันหย่อนก็ตามก็ให้เสียงทุ้ม, เราก็เลยหลงเสียงทุ้ม เสียงแหลม และเสียงกลาง ๆ ซึ่งจะแบ่งเป็นระยะ ๆ ได้ตั้งหลายเสียงหรือหลายลิบเสียง. จากเสียงสูงสุดถึงเสียงต่ำสุด. แล้วเราก็เิ่งที่ไปหลงเอาสักตอนหนึ่งระยะหนึ่ง ว่ามันสบายแก่หูของเรา ว่าเป็นเสียงอันไพเราะ. เสียงไพเราะ ก็เพราะว่าคลื่นของเสียงนั้นมันพอดีกับหูของเรา. คือประสาทหูของเราจับได้อย่างพอดีกับที่มันจะรู้สึกว่ามันถูกกระตุ้นพอดี. เสียงนี้มันมา

กระตุ้นประสาทหู กระตุ้นในลักษณะที่พอดี โดยน้ำหนักและโดยเวลาที่พอดี มันก็รู้สึกว่าเป็นไฟเราะ, ที่ว่าไฟเราะนั้นแหละ ถ้ามาขยายออกโดยเวลา มันก็กลายเป็นเสียงอื่นและมันไม่ไฟเราะ.

ถ้าประตูบ้านของใครเปิดแล้วมันดังอืดอืด ก็จะมีรู้ได้ง่าย คือเปิดซ่า ๆ มันจะดังอีกเสียงหนึ่ง, ถ้าผลึกไปเร็ว ๆ มันจะดังอีกเสียงหนึ่ง คือเป็นเสียงแหลม เพราะมันไหวเร็วมากสั้นเร็วมาก, นี่คือมันกินเวลาต่างกัน. ถ้าเป็นเสียงแหลมมันกินเวลาสั้น, ถ้าเป็นเสียงยาวมันก็กินเวลานาน, ดังนั้นเสียงที่ไฟเราะเมื่อกินเวลาเท่านี้ แต่เราไปยืดเวลาให้มันมากเข้า มันก็กลายเป็นเสียงอื่นที่มันไม่ไฟเราะเลย. คนที่ฉลาดในทางดนตรีจะเข้าใจข้อความนี้ได้ง่าย เพราะมันเป็นเพียงคลื่นเสียงที่ต่าง ๆ กันมากกระทบหู, อันไหนที่พอดีสบายแก่ประสาทหูก็เป็นเสียงที่ไฟเราะ เราจึงพอใจที่ได้ยินเสียงนั้นที่มันไฟเราะ. แม้ที่สุดแต่จะเป็นเสียงตามธรรมชาติ ถ้ามันแรงมากหรือมันเร็วมากกระยะสั้นมากมันก็มีเสียงไปอีกอย่างหนึ่ง, เช่นเสียงฟ้าผ่าอย่างนี้ มันก็ไม่น่าฟังอะไร, มันเกินกว่าที่จะสบายแก่หูของเรา ถ้าเป็นเสียงอย่างอื่น แม้ที่สุดแต่เสียงลำไม้ไผ่สีกัน ถ้าพอดีกับหูของเรา เราก็ฟังไฟเราะได้.

นี่เสียงดนตรีที่มนุษย์ประดิษฐ์ขึ้นมีเสียงต่าง ๆ กันได้, มีเสียงให้ไฟเราะได้ โดยปรับปรุงได้, โดยเปลี่ยนแปลงได้, โดยผสมผสานกันได้. มันก็ยิ่งเหมาะแก่หู มันจึงกระตุ้นความรู้สึกที่รู้สึกเป็นสุขหรือพอใจ. นี่เราจึงหลงไหลในเสียง ที่มีคลื่นเสียง

เหมาะแก่หูของเราว่าเป็นเสียงไพเราะ ผิดไปจากนั้นมันก็ไม่ค่อยจะไพเราะ, กระทั่งไม่ไพเราะเลย, กระทั่งไม่อยากฟัง. นี่เราก็เป็นทาสของเสียงที่มีคลื่นเสียงพอเหมาะแก่หูของเรา, เราเป็นคนโง่หรือเราเป็นคนฉลาด ก็คิดดูเอง.

เอาที่นี้เสียงอย่างนี้มันก็มีไพเราะไม่ไพเราะแล้ว, ถ้าเสียงนั้นเกิดมีสติคุณลักษณะหรือความหมายอย่างอื่นเข้าพ่วงเข้ามาอีกแรงหนึ่ง เช่นเป็นเสียงของหญิงหรือของชาย ที่ต่างเพศที่เราพอใจ, มันก็ยังมีความหมายแห่งความไพเราะจับใจยิ่งขึ้นไปกว่านั้น ก็เลยอยากที่จะวางเฉยหรือที่จะเฉยได้ต่อเสียงชนิดนั้น เราก็มีปัญหเกี่ยวกับเสียง. เพียงได้ยินเสียงที่ไพเราะ, และเป็นเสียงต่างเพศที่มีความหมายมาก ก็ว่าเป็นทาสของความไพเราะแห่งเสียงนั้น อย่างที่ถอนตัวไม่ขึ้น. ธรรมชาติต้องการจะให้รู้ว่าเสียงเป็นเพียงคลื่นเสียงที่พอเหมาะกะกับหู แล้วเราก็ไพเราะ, ถ้าไม่พอเหมาะกะกับหู คือมากไปน้อยไปสั้นไปยาวไป มันก็ไม่เหมาะสมแก่หู เราก็ไม่ไพเราะ.

ดูเวทนาทางจุมุก

ที่นี้ก็จะเป็นไปจนถึงกลิ่น จมูกได้กลิ่นแล้วก็รู้สึกพอใจ, กลิ่นก็คือแก๊สที่มีลักษณะพอเหมาะแก่ระบบประสาทที่จุมุก, แก๊สที่ลอยมานั้น มีลักษณะมีปริมาณที่พอเหมาะแก่จุมุก แล้วก็ใน

เวลาที่ถูกต้อง สำหรับที่มันจะรู้สึกอย่างนั้น. กลิ่นที่ลอยมา
กระทบจมูกนั้นมันเป็นแก๊สชนิดหนึ่ง, โดยมากก็เป็นน้ำมันที่เข
เรียกกันว่า *volatile* ที่มันระเหยออกมาจากดอกไม้ มันเป็น
volatile ที่ระเหยออกมาจากดอกไม้มันก็เป็นแก๊สชนิดหนึ่ง, แล้ว
ปริมาณของมันพอเหมาะสำหรับระบบประสาทของจมูก แล้ว
ในเวลาอันถูกต้องมันก็รู้สึกหอม, ถ้ามันมามากคือเข้มข้นมาก, มัน
ก็จะไม่หอมจะรู้สึกเป็นเหม็น, หรือว่าถ้ามันมาในการใช้เวลา
ที่น้อยลงหรือเวลามากขึ้นไป มันก็เปลี่ยนเป็นกลิ่นอย่างอื่น คือ
มันจางไปหรือมันเข้มไปก็แล้วแต่. มันต้องมาในขนาดที่พอดี
ในระยะเวลาที่พอดีจึงจะรู้สึกหอม, ของบางอย่างเอามาดมจะ
ฉุนจนรู้สึกเหม็น แต่ถ้าเอาไปวางไว้ให้ไกลมันกลายเป็นกลิ่นที่
ดมได้และรู้สึกว่ามีหอม เพราะว่าเมื่อเอาไปวางไว้ให้ไกลนั้น มัน
มาแต่น้อยมันมาแต่พอดีในระยะเวลาที่พอดี ก็รู้สึกต่างออกไป
จากที่ว่าเอามาดมถึงจมูก มันเข้มข้นมากในระยะเวลาอันสั้น.

ฉะนั้น กลิ่นเหม็นกับกลิ่นหอมจะเป็นสิ่งเดียวกันก็ได้ โดย
ขยายปริมาณมากน้อยกว่ากัน เข้มหรือจางกว่ากัน ในระยะ
เวลาอันสั้นหรือยาวกว่ากัน, มีผู้กล่าวว่า กลิ่นน้ำเหลืองศพเมื่อ
เอาไปทำโดยวิธีหนึ่งหรือให้ห่างออกไปให้จางออกไป มันก็
กลายเป็นกลิ่นหอม. แต่ถ้าเอามาหาเข้าที่จมูกตรง ๆ มันก็เหม็น
เหลือที่จะทนได้อย่างนี้เป็นต้น, นี้ความหลอกลวงของความเข้ม
หรือจางของแก๊ส คือน้ำมันที่ระเหยได้ มากกระทบจมูกของเรา
ในลักษณะที่เข้มหรือจางเพียงไร, ในระยะเวลาอันสั้นหรือยาว

เพียงไร, เราก็มุ่งไปหลงในส่วนที่มันพอดีกับจมูกของเรา แล้วรู้สึก ว่าหอม ๆ ๆ. เข้าที่นี้ก็อย่างเดียวกันอีก ถ้าหากว่ามันมี สัตว์ลักษณะหรือความหมายอย่างอื่นเข้ามาปน ก็อีกเรื่องหนึ่ง, เช่นเป็นกลิ่นของผู้หญิงหรือผู้ชายต่างเพศ ที่มีความหมายมาก เป็นพิเศษ, อย่างนี้กลิ่นนั้นก็มีความหมายเปลี่ยนไปอีก ที่จะ จับใจของคนที่รู้สึกนั้นมากหรือน้อยยิ่งขึ้นไปอีก.

นี่เรารู้จักให้ชัดลงไปว่า เรื่องกลิ่นนั้นก็เพียงปริมาณ ของแก๊ส ที่มากกระทบระบบประสาทที่จมูกในเวลาอันถูกต้อง อย่างหนึ่ง ๆ ๆ. มันจึงเป็นกลิ่นชนิดหนึ่ง ๆ, ที่แท้มันก็จะ เป็นของอย่างเดียวกัน. ที่จมูกมีระบบประสาทอยู่มาก กลิ่นบาง ชนิดถ้ามันแรงมันก็ทำให้ประสาทนั้นรับที่เดียวหมดมันก็จูน, ถ้ามันมาจางรับไม่หมดรับแต่น้อย ๆ มันก็ไม่จูน ลดลงมาเป็น หอม. ถ้าจางลงไปอีก มันก็จะกลายเป็นว่า ไม่หอมและไม่รู้สึก อะไรเลย, เราไม่ควรจะให้สิ่งที่เรียกว่ากลิ่นมันหลอกเรามากถึง ขนาดนั้น.

คูเวทนาการเดิน

ที่นี้ก็มาดูที่เดินซึ่งคู่กับรส, ที่พื้นของเดินมีระบบประสาท สำหรับจะรู้สึก. ถ้าสิ่งที่มาแตะเดินนั้น ทำให้ระบบประสาทเพียง จำนวนเท่านั้น ในระยะเวลาเพียงเท่านั้นได้รู้สึกแล้ว รสนั้นก็พอ.

แต่ถ้ามันมากกว่านั้น ช้าหรือเร็วกว่านั้น มันก็ไม่อร่อย, นี่มันหลอกหรือมันจริง ก็อยู่ที่ตรงนี้. ที่มันจะรู้สึกอร่อย ก็เพราะเหตุที่ว่ามันมีสิ่งที่มากระทบมัน ซึ่งเต็มไปด้วยปลายประสาทที่คอยรับรสนั้นพอเหมาะทั้งขนาดและทั้งเวลา, ขนาดก็ต้องพอเหมาะ, เวลาก็ต้องพอเหมาะ มันจึงปรากฏเป็นความอร่อย. ถ้าทำให้จางลงไป เช่นเอาน้ำเติมลงไปมันก็ไม่อร่อย, หรือใช้เวลามากไปหรือสั้นไปมันก็ไม่อร่อย มันต้องเวลาเท่านั้นและขนาดเท่านั้น มันจึงจะอร่อย, ที่ไม่อร่อยก็คือตรงกันข้าม. แล้วเราก็ชอบใจหลงใหลในส่วนที่พอเหมาะ เกิดรู้สึกอร่อย, แล้วก็ขี้ใจในส่วนที่ไม่รู้สึกอร่อย อาจจะด่าแม่ครัวก็ได้ เมื่อไม่รู้สึกอร่อยขึ้นมาเพราะว่าเรามันโง่เกี่ยวกับความอร่อยหรือความไม่อร่อยนี้มากเกินไป ไม่รู้สึกว่ามันเป็นเพียงความรู้สึกที่ลึ้นที่จะเป็นไปตามอำนาจของสิ่งที่มากระทบโดยขนาดและเวลาที่พอเหมาะหรือไม่เท่านั้นเอง.

คูเวทนาที่ร่างกาย

ที่นี้ก็มาดูที่ผิวหนังหรือร่างกาย เมื่อมีอะไรมากระทบผิวหนัง รู้สึกเป็นสุข ก็เพราะว่าสิ่งที่มากระทบนั้นมันทำให้ระบบประสาทที่ผิวหนังได้รับรสมากเต็มที่, ระบบประสาทได้รับมากถูกกระตุ้นมาก ก็รู้สึกว่าจะสบายหรืออร่อย. ของที่นี้มีนวลมา

กระทบผิวกาย เพราะความที่มันอ่อนและนิ่มนวล มันทำให้ระบบประสาทรับได้มาก, ถ้ามันแข็งกระด้างหรือมันขรุขระ มันก็รับน้อยหรือรับห่างไป มันก็ไม่รู้สึกสบาย. ฉะนั้นยิ่งละเอียดอ่อนและยิ่งนิ่มนวล ทำให้ระบบประสาทรับคราวเดียวมาก ๆ ก็รู้สึกสบายและพอใจและอรร้อยทางผิวหนัง, มันเป็นการกระทบประสาทผิวหนัง ที่มีขนาดพอเหมาะและมีเวลาพอเหมาะ, เราไม่ได้ศึกษาเรื่องนี้.

เราเอาแต่ว่า มันสบายแก่ผิวหนังหรือไม่สบายแก่ผิวหนัง, เราก็ตอบสัมผัสผัสที่สบายแก่ผิวหนัง คือมีความนิ่มนวลอย่างยิ่ง, ของขรุขระมากกระทบมันรู้สึกน้อย ถ้าของละเอียดมากกระทบมันก็ยิ่งรู้สึกมาก, ถ้าช่วยทำให้เปียกให้มันอ่อนนิ่มมาก มันก็ยิ่งรู้สึกรับรสมาก มันก็ยิ่งได้รับความรู้สึกนั้นมาก นี่เป็นความหลอกลวงของขนาดและเวลา ที่มาเกี่ยวข้องกับระบบประสาทที่ผิวหนังเท่านั้นเอง, ระบบผิวหนังนี้ก็เหมือนกันอีกถ้ามีความหมายที่สองเข้ามาประกอบด้วย คือสัญลักษณ์หรือความหมายของเพศหญิงเพศชาย เข้ามาประกอบอีกส่วนหนึ่ง, มันก็ยิ่งมีความหมายมากขึ้นไป, เช่นเดียวกับรูป เสียง กลิ่นและรส. ฉะนั้นเราจึงหลงใหลการสัมผัสทางผิวหนัง ซึ่งเป็นที่ตั้งแห่งความรู้สึกทางเพศ ยิ่งไปกว่าทางตา ทางหู ทางจมูก และทางลิ้น, จึงมีปัญหามากในการกระทบทางผิวหนัง, จะต้องศึกษาเข้าใจให้ดี.

ดูเวทนาที่ใจ

คู่สุดท่ายใจกับธัมมารมณ. จิตใจของคนธรรมดาประกอบอยู่ด้วยความรู้สึกสำคัญ คือเป็นตัวตน, เป็นตัวกู-ของกู. ถ้าเรื่องที่เขากระทบใจ มันสนับสนุนหรือขัดบงกชองกู ความรู้สึกแห่งตัวกู-ของกู มันก็รู้สึกสบายแก็ใจ, เช่นว่าใครมาสรรเสริญเยินยอ มันก็สนับสนุนความรู้สึกแห่งตัวกู ก็สบาย, ถ้าใครมาขัดคอใครมาด่าเราก็อไม่ชอบ เพราะมันไม่มาสนับสนุนความรู้สึกแห่งตัวกู-ของกู ซึ่งเป็นพื้นฐานสำคัญของจิตใจตามธรรมดา. ฉะนั้น ธัมมารมณ.ที่มากกระทบใจนั้น มันก็มีความหมายต่างกัน ว่ามันมาสนับสนุนความรู้สึกสัญชาตญาณแห่งตัวกู ประเล้าประโลมความรู้สึกอันนี้, หรือว่ามันมาเป็นอุปสรรคขัดขวางทำลาย. นี้เราจึงยินดียินร้ายตามแต่อารมณ์ที่เราได้รับ แม้ที่สุดแต่เราคิดนึกเอาจอง ไปในทางให้เกิดความหวาดกลัว กลัวตายขึ้นมา มันก็ไม่สนับสนุนความเป็นอยู่แห่งตัวกู มันก็ไมสบาย, ถ้าเผอิญเราคิดนึกไปในทางฝืนหวาน อะไร ๆ ก็ดีไปหมด มันก็รู้สึกสบาย อย่างนี้เป็นต้น. นี้มโนกับธัมมารมณ. มันก็ให้เกิดความรู้สึกที่เป็นสุขหรือเป็นทุกข์, เป็นเวทนาที่เป็นสุขหรือเป็นทุกข์.

อายตนะทั้ง ๖ ให้เกิดสุข-ทุกข์ได้ตามธรรมชาติ

ฉะนั้น ขอให้ศึกษาให้ดี ว่าอายตนะทั้งหก นั้นมันมีหลักเกณฑ์โดยธรรมชาติของมันอย่างนี้ คือมันจะให้ความรู้สึกที่เป็นสุขหรือเป็นทุกข์ได้ตามธรรมชาติ นั่นก็ส่วนหนึ่ง ซึ่งมีความหมายในชั้นแรก, ทีนี้ถ้ามันมีความหมายชั้นหลังแทรกเข้ามา เป็นความหมายที่เกี่ยวกับสัตว์บุคคลที่รักที่พอใจของเพศตรงข้าม บุคคลที่รักที่ไม่รักอะไรอย่างนี้ มันก็มีความรู้สึกรุนแรงยิ่งขึ้นไปกว่าเดิม. จะสรุปความสักที่หนึ่งก็ว่า ตาจะรู้สึกสบายอวัยวะตา เมื่อมีคลื่นแสงที่พอเหมาะมากกระทบตา และมีความหมายตรงกับที่เขาคต้องการ เสียงจะไพเราะเมื่อคลื่นเสียงนั้นมันพอเหมาะมากกระทบประสาทหู พอเหมาะแก่ประสาทหูทั้งโดยขนาดและโดยเวลา มันก็เป็นเสียงที่ไพเราะ, กลิ่นที่หอมมากกระทบจมูกก็เพราะว่าแก๊สที่มันลอยมากกระทบระบบประสาทจมูกนั้น มันพอเหมาะทั้งโดยขนาดและทั้งโดยเวลา, ลิ้นที่มันรู้สึกรสอร่อยที่ลิ้น ก็เพราะว่ามีอะไรมากกระทบระบบประสาทของลิ้นที่พอเหมาะ ทั้งโดยขนาดและโดยเวลาที่ทำให้รู้สึกอร่อย, ผิวหนังรู้สึกนุ่มนวลสบายก็เพราะว่าสิ่งที่มากกระทบนั้น มันพอเหมาะกับระบบประสาทที่ผิวหนังนั้น ทั้งโดยขนาดและทั้งโดยเวลา, ใจรู้สึกเป็นสุข ก็ต่อเมื่ออารมณ์ที่มากกระทบนั้น มันสนับสนุนแก่ระบบสัญชาตญาณแห่งตัวกู-ของกู มันก็รู้สึกสบายและเป็นสุขถ้ามันมาขัดคอขัดขวาง มันก็ไม่รู้สึกสบายและ

เป็นสุข.

เวทนาเป็นเพียงความรู้สึกเท่านั้น, เป็นมายา

ฉะนั้น ขอสรุปความว่า สิ่งที่เราเรียกว่าเวทนานั้น มันเป็นเพียงความรู้สึกเท่านั้น, อย่าให้ความหมายอะไรแก่มันเลย, อย่าให้ความหมายแก่มันมากไปกว่านั้นเลย, มันเป็นเพียงความรู้สึกที่เป็นความรู้สึกไปตามธรรมชาติทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางผิวหนัง และทางใจเอง. เดียวนี้เราไม่รู้ข้อเท็จจริงอะไร, ถ้าอะไรอร่อยก็หลงใหลยอมเป็นทาสมัน, ปัญหาก็คือเกิดขึ้น คือทำให้เกิดกิเลส แล้วก็เป็นทุกข์เพราะกิเลส, เป็นความทุกข์ที่ซับซ้อนกันเพราะกิเลสซ้อนกิเลส. คนที่หลงใหลในความอร่อยทางตา จมูก หู ลิ้น ใจนี้ ก็ต้องทนทุกข์ทรมานเพราะไม่รู้เรื่องเวทนา, ที่ไม่รู้เรื่องเวทนาจึงเพราะไม่รู้เรื่องอายตนะ คือตา หู จมูก ลิ้น ใจ, จึงขอให้สนใจเรื่องอายตนะเพราะเหตุนี้, ให้รู้จักอายตนะ คือ ตา หู จมูก ลิ้น ใจ ให้รู้จักหน้าที่การงานหรือผลของมันเกิดขึ้นอย่างไร คือเป็นเวทนา, เวทนาหนึ่งหลอกให้รัก, เวทนาหนึ่งหลอกให้เกลียดให้โกรธ, มันก็เป็นบ้าทั้งสองอย่าง หลงรักก็บ้า หลงเกลียดก็บ้า, ไม่หลงอะไรเลยนี่ถูกต้อง.

เวทนาเป็นความรู้สึกที่เป็นมายา ไม่ใช่ของจริง, ปุถุชนก็

เห็นเป็นของวิเศษ อร่อยทางตา อร่อยทางหู อร่อยทางจมูก อร่อยทางลิ้น อร่อยทางผิวหนัง อร่อยทางใจอย่างนี้, เห็นเป็นของวิเศษ. ถ้าเป็นเรื่องของเพศของหญิงของชายของคู่รักของตนแล้ว ก็เป็นเรื่องวิเศษ, ปุถุชนจะรู้สึกเป็นของวิเศษ แต่พระอริยเจ้าจะรู้สึกว่ามันเป็นเศษขยะมูลฝอย มันเป็นเศษขยะมูลฝอยที่ต้องเอาไปทิ้ง มันไม่ใช่วิเศษ.

ของอย่างเดียวกันสิ่งเดียวกัน ที่ปุถุชนรู้สึกว่าเป็นของวิเศษ, พระอริยเจ้าทำหน้าว่าเป็นเศษขยะมูลฝอยที่ต้องโยนไปทิ้ง. นี่คือความต่างกัน ระหว่างปุถุชนกับพระอริยเจ้า. ทำไมมันจึงต่างกัน; ก็เพราะว่าปุถุชนรู้จักอายตนะไปอย่างหนึ่ง พระอริยเจ้ารู้จักอายตนะไปอีกอย่างหนึ่ง, ปุถุชนรู้สึกเวทนาไปอย่างหนึ่ง, พระอริยเจ้ารู้จักเวทนาไปอีกอย่างหนึ่ง, ซึ่งมันตรงกันข้าม. ฉะนั้นปุถุชนจึงรู้สึกว่าวิเศษไฉย, แต่พระอริยเจ้ารู้สึกว่ามันเป็นเศษขยะที่ต้องเอาไปทิ้งไฉย, มันต่างกันอย่างนี้.

วิกฤตการณ์ทั้งหลายในโลกนี้มันมาจากเวทนา คือความรู้สึก รักและโกรธ ในปัจจุบันนี้ในโลกนี้ มีปัญหา มีวิกฤตการณ์ มีอาชญากรรมทางเพศอย่างน่าอนาถใจ, แม้ในที่ทุกหนทุกแห่งทั่วไปทั้งโลกนี้ ต้นเหตุมันมาจากความหลงในเวทนาทั้งนั้น เดียวนี้มันก็มีมากขึ้น ปรากฏว่าคนไม่มีศีลธรรมมากขึ้น, การฆ่าพ่อฆ่าแม่ก็มากขึ้น, การข่มขืนลูกสาวของตนเองก็มีมากขึ้นในหน้าหนังสือพิมพ์ เพราะว่าไปสนใจแต่เรื่องของเวทนา, ไม่มาสนใจเรื่องธรรมะเรื่องความจริงเรื่องศีลธรรม, ไปสนใจแต่เรื่อง

เหยื่อของกิเลส ที่เขาปรับปรุงให้มันก้าวหน้ายิ่งขึ้นในโลกนี้ มันจึงมีอาชญากรรมมากขึ้น.

ฉะนั้นเราควรจะศึกษาให้เข้าใจ อย่าให้มันหลอกเราได้, ขอให้เราศึกษาอายตนะทั้งหก ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ให้ดี จนกระทั่งว่าเราเป็นนายของมัน, อย่าให้มันเป็นนายเหนือเรา เราอย่าไปเป็นทาสของอายตนะเลย, เราเป็นนายของอายตนะ ดีกว่า. นี่เรื่องอายตนะเป็นอย่างนี้, มีเรื่องจะพูดอีกมาก กล่าวว่าจะไม่พอแต่ก็พูดตามที่จะพูดได้.

ควบคุมอายตนะให้ถูกต้อง จักพ้นกรรมเก่า

เข้าที่นี้ก็มาตั้งปัญหาอย่างอื่นอีก แต่ก็ยังคงเกี่ยวกับอายตนะอยู่นั่นเอง, ถ้าใครกลัวผลกรรมเก่าจะมาถึง ก็จงควบคุมอายตนะให้ถูกต้อง, นี่ฟังดู ถ้าใครกลัวว่าผลกรรมเก่าจะมาถึง จะต้องทนทรมานเป็นทุกข์ แล้วก็จะควบคุมอายตนะ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ นี้ไว้ให้ถูกต้อง, แล้วมันก็ป้องกันได้ไม่ให้ผลกรรมเก่ามาถึง.

พวกอื่นพวกลัทธิอื่นเขาสอนว่า สุขเวทนาทุกเวทนานี้เป็นผลของกรรมเก่า, เก่าก่อนแต่ชาติก่อนโน้น ฉะนั้นเราจึงหลีกเลี่ยงไม่ได้, แล้วบางพวกสอนว่า สุขเวทนาทุกขเวทนานั้นเป็นเพราะพระเป็นเจ้าเขากำหนดไว้บังคับให้ หรือว่าสั่งลงมาโดยพระเป็น

phom

เจ้าบันดาลให้. ทีนี้อีกพวกหนึ่งก็ว่า สุขเวทนาทุกขเวทนานี้ไม่มีเหตุมีปัจจัยอะไร มันเกิดเองดับเองลอย ๆ อย่างนั้น, เราก็บังคับมันไม่ได้.

พระพุทธเจ้าท่านว่าไม่ใช่อย่างนั้นไว้อย่างไร, เราจะต้องควบคุมได้ เพราะว่าสุขเวทนาทุกขเวทนานี้มันเป็นเรื่องของปฏิจจสมุปบาท, ถ้าเราทำผิดไม่มีสติ สัมปชัญญะควบคุมตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ก็จะทำให้เกิดกระแสแห่งปฏิจจสมุปบาทตามลำดับ ๆ จนเกิดเป็นทุกข์ได้. ถ้าเรามีความรู้พอสติสัมปชัญญะพอแต่ละวัน ๆ ควบคุมการปรุงแต่งที่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ อย่างถูกต้อง มันก็ไม่เกิดปฏิจจสมุปบาทที่จะมีความทุกข์ขึ้นมาได้.

นี่เรามีสติสัมปชัญญะปฏิบัติถูกต้องในเรื่องของปฏิจจสมุปบาท ไม่ให้เกิดผัสสะ เวทนา ตัณหา อุปาทาน ที่มันหลอกเราได้อย่างที่ว่ามาแล้ว, เราก็ไม่เป็นทุกข์. นี่เรียกว่าเราอยู่อย่างถูกต้อง ก็ไม่มีความทุกข์, เราอยู่อย่างถูกต้อง ก็ไม่สร้างอนุสัยที่จะให้เกิดกิเลสและความทุกข์, อนุสัยที่มีอยู่ก่อนมันก็ไม่ได้ปัจจัย มันก็ร่อยหรอไปร่อยหรอไป คือเราไม่เกิดกิเลส มันก็ไม่เพิ่มอนุสัยของกิเลส, แต่มันลดอนุสัยของกิเลส; อยู่โดยไม่เป็นทุกข์โดยถูกต้อง, ไม่เพิ่มอนุสัยของกิเลส อนุสัยของกิเลส มันก็จะหมดไปจนกระทั่งบรรลุนิพพานสูงสุด คือทำลายความรู้สึกว่าตัวตนเสียได้ ไม่ยึดมั่นว่าตัวตนอีกต่อไป ก็ไม่มีอะไรที่จะเป็นที่ตั้งของความทุกข์และความสุข, มันก็พ้นสมัยที่กรรมจะมาทำอะไรให้เป็นทุกข์หรือเป็นสุขได้ เพราะว่าเราควบคุมตา หู จมูก

ลึน ภาย ใจ ไร่อย่างถูกต้อง, ไม่ให้โอกาสแก่ความทุกข์ที่จะเกิดขึ้น ข้อนี้ก็อยากจะให้จำไว้ด้วยว่า พระพุทธเจ้าท่านไม่ได้ตรัสว่า ความสุขหรือความทุกข์นี้เป็นผลของกรรมเก่า, ท่านว่ามันเป็นผลของปัจจุสมุปบาท ที่เราควบคุมได้หรือไม่ควบคุมได้ที่นี้เอง. ถ้าเราควบคุมกระแสปัจจุสมุปบาทที่ตา หู จมูก ลึน ภาย ใจได้แล้ว มันก็ควบคุมความทุกข์ได้ มันไม่เกิดขึ้น จนไม่อาจจะเกิดขึ้นในที่สุดถึงที่สุด.

ถ้าผู้ใดกลัวผลกรรมเก่าจะมาถึง ก็จงควบคุมตา หู จมูก ลึน ภาย ใจ ให้ดีที่สุด ให้ถูกต้องที่สุด ตามกฎของปัจจุสมุปบาท ซึ่งเป็นคำสอนที่สำคัญที่สุดในพระพุทธศาสนา จนถึงกับพระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า ผู้ใดเห็นปัจจุสมุปบาทผู้นั้นเห็นธรรม, ผู้ใดเห็นธรรมผู้นั้นเห็นตถาคต, ขนาดที่ว่าเห็นพระพุทธเจ้ามีพระพุทธเจ้าอยู่กับเราความทุกข์ก็เกิดขึ้นไม่ได้, เมื่อเกิดขึ้นไม่ได้ตลอดไป มันก็มีความเจริญก้าวหน้าไปตามทางธรรมะ จนหมดอหังการมมังการมานานุสัย-อนุสัยแห่งความสำคัญมันหมายความว่าตัวกูว่ของกูนั้นมันหมดไป, แล้วมันก็เลิกกันกรรมใหม่ก็ไม่ทำ กรรมเก่าก็หมดไป มันก็เลิกกันอย่างนี้, เพราะเราสามารถควบคุมตา หู จมูก ลึน ภาย ใจ ไร่อย่างถูกต้อง. นี้มีอีกหลายประเด็นที่จะต้องพูดเกี่ยวกับตา หู จมูก ลึน ภาย ใจ แต่เวลานั้นก็มากไปแล้วจนหมดแล้ว อาตมาก็หมดแล้วคือเหนื่อยแล้ว, ดังนั้นจึงต้องขอยุติไว้ ที่เหลืออีกเยอะแยะนี้เอาไว้พูดกันคราวอื่น.

ในที่สุดนี้ก็ขอยุติการบรรยายนี้ด้วยการดักเตือนท่านทั้งหลายว่า ธรรมะในฐานะเป็นวิทยาศาสตร์นี้ ท่านจงมองดูมันในฐานะเป็นวิทยาศาสตร์อย่างทีกล่าวก่อนหน้านี้ อย่าให้มันเป็นเรื่องลึกลับ, แล้วไปเชื่อกันอย่างมงาย, ให้หมดความเป็นเรื่องลึกลับ ให้กลายเป็นเพียงเรื่องลึซึ้ง แม้จะลึซึ้งอย่างไรก็ไม่ลึกลับแก่เราอีกต่อไป, เพราะเราเข้าใจเรื่องอายตนะทั้งหก คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ อย่างที่ว่ามาแล้ว มีการควบคุม ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ให้ถูกต้อง ตามรูปแบบที่เรียกว่าวิทยาศาสตร์, แต่ว่าเป็นวิทยาศาสตร์ในทางจิตใจ ไม่ต้องมงาย, ไม่ต้องอาศัยคาดคะเนอย่างปรัชญา หรืออย่างตรรกวิทยา. ขอให้เอาไปใช้ให้เป็นประโยชน์, ไม่เสียทีที่เป็นพุทธบริษัท หรือว่าเกิดมาเป็นมนุษย์ และได้พบพระพุทธศาสนา.

อาตมาขอยุติการบรรยายในวันนี้ไว้แต่เพียงเท่านี้ ให้โอกาสพระคุณเจ้าได้สวดบทพระธรรม เพื่อส่งเสริมกำลังใจในการประพฤติปฏิบัติ ตามพระพุทธโอวาทต่อไป.

ธาตุเกี่ยวข้องกัน จนถึงความดับทุกข์

จาก ธรรมโฆษณ์ของพุทธทาส “ปรมัตถสภาวะธรรม”
หมวดที่ ๒ ปกกรณ์พิเศษ อันดับที่ ๑๔.ก บนพื้นแถบสีแดง

ท่านสาธุชนผู้สนใจในธรรมทั้งหลาย,

ในการบรรยายเรื่องปรมัตตสภาวะธรรม เป็นครั้งที่ ๓ นี้ จักได้กล่าวด้วยเรื่องธาตุให้ชัดเจนยิ่ง ๆ ขึ้นไป. เรื่องที่เกี่ยวกับธาตุ เป็นเรื่องทีลึกลับซึ่ง ซึ่งเรียกว่า เป็นรากฐานของทุกเรื่อง แต่เราก็ไม่ค่อยจะเข้าใจกันอย่างนั้น จึงไม่ได้สนใจ; ดังนั้นจึงต้องใช้เวลาหรือความพยายามอย่างมาก ในการที่จะให้เข้าใจเรื่องนี้ให้จนได้. มันเป็นเรื่องที่ชวนเบื่อ ชวนให้วังวนนอน สำหรับผู้ที่ไม่อยากจะศึกษาโดยลึกลับ; แต่เราก็ไม่มีทางเลือกเลยที่จะไม่พูดกันถึงเรื่องนี้ ซึ่งท่านทั้งหลายก็ทราบดีอยู่แล้วว่า ความมุ่งหมายของการบรรยายประจำวัน เสาร์นี้ ก็ปรารถนาเหตุผลส่วนใหญ่ คือ ต้องการที่จะทำการศึกษาของพุทธบริษัทให้มั่นคง ให้ถึงที่สุด ให้เป็นที่เข้าใจกันอย่างทั่วถึง.

ที่แล้วมาไม่เรียกว่า เป็นที่เข้าใจกันอย่างทั่วถึง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องธาตุนี้ นี่เรียกว่าพุทธบริษัท ยังไม่ใช่พุทธบริษัท ก็ได้ เพราะยังไม่ได้รู้จักจริงตามความหมายของคำว่า “พุทธ”. พุทธก็รู้กันอยู่แล้วว่า แปลว่า รู้; เมื่อถามว่าเรื่องอะไรที่จะต้องรู้? มันก็มีเป็นลำดับ ๆ ไป ตั้งแต่เรื่องง่าย ๆ ผิดเพี้ยนที่สุด จนถึงเรื่อง ที่ลึกที่สุดที่จะทำให้ดับทุกข์ทั้งปวงได้.

เรื่องที่จะทำให้ดับทุกข์ทั้งปวงได้โดยสิ้นเชิงนั้น ก็คือ ต้องรู้เรื่องธาตุโดยตรง

แม้ว่าในที่อื่นจะได้กล่าวไว้ว่า ทุกข์เกิดมาจากตัณหา และจะต้องรู้เรื่องความทุกข์ และเหตุให้เกิดทุกข์คือตัณหา และวิธีดับเสียให้ได้; พึงทราบเถิดว่า ในคำพูดเหล่านั้น ได้รวมคำว่า “ธาตุ” อยู่พร้อมมูล เพราะจะต้องเล็งกันถึงอุปาทานชั้นที่ ๕ มี รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ที่เป็นที่ตั้งแห่งความยึดถือ; และนั่นแหละคือธาตุ.

ถ้าจะรู้เพียงว่าปฏิบัติในมรรคมีองค์ ๘ เป็นอยู่ให้ถูกต้องแล้ว ก็ไม่เกิดตัณหา ไม่เกิดทุกข์ อย่างนี้ก็ว่าได้เหมือนกัน แต่มีได้ลึกซึ้งถึงที่สุด และบางทีจะไม่เป็นการทำให้ง่ายหรือเร็วได้. เราจึงต้องศึกษาให้ลึกลงไปถึงส่วนที่เป็นรากฐาน คือเรื่องสิ่งที่เรียกว่า ธาตุ.

ท่านทั้งหลายที่เป็นผู้สูงอายุแล้ว คงจะเคยได้ยินได้ฟัง คนสมัย ปู่ ย่า ตา ยาย พูดเรื่องธาตุ ได้มากกว่าคนสมัยนี้ คือ มักจะพลั้งปากออกไปว่า “มันเป็นเพียงสักว่าธาตุ” “ไม่มีอะไร มากไปกว่าธาตุ”; หรือบางทีก็จะพูดเป็นทำนองขบขันตลกว่า “ไม่มีอะไร นอกจากธาตุมันกระทบกัน”, มีการกระทบกัน ระหว่างธาตุนั้นธาตุนี่ จึงทำให้คนเราเกิดความรู้สึก อย่างนั้น อย่างนี้; นี่มันก็ถูกต้อง แต่ว่าพูดไปโดยที่ยังไม่รู้ชัดเจน. ส่วน ลึกที่ควรต้องรู้มีอยู่ว่า ต้องการให้มองเห็นชัดเจนไปว่า ไม่มีสิ่ง ที่ เรียกว่าตัวตน มีแต่สักว่าที่เป็น “ธาตุ”.

แต่ทีนี้มีธาตุบางชนิด ในหลาย ๆ ชนิดนั้น มีบางชนิดที่ รู้สึกได้; เมื่อธาตุนั้นกระทบกันเข้ากับธาตุใด ได้ปัจจัยปรุงแต่ง ครบถ้วนแล้ว ก็เกิดความรู้สึกอย่างที่เรากำลังรู้สึกอยู่ในใจ. มโนธาตุเป็นสิ่งที่รู้สึกคิดนึกได้ ในเมื่อได้ธาตุภายนอก เช่น รูปธาตุเป็นต้น ก็เกิดความรู้สึกขึ้นมาว่าเราอย่างนั้น เราอย่าง นี้; คนนั้นก็เลยคิดไปว่า มีตัวตน มีตัวกู-ของกู, มีเรา-มีเขา; มิได้รู้สึกว่า ความรู้สึกว่าตน ว่าเรา ว่าเขานั้น มันเป็นเพียง ปฏิภานของสิ่งที่เรียกว่าธาตุเท่านั้น. เมื่อไม่รู้อยู่อย่างนี้ ก็ยอม ไปยึดถือเอาส่วนใดส่วนหนึ่ง ของธาตุใดธาตุหนึ่ง, หรือทั้งกลุ่ม ก็ได้ว่าเป็นตัวเรา; ก็เลยมีความยึดมั่นถือมั่น เป็นตัวเรา ก็เกิด ความทุกข์ขึ้น. ความทุกข์จึงเกิดมาเพราะความยึดมั่นถือมั่นใน สิ่งใดสิ่งหนึ่ง ซึ่งเราไม่รู้ว่าเป็นเพียงธาตุ.

ยกตัวอย่างเช่น บางทีก็ยึดเอา วิญญาณธาตุ ที่รู้ ทางตา

ทางหู ฯลฯ ได้นี้ ว่าเป็นตัวเราก็มี่. บางทีก็เอาสัญญา รู้สึกนึก
ได้ จำได้ สำคัญมันหมายเอาได้ว่า อะไรเป็นอะไร เราเป็นอะไร
อย่างนี้ขึ้นมา เป็นตัวตนก็มี; ที่แท้มันก็เป็นเพียงสัญญาธาตุ.
บางทีเอาความคิดนี้กันอย่างนั้นอย่างนี้ที่เกิดขึ้นมาใหม่ว่าเป็น
ตัวเราก็มี่เพราะเราคิดนึกได้ นี้ก็เป็นเพียง สังขารธาตุ.

ธาตุทั้งหลายอาศัยกันแล้วจึงเกิดความรู้สึกขึ้นมา

ขอให้เข้าใจว่า ในบรรดาธาตุทั้งหลาย ซึ่งไม่ใช่ตัวตนนั้น
เมื่อมันได้อาศัยซึ่งกันและกัน ได้เหตุได้ปัจจัยครบถ้วนแล้ว มัน
จึงเป็นความรู้สึกขึ้นมาได้ว่า ตัวฉัน ตัวเรา ตัวกู ซึ่งเป็นตัวตนขึ้น
มาทีเดียว. ถ้ามันไม่ได้เหตุปัจจัย ไม่ได้อาศัยธาตุอื่น ๆ ประจุแต่ง
แล้ว ก็ไม่เกิดความรู้สึกอย่างนี้เลย.

การที่จะให้รู้ว่า สิ่งที่จะรู้สึกขึ้นมาเป็นตัวตน นั้นไม่ใช่ตัวตน
นี้เป็นของยากลำบาก; เพราะฉะนั้น เราจึงต้องเรียนเรื่องธาตุนี้
กันให้มากเป็นพิเศษ อย่างที่เคยบอกให้ฟังว่า : สมัยก่อน ท่าน
ถือกันเป็นระเบียบธรรมเนียม เครื่องครัดว่า มาบวชนี้เพื่อมาเรียน
เพื่อให้รู้เรื่องธาตุ ว่าสิ่งทั้งหลายทั้งปวง เป็นสักว่าธาตุ ไม่ใช่
ตัวตน.

เรื่องแรกที่ทำให้เรียนก็คือ *ยถาปัจจุยํ ปวตฺตมานํ ธาตุมตฺต-*
เมเวตํ ซึ่งได้ยินกันอยู่ โดยเฉพาะผู้ที่เคยบวชแล้ว, ก็บวชเพื่อให้

รู้ว่า “เรา” ที่เรียกว่าตัวเรา ผู้กิน อาหาร ผู้นั่งห่ม ผู้อยู่อาศัย ผู้เจ็บไข้ รักษาความเจ็บไข้ นี้ก็ดี สิ่งที่เราประสบพบเจอ ใช้สอย นุ่งห่ม อะไรก็ดี ล้วนแต่สักว่าธาตุ. อย่าได้ถือส่วนใดว่าเป็น ตัวเราหรือว่าเป็นของเรา, หรือว่าจิตอย่าได้ยึดมั่นถือมั่นว่าเป็น ตัวเรา และก็ไม่มีความทุกข์ ไม่มี ความหนัก เพราะไม่ได้ยึดมั่น ถือมั่นนั่นเอง; ก็แปลว่าเมื่อยังไม่ได้เรียนพุทธศาสนาก็ยังไม่รู้ เรื่องนี้. เมื่อมาเรียนพุทธศาสนา ก็คือมาเรียนให้รู้ว่า ทุกอย่าง เป็นสักว่าธาตุ ไม่ใช่ตัวเรา และจะได้ไม่ยึดมั่นถือมั่น และไม่ เป็นทุกข์. ไม่ยึดมั่นถือมั่นนี้เป็นความฉลาดอยู่แล้ว จึงสามารถจะ ทำอะไรไปได้ ตามที่จิตรู้อยู่ว่าจะต้องทำอย่างไร.

ธาตุ ทำให้เกิดความรู้สึกเป็นตัวตนได้อย่างไร

ที่นี่ เราจะศึกษาเรื่องนี้ให้ละเอียดยิ่งไปกว่าครั้งที่แล้วมา แม้ว่ามันเป็นเรื่องที่ไม่น่าสนุก หรือว่าเป็นเรื่องชวนให้ง่วงนอน ก็ต้องขอรับรองให้ช่วยศึกษากันไปอีกเพื่อให้เห็นว่า สิ่งที่เรา เรียกว่า ธาตุไม่ใช่ตัวไม่ใช่ตนนี้ มันทำให้เกิดความรู้สึกที่เป็นตัวเรา เป็นตัวตน เป็นของตนขึ้นมาได้อย่างไร, กระทั่งเกิดความทุกข์ และกระทั่งความทุกข์ดับไป.

ความทุกข์นั้นก็เป็นธาตุ ความดับทุกข์นั้นก็เป็นสักว่าธาตุ; ไม่มีอะไรที่ไม่ใช่ธาตุ. เมื่อได้ยินครั้งแรกอาจจะไม่เชื่อว่า “ไม่มี

อะไรที่ไม่ใช่ธาตุ”, คิดว่าจะมียกเว้นอะไรไว้บางอย่าง. แต่เมื่อได้ศึกษาพิจารณา ศึกษาไปจนละเอียดถึงที่สุดแล้วก็จะรู้เองได้ทันทีว่า ไม่มีอะไรที่จะไม่ใช่ธาตุ, ล้วนแต่เป็นธาตุ, อย่างใดอย่างหนึ่งทั้งนั้น.

คำว่า “ธาตุ” หมายถึงอะไร? เราก็ได้พูดกันโดยละเอียดแล้วในตอนบรรยายครั้งที่ ๑ ที่ ๒ ที่แล้วมา ว่า ธาตุเป็นสิ่งที่มิอยู่ตามธรรมชาติ; แต่มันต่างกันตรงที่จะมาดูคราวเดียวหมดให้รู้จักสิ่งที่เรียกว่า ธาตุ ในฐานะเป็นพื้นฐาน ที่จะปรุงเป็นนั่นเป็นนี่ขึ้นมาให้ได้ โดยอาศัยธาตุช่วยกันเอง สำหรับจะเป็นคนขึ้นมาสักคนหนึ่ง; อย่างพระบาลีที่พระได้สวดไปแล้วเมื่อตะกี้ที่ว่าคนเราประกอบอยู่ด้วยธาตุ ๖ ธาตุ.

คำว่า คนเราประกอบอยู่ด้วยธาตุ ๖ ธาตุนี้ หมายความว่า สิ่งที่มีชีวิต ละก็จะต้องประกอบอยู่ด้วยธาตุ ๖ ธาตุ. ส่วนที่เป็นโครงร่างนี้ ก็เรียกว่า ธาตุ ดิน น้ำ ลม ไฟ ๔ ธาตุ แต่ละอย่างเป็นธาตุหนึ่ง ๆ คือ ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลม; อีกธาตุหนึ่งก็คือ อากาศ หรือที่ว่างสำหรับเป็นที่ตั้ง ที่อาศัยแห่งธาตุเหล่านั้น; แล้วอีกอย่างหนึ่ง ก็คือ วิญญาณธาตุ, นี่คือธาตุใจ ที่จะปรุงกันขึ้นเป็นจิต เป็นใจ เป็นความรู้สึกคิดนึกได้.

ก่อนแต่ที่ไม่ปรุงอะไร ก็เรียกเป็นสักว่า ธาตุ, เป็นสักว่าธาตุใจ หรือธาตุจิต หรือธาตุวิญญาณ; ยังไม่ได้เหตु ไม่ได้ปัจจัยมาปรุงแต่ง ธาตุนี้ก็ยังไม่รู้สึกคิดนึกไม่ได้ แล้วจะไม่ปรากฏให้เห็นด้วยซ้ำไป. ดังนั้นจึงเห็นได้ว่า ในคนเราที่ประกอบด้วย ธาตุ ๖

คือ ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลม ฯลฯ นี้ยังจะต้องอาศัยสัมพันธ์กัน และก็ไม่ได้แยกจากกัน; ไม่มีส่วนใดของสิ่งที่มีชีวิต ที่จะไม่ประกอบอยู่ด้วยธาตุเหล่านี้.

อนึ่ง อย่างลึ้มว่าได้เคยขอให้สังเกต สนใจเป็นพิเศษว่า คำว่า ธาตุดิน นั้น มิได้หมายความว่า ดิน, ธาตุน้ำ ก็มิได้หมายความว่า น้ำ, ธาตุไฟ ก็มิได้หมายความว่า ไฟ, หรือธาตุลม ก็มิได้หมายความว่า ลม; แต่หมายถึงคุณสมบัติอย่างใดอย่างหนึ่ง ที่ต่างกัน เช่น :

– ธาตุดิน มีคุณสมบัติกินเนื้อที่ ทั้งยังปรากฏอาการเป็นของแข็ง, อย่างเนื้อหนังกระดูก อะไรเหล่านี้ มีอาการที่กินเนื้อที่เป็นของแข็ง ลูกเนื้อที่; นี้ก็เลยยกเอาว่านี้เป็นธาตุดิน ที่จะเห็นได้โดยง่าย. แต่ดูให้ดีจะเห็นว่าในเนื้อหนังเป็นต้นนั้น ก็มีทั้งธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลม รวมอยู่ด้วย.

– ในธาตุน้ำที่ระบุดังนี้ไปยิ่งเลือด หนอง น้ำลาย น้ำมูก นี้ก็เหมือนกัน มันมีส่วนที่เป็นของเหลว เป็นคุณสมบัติของธาตุน้ำ คือเกาะกลุ่มกันแล้วก็จะไหลไปได้ ดึงกันไปได้ ก็เรียกว่า ธาตุน้ำ; แต่ว่าในเลือด ใมน้ำมูก น้ำลาย น้ำเหลือง อะไรที่เป็นธาตุน้ำนี้ มันก็ยังมีธาตุดิน และก็ยังมียธาตุไฟ คือมีอุณหภูมิด้วย.

ทุกธาตุจะต้องสัมพันธ์กันอยู่ จนเป็นว่าแต่ละธาตุมันแยกออกได้; แต่ละอย่าง ๆ หรือส่วนประกอบอย่างหนึ่งในร่างกายของคนเรา นี้ มันจะต้องประกอบอยู่ด้วยธาตุทั้ง ๔ นี้. ในลมที่หายใจออกมา ก็ยังมีอุณหภูมิที่เป็นธาตุไฟ, มีวัตถุหรืออนุภาค

เล็ก ๆ ซึ่งเป็นธาตุดินนี้ ก็มีหน้าที่เป็นน้ำอันละเอียดรวมอยู่ด้วย. เป็นอันว่าไม่มีธาตุใดที่จะอยู่ได้ตามลำพัง มันต้องมีการอาศัยซึ่งกันและกัน เป็นฐานเป็นที่ตั้ง.

ที่เป็นส่วนโครงสร้าง ที่เป็นร่างกาย ก็ต้องมีที่ว่างให้มันอยู่ ไม่เช่นนั้นมันจะอยู่ได้อย่างไร ถ้าไม่มีที่ว่าง; ส่วนที่เป็นที่ว่างนี้ ก็เรียกว่า ธาตุว่าง หรือ อากาศธาตุ.

มีธาตุอีกอันหนึ่ง ที่สำคัญมากคือ ธาตุวิญญาณ หรือ วิญญาณธาตุ ธาตุนี้จะเป็นส่วนจิตใจ แต่เมื่อยังไม่ได้อาศัยปัจจัยที่เหมาะสม มันก็ไม่ปรากฏ ไม่แสดงให้เห็น. ที่นี้ในธาตุทั้ง ๖ นี้ ยังอาจกระจายออกไปได้มาก เช่น วิญญาณธาตุนี้ยังกระจายออกไปได้อีกมาก ซึ่งเราจะได้พิจารณากันต่อไป.

ธาตุทั้งหมด แบ่งเป็นกลุ่มใหญ่ มีสองกลุ่ม : สังขตะ, อสังขตะ

เดี๋ยวนี้อยากจะบอกให้ทราบ ก่อนว่า ใน ๖ ธาตุนั้น เป็นพวกสังขตธาตุ คือธาตุที่มีปัจจัยปรุงแต่ง แล้วก็ไหลเวียนเปลี่ยนแปลงไป. ธาตุจะอยู่ในลักษณะที่มีรูปกิติ เช่น ดิน น้ำ ลม ไฟ อย่างนี้, หรือไม่มีรูปเป็นอรูปกิติ; เช่นวิญญาณหรืออากาศอย่างนี้ ก็เป็นสังขตธาตุ คือธาตุที่มีอะไรปรุงแต่ง ส่งเสริมให้เกิดขึ้น เจริญขึ้น งอกงามต่อไป, แล้วก็ปรุงแต่งสิ่งอื่นต่อไปอีก. ธาตุทั้ง

หมดนี้ก็จะดับธาตุ หรือจะแยกไปได้ก็ร้อยละธาตุ ก็เป็นสังขตธาตุ
หมด.

ที่นี้ มีธาตุที่ตรงกันข้าม คือไม่เป็นเช่นนั้น เรียกว่า
อสังขตธาตุ : คือเดิมตัว อะ เข้าไป แปลว่า **ไม่** หรือว่าไม่ใช่,
ก็คือไม่ใช่สังขตธาตุ. ธาตุนี้ไม่มีเหตุไม่มีปัจจัยปรุงแต่ง ฉะนั้น
จึงไม่มีการเกิดหรือการเปลี่ยนแปลง จะถือได้ว่าเป็นของที่มีอยู่
ก่อนสิ่งใดก็ได้ เพราะว่ามันไม่ได้มีการเกิด มิได้มีการเปลี่ยน มา
ตั้งแต่แรกเริ่มเดิมที. ส่วนสังขตธาตุทั้งหลายนั้น มีการเกิดขึ้น-
ตั้งอยู่-ดับไป, เกิดขึ้น-ตั้งอยู่-ดับไป, ไม่มีที่สิ้นสุด.

ในชั้นแรกนี้ เราจะต้องเห็นว่า ในบรรดาธาตุทั้งหลาย จะมี
อยู่ จำนวนเท่าไรก็ตาม แยกออกไปได้เป็นสองฝ่าย สองพวก
ก่อน คือ สังขตธาตุ กับ อสังขตธาตุ : ที่เป็นสังขตธาตุ ซึ่งจะ
แยกเป็นร่างกาย หรือเป็นจิตใจส่วนไหน ก็ยังเป็นสังขตธาตุ
เพราะยังมีการเกิดขึ้น-ตั้งอยู่-ดับไป; ส่วนที่ตรงกันข้าม เป็น
ธรรมชาติอันหนึ่ง ซึ่งแม้จะเห็นไม่ได้ง่าย ๆ หรือบางคนจะไม่
เข้าใจว่ามี มันก็ได้มีอยู่โดยแท้ คืออสังขตธาตุ บางทีเรียกว่า
นิโรธธาตุ.

เมื่อเราจะกล่าวสรุปให้เหลือเพียง ๒ ธาตุ นี้ได้แก่ :
สังขตธาตุ คือ ธาตุที่มีเหตุมีปัจจัย ปรุงแต่งนี้ อย่างหนึ่ง, และ
อสังขตธาตุ คือธาตุที่ไม่มีเหตุ ไม่มีปัจจัยปรุงแต่ง นี้ก็อย่าง
หนึ่ง.

ที่นี้ ส่วนประเภทที่มีเหตุปัจจัยปรุงแต่ง อาจแยกเป็น

๒ อย่าง : คือเป็นรูปธาตุ-มีรูปปรากฏ, และอรุธธาตุ-ไม่มีรูปปรากฏ ซึ่งเป็นนามหรือเป็นจิต. ถ้าจะดู ฝ่ายที่เป็นรูปธาตุ คือที่เป็นธาตุดิน น้ำ ไฟ ลม นี้เป็นรูปธาตุ มีรูปปรากฏ. ที่เป็นอรุธธาตุก็เช่น วิญญาณธาตุ เวทนาธาตุ สัญญาธาตุ สังขารธาตุ นี้ล้วนแต่เป็นนาม เป็นฝ่ายจิต เป็นความรู้รู้สึกนึกคิดของจิต ไม่มีรูปร่างปรากฏ. ข้อนี้ได้เคยแนะให้ฟังแล้วว่า บางคนอาจจะไม่เคยได้ยินว่า รูปธาตุ เวทนาธาตุ สัญญาธาตุ สังขารธาตุ วิญญาณธาตุ; อย่างนี้ไม่เคยได้ยิน เพราะเคยได้ยินแต่ว่า รูปขันธ์ เวทนาขันธ์ สัญญาขันธ์ สังขารขันธ์ วิญญาณขันธ์; หรือบางทีก็ได้ยินแต่ว่า รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ๕ อย่าง เจย ๆ ยังไม่เคยได้ยินคำว่าธาตุ.

ขอให้ได้ยิน ได้ฟัง ให้ทราบไว้ว่า พระพุทธเจ้าท่านก็ได้ตรัสสิ่งทั้ง ๕ นี้ไว้ในฐานะที่ว่าเป็นธาตุ : เรียกว่า รูปธาตุ เวทนาธาตุ สัญญาธาตุ สังขารธาตุ วิญญาณธาตุ ตามลำดับขันธ์ ๕ นั้นเอง. แต่ทำไมยังไม่เรียกว่า ขันธ์ เพราะมันยังไม่ได้ปรุงแต่งกันขึ้นมา เพื่อจะเป็นขันธ์กลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง มันจึงยังเป็นเพียงธาตุ.

ธาตุ ปรุงแต่ง เป็นขันธ์ เมื่อมีโอกาส

ธาตุที่เป็นพื้นฐานนี้ เป็นรูปธาตุ ที่จะปรุงแต่งรูปขันธ์ก็ดี. ที่เป็นเวทนาธาตุ ที่จะปรุงแต่งเวทนาขันธ์ก็ดี, ที่เป็นสัญญาธาตุ

ที่จะปรุงแต่งเป็นสัญญาชั้นรทกัตติ, ที่เป็นสังขารธาตุที่จะปรุงแต่งเป็นสังขารชั้นรทกัตติ, ที่เป็นวิญญาณธาตุที่จะปรุงแต่งเป็นวิญญาณชั้นรทกัตติ, มันเป็นสักรว่าธาตุ; ได้โอกาสเมื่อไรก็จะปรุงแต่งเป็นชั้นนั้น ๆ ขึ้นมา.

ทีนี้ ธาตุพื้นฐานนี้ต้องอาศัยอะไร ที่จะปรุงแต่งได้ ? ก็ต้องอาศัยธาตุแรก ๆ ซึ่งจะอยู่เป็นพื้นฐานก่อน ก็คือรูปธาตุ; รูปธาตุนี้ มันจะแยกออกไปตามประเภท หรือตามลักษณะที่มันจะทำหน้าที่เป็นตา หู จมูก ลิ้น กาย ก่อน; และต้องมีของคู่กันคือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ :

– ตา เรียกว่า **จักขุธาตุ** คู่กับรูปที่เห็นด้วยตา เรียกว่า **รูปธาตุ** อีกชื่อหนึ่ง ซึ่งมันพ้องกันกับชื่อรวมของมัน.

– หู เรียกว่า **โสตธาตุ** ซึ่งคู่กับ **เสียง** ซึ่งทำให้ได้ยิน เรียกว่า **สัทธาตุ-ธาตุเสียง**.

– จมูก เรียกว่า **ฆานธาตุ** ซึ่งคู่กันกับกลิ่น คือ **คันธธาตุ** ซึ่งเป็นกลิ่น.

– ลิ้น ก็เรียกว่า **ชีวหาธาตุ** ซึ่งต้องคู่กันกับรส คือ **รสธาตุ**.

– กาย นี้ก็เรียกว่า **กายธาตุ** คู่กันกับ **โผฏฐัพพะธาตุ** ที่มากระทบกาย.

ทีนี้จะดูทีเดียวหมดก็ : ตา หู จมูก ลิ้น กาย นี้ คือจักขุธาตุ โสตธาตุ ฆานธาตุ ชิวหาธาตุ กายธาตุ. บางคนอาจจะสงสัย เช่นว่า ตาเป็นธาตุได้อย่างไร ? นี้ขอให้ศึกษาต่อไปตามหลักธรรมนี้ แล้วก็ถือว่าเป็นธาตุอันหนึ่ง ซึ่งมันเป็นรูปธาตุก็จริง

แต่ไม่ได้หมายถึงส่วนที่เป็นก้อนเนื้อของลูกตา หรืออะไรทำนองนั้น; แต่หมายถึงธาตุอันหนึ่ง ซึ่งอยู่ในลักษณะที่อาจจะรู้สึกอะไรได้ ทางตา หรือทางลูกตา. ที่เป็นบาลีใช้คำว่า *ปสาท, ประสาท* แปลว่า *สิ่งที่ทำให้รู้สึกได้* :

จักขุประสาท *สิ่งที่ทำให้รู้สึกทางตาได้* นั้นแหละคือ จักขุธาตุ, หรือจักขุธาตุ-ธาตุทางตา.

ธาตุทางหู ก็หมายถึงประสาทที่ทำให้เกิดความรู้สึกได้ทางหู. สิ่งนี้มันเป็นรูป แต่ว่าดูไม่เห็นด้วยตาธรรมดา จึงจัดว่า แม้แต่โสตประสาทก็ยังจัดไว้ในพวกรูป, รูปธรรม.

จมูก ก็เรียกว่า ฆานประสาท; หรือใช้คำว่า ธาตุที่ดีกว่า ฆานธาตุคือ ทำให้เกิดความรู้สึกได้ทางจมูก เรียกว่าฆานธาตุ หรือธาตุจมูก.

ลิ้น ก็เรียกว่า ชิวหาธาตุ ธาตุลิ้น คือประสาททางลิ้น ตั้งอยู่ในฐานะเป็นสิ่งที่พื้นฐานอันหนึ่ง เรียกว่า ธาตุ สำหรับทำให้เกิดความรู้สึกทางลิ้น; ส่วนนี้เรียกว่าชิวหาธาตุ.

กายธาตุ นี้ก็หมายถึงประสาทที่มีอยู่ทั่วผิวนั้น ทั่วกายทั่วไป ที่จะทำให้เกิดความรู้สึก ทางผิวกาย แต่ก็มีได้หมายถึงตัวเนื้อหนังโดยตรง. แต่หมายถึงธาตุอันหนึ่ง ที่จะอาศัยเนื้อหนังนั้น แล้วทำความรู้สึกตามหน้าที่ของมันได้.

ธาตุนั้น ๆ ยังไม่อาจจะรู้สึกได้ จนกว่าจะมีอีกอันหนึ่งเข้ามาช่วย

เช่น ตาจะต้องมีธาตุช่วย ซึ่งจะต้องอาศัยสิ่งที่เรียกว่า รูปข้างนอก ที่จะมากระทบตา. สิ่งที่จะมากระทบตาก็เรียกว่า รูป; ในบาลีใช้คำว่า วัตถุนนิภา ซึ่งตามตัวหนังสือก็แปลว่า รัศมีของสีทั้งหลาย, หมายความว่า สิ่งที่เป็นสีเขียว สีแดง ที่เราจะได้เห็นอยู่ในโลกนี้ ซึ่งวิทยาศาสตร์ว่าจะออกมาจากดวงอาทิตย์ก็ตาม; มันมีรัศมี คือเป็นกระแสที่ชานออกมา สำหรับจะกระทบตาเรียกว่า วัตถุนนิภา แล้วแต่ว่ามันจะนิภาของวัตถุนะอะไร. ถ้ามันเป็นนิภาของวัตถุนสีแดง ก็เห็นเป็นสีแดง, เป็นนิภาของวัตถุนสีเขียว ก็เห็นเป็นสีเขียวอย่างนี้เป็นต้น. นิภาเหล่านี้ต้องมากระทบตา; แต่เราเรียกกันตามธรรมดาว่ารูปเฉย ๆ จะเป็นเขียว แดง ดำ เหลือง ก็สุดแท้ กระทบมันจะเป็นรูปทรงอย่างไร ก็สุดแท้ มันมาโดยอาศัยการเป็นรัศมีของสิ่งนั้น ๆ ที่เข้ามาสู่ตา; อย่างนี้เรียกว่ารูป และก็เรียกว่าธาตุ อยู่กันนั้นแหละ.

ดูตัวอย่างธาตุตา+รูป+วิญญาณธาตุ เป็นวิญญาณขั้นหนึ่ง

ยกตัวอย่างคู่แรก ประสาทที่จะรู้สึกได้ทางตานี้ เรียกว่า

จักขุธาตุ – ธาตุจักขุ หรือธาตุตา; รูปที่จะมากระทบตาได้นี้ เรียกว่า รูปธาตุ.

ที่นี้ ตากับรูป อาศัยกันแล้ว จึงจะเกิดสิ่งที่เรียกว่า การเห็น ทางตา คือจักขุวิญญาณ พระบาลีจะกล่าวไว้ชัดว่า จกฺขุญฺจ ปฏิจฺจ รุเป จ อฺปฺปชฺชติ จกฺขุวิญญาณํ – อาศัยตาด้วย อาศัยรูป ด้วย ย่อมเกิดจักขุวิญญาณขึ้นมา; แม้จักขุซึ่งเป็นเพียงธาตุ เดี่ยวนี้ก็ได้ทำหน้าที่เป็นฝ่ายหนึ่ง ซึ่งจะกระทบ ก็เลยเรียกว่า อายตนะขึ้นมา ที่เคยเรียกที่แรก เป็นพื้นฐานที่สุดว่า จักขุธาตุ เท่านั้น มันกลายเป็นจักขุอายตนะขึ้นมาแล้ว. ที่นี้ที่มันเป็นเพียง **รูปธาตุ** หรือวิถนณนิภาตาง ๆ ที่จะมากระทบตา ซึ่งเรา เรียกว่ารูปธาตุนั้น เดี่ยวนี้กลายเป็น **รูปอายตนะ**ขึ้นมา, พอเป็น รูปอายตนะขึ้นมา, ก็เลยได้เป็นคู่สำหรับที่จะกระทบกัน : จาก จักขุธาตุ มาเป็นจักขุอายตนะ และก็จากรูปธาตุ มาเป็น รูปอายตนะ; **อย่างที่ ๑ เป็นอายตนะข้างใน, อย่างที่ ๒ เป็นอายตนะข้างนอก.**

อายตนะสองอย่าง นี้อาศัยกันเข้าแล้ว ย่อมจะเกิดสิ่งที่เรียกว่า **วิญญาณ**; ดังนั้น มันจึงเกิดจักขุวิญญาณ. จักขุวิญญาณ นี้ก็ออกมาจากวิญญาณธาตุ ซึ่งตามปกติทรงตัวอยู่ในลักษณะ เป็นวิญญาณธาตุ ยังไม่เป็นจักขุวิญญาณ หรือวิญญาณอะไร หมด จนกว่าจะมากระทบหน้าที่ทางตา สำเร็จแล้ว จึงจะเกิดจักขุวิญญาณ เพราะตาอาศัยกับรูป จึงเกิดจักขุวิญญาณ.

ลองย้อนไปดูอีกทีว่า **ที่แรกก็เป็นเพียงธาตุ เป็นจักขุธาตุ**

เป็นรูปธาตุ พอทำหน้าที่ก็กลายเป็นจักขุอายตนะ, รูปา-
ยตนะ. พออายตนะนี้ทำหน้าที่ก็กลายเป็นจักขุวิญญาณ
ขันธขึ้นมา. ของเดิมมีแต่เพียง ๓ อย่าง : จักขุธาตุ อย่างหนึ่ง,
รูปธาตุ อย่างหนึ่ง, วิญญาณธาตุ อย่างหนึ่ง; ๓ ธาตุ เท่านั้น.
วิญญาณธาตุนี้จะกลายเป็น วิญญาณขันธ อะไรขึ้นมาได้
ก็ต้องอาศัย จักขุธาตุ กับ รูปธาตุ ได้อาศัยกันเสียก่อน. ดังนั้น
จึงต้องมีธาตุทั้ง ๓ คือ จักขุธาตุ-ธาตุตา, รูปธาตุ-ธาตุรูป,
และกัวิญญาณธาตุ-ธาตุจิต; พบกันแล้วจึงจะเกิด วิญญาณ ขึ้น
ทางตา หู จมูก ลิ้น กาย แล้วแต่กรณีไหน.

อาการที่ธาตุ ตา + รูป + วิญญาณธาตุ นี้เรียกว่าผัสสะ

ที่นี้ ธาตุ ๓ อย่างนี้พบกัน ท่านเรียกว่าผัสสะ; พระพุทธเจ้า
ท่านตรัสว่า *ติณฺณํ ฐมฺมานํ สงฺกตฺติ ผสฺสํ* - ความพบกันประจวบ
กันระหว่างสิ่งทั้ง ๓ คือ ตากับรูปและวิญญาณ ทางตา. นี้
ตากับรูปและวิญญาณทางตา ๓ อย่างพบกันแล้ว เรียกว่า
ผัสสะ. ผัสสะนี้ ดูโดยเนื้อแท้ก็เป็นธาตุ สงเคราะห์อยู่ในพวก
เวทนาธาตุ เพราะว่ามันตั้งแต่ผัสสะนี้ไป จะเป็นเวทนาขันธ.
ที่ว่าผัสสะนี้ ก็คืออาการกระทบ; กระทบระหว่างอะไร? ระหว่าง
สิ่งทั้ง ๓ คือตากับรูปและจักขุวิญญาณ. วิญญาณขันธเกิดขึ้น

เป็นจักขุวิญญาณแล้ว ที่นี้อาศัยทั้ง ๓ อย่างนี้กระทบกัน จึงจะเรียกว่าผัสสะได้เกิดขึ้น.

ที่จริงผัสสะก็เป็นแต่เพียงอาการ แต่เป็นความรู้สึกได้ที่จิตใจ ก็เลยส่งเคราะห์เข้าไปในฝ่ายเวทนาชั้นนี้; ผัสสะเกิดขึ้นแล้วเป็นปัจจัย ก็ย่อมเกิดเวทนาโดยตรง อย่างบาลีว่า ผัสสุปปัจจยา เวทนา –เพราะผัสสะเป็นปัจจัย จึงเกิดเวทนา.

ผัสสะ + เวทนาธาตุ ออกมาเป็นเวทนาชั้นนี้

เวทนานี้มาจากไหน ? ที่แท้มันก็เป็นเวทนาธาตุอันหนึ่ง ซึ่งมีอยู่เป็นพื้นฐานประจำอยู่ตลอดเวลา เป็นสักว่าธาตุเวทนา แต่มันไม่ได้ออกมา จนกว่าจะมีผัสสะอย่างที่ว่า. พอออกมาก็ ละจากความเป็นเวทนาธาตุ มาเป็นเวทนาชั้นนี้ ที่กำลังทำหน้าที่อยู่ นี่เราจึงเปลี่ยนชื่อจากเวทนาธาตุมาเป็นเวทนาชั้นนี้, เพราะมีอยู่เป็นกลุ่ม ๆ : เวทนาทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย แม้กระทั่ง ทางใจ มันเป็นกลุ่มขึ้นมา จึงเรียกว่าเวทนาชั้นนี้. เวทนาธาตุ ที่ยังไม่ถูกปรุง บัดนี้ ถูกปรุงขึ้นมา แล้วเป็นเวทนาชั้นนี้; รูปชั้นนี้ก็เกิดแล้ว, วิญญาณชั้นนี้ก็เกิดแล้ว, เวทนาชั้นนี้ก็เกิดแล้ว.

พอเวทนาขึ้นก็เกิด จะปรุงแต่งเป็น สัญญา-สังขารตามลำดับ

ที่นี้เวทนานี้เกิดขึ้นแล้ว จะปรุงแต่งให้เกิดความรู้สึกทางจิตใจขึ้นตามลำดับในอันถัดไป : จะมีสัญญาขึ้นก่อน, เวทนาเกิดขึ้นเป็นสุขเป็นทุกข์ เป็นอทุกขมสุข อย่างไรก็ตาม จะต้องมีความรู้สึกสำคัญว่ามันเป็นอะไร สำคัญว่าเป็นสุข สำคัญว่าเป็นทุกข์ สำคัญว่าเป็นอทุกขมสุข. สิ่งสำคัญยิ่งไปกว่านั้นที่จะเป็นกิเลส ก็คือ สำคัญว่าเที่ยง สำคัญว่าของเรา, สำคัญส่วนใดส่วนหนึ่ง ที่เป็นแต่เพียงสักว่า ความรู้สึกนั้นว่า ตัวเรา ว่าของเรา, นี่แหละสัญญาเกิดขึ้นเป็นอัตตสัญญาว่าเรา เราารู้สึกได้ : ในเวทนานั้น เราารู้สึกได้ คือรู้สึกว่ามันต้องมีตัวเรา ก็เลยเกิดเป็นอัตตสัญญาขึ้นมา เป็นสัญญาขึ้นที่ทำหน้าที่รุนแรงที่สุด ในบรรดาสัญญาขึ้นทั้งหลาย. สัญญาว่าเที่ยง สัญญาว่าไม่เที่ยง สัญญาว่าสุขว่าทุกข์ นี่ไม่รุนแรงเท่ากับสัญญาว่า “เรา”, ว่าอัตตสัญญา.

หลังจากเวทนาเกิดแล้ว จะมีความสำคัญในเวทนานั้นว่าเป็นอย่างไร อย่างใดอย่างหนึ่ง จนกระทั่งสำคัญว่าเป็นเวทนาของเรา; จึงเห็นได้ว่าสัญญาขึ้นได้เกิดขึ้นแล้ว สำคัญว่าเป็นอย่างนั้นอย่างนี้ขึ้นมาแล้ว ที่นี้หลังจากสัญญาขึ้นแล้ว ย่อมเกิดสังขารขึ้น ก็มาจากสังขารธาตุ อย่างที่กล่าวแล้วข้างต้น; เพราะมันมีอยู่เป็นรากฐาน พื้นฐาน ในที่ทั่วไป จนกว่า

จะได้โอกาสจึงจะแสดงตัวออกมา.

ทีนี้เมื่อสัญญาธาตุกลายเป็นสัญญาชั้น ๓ สำคัญอย่างนั้นอย่างนี้แล้ว **สังขารธาตุก็กลายเป็นสังขารชั้น ๓** : รู้สึกคิดนึกอย่างนั้นอย่างนี้ขึ้นมา; ดังนั้นจากความคิดนึกเหล่านั้น มันก็มีเป็นสายไป นับตั้งแต่ว่ามีสัญญาว่า “เรา” แล้วมันก็มีสัญญาเจตนา ที่จะทำ, ที่เราจะทำอย่างใดอย่างหนึ่ง; นี้เรียกว่ามี **สัญญาเจตนา, แล้วก็มีตัณหา**. จากสัญญาเจตนา ก็จะเกิดตัณหา เกิดความอยากอย่างใดอย่างหนึ่ง ตามสัญญาเจตนา; แล้วก็จะเกิดวิตกแล้วก็จะเกิดวิจารณ์.

กลุ่มนี้เป็น **สังขารชั้น ๓** ทั้งนั้น มันก็มีรวมกันหมดเรียกว่า **สังขารชั้น ๓** นับตั้งแต่ว่าเกิดสัญญาเจตนา เกิดตัณหา เกิดวิตกวิจารณ์ ตามลำดับ; นี้รวมทั้งหมดแล้วก็เรียกว่าสังขารชั้น ๓. นับตั้งแต่ว่ามีเจตนาไปตามสัญญา แล้วเกิดตัณหา ความต้องการ และก็วิตก ไปตามความต้องการ, และได้มา ก็วิตกไปตามที่ได้มา, และก็วิจารณ์คือว่าผูกพันหรือหลงใหล รู้สึกอยู่ในสิ่งนั้น. กลุ่มที่เรียกว่า **สังขารชั้น ๓** นี้ก็เลยมีมากหลายอาการ เรียกว่า **สังขารชั้น ๓** ทั้งนั้น, รวมแล้วครบ ๕ ชั้น.

ทบทวนอาการที่ธาตุปรุงกัน

ถ้าลืมไปบ้างก็ทบทวนเสียใหม่ : เมื่อ **ตา** พบกับ**รูป** ได้

อาศัย กันกับรูป ย่อมเกิดจักขุวิญญาณขึ้นมา; ี่รูปขันธ์เกิดขึ้นแล้ว วิญญาณขันธ์ก็เกิดแล้ว. ะหว่างตากับรูปกับวิญญาณขันธ์นั้น เมื่อมาสัมพันธ์กันแล้วก็เรียกว่าผัสสะ, จากผัสสะก็เกิดเวทนา คือเวทนาขันธ์; จากเวทนาขันธ์ก็ทำให้สำคัญอย่างนั้นอย่างนี้ในเวทนาขันธ์ มันก็เป็นสัญญาขันธ์เกิดขึ้นมาว่าเป็นอะไร เพื่อจะยึดมั่น ถือมั่นในขั้นต่อไป ซึ่งเรียกว่า สังขารขันธ์.

ธาตุปรุงกัน มันจึงเกิดรูปขันธ์ วิญญาณขันธ์ เวทนาขันธ์ สัญญาขันธ์ สังขารขันธ์ ครบทั้ง ๕ ขันธ์ดังนี้. **เมื่อยังไม่ทำหน้าที่ปรุงอย่างนี้ ก็ยังเรียกว่าธาตุ :** คือรูปธาตุ วิญญาณธาตุ เวทนาธาตุ สัญญาธาตุ สังขารธาตุ มี ๕ ธาตุ พอได้ทำหน้าที่ตามหน้าที่ที่จะต้องทำในชีวิตประจำวัน เมื่อได้อารมณ์ข้างนอกก็เกิดเป็นรูปขันธ์ วิญญาณขันธ์ เวทนาขันธ์ สัญญาขันธ์ สังขารขันธ์ ขึ้นมา.

ขันธ์ทั้ง ๕+อวิชชา จะเป็นอุปาทานขันธ์

ตอนที่ขันธ์นี้ก็แยกออกเป็น ๒ ฝ่าย : ถ้าไม่มีอวิชชา-ธาตุ ธาตุเหล่านั้นก็ทำหน้าที่ขันธ์ล้วน ๆ ตามเดิม; ถ้ามีอวิชชาธาตุ ความโง่เขลาเข้าไปปรุง ปนอยู่ด้วย มันก็กลายเป็นอุปาทานขันธ์; ไม่ใช่ขันธ์เฉย ๆ ต้องเป็นอุปาทานขันธ์. รูปก็

เป็นรูปุปาทานชั้นชัฏ ที่เป็นเวทนาก็เป็นเวทนูปาทานชั้นชัฏ ที่เป็น
 สัจญญาก็เป็นสัจญญูปาทานชั้นชัฏ ที่เป็นสังขารก็เป็นสังขาร-
 ปาทานชั้นชัฏ และที่เป็นวิญญูณก็เป็นวิญญูณูปาทานชั้นชัฏ
 ก็เกิดอุปาทานชั้นชัฏ ๕ ขึ้นมา. **เมื่อเป็นอุปาทานชั้นชัฏสมบูรณ์
 อย่างนี้แล้ว ก็คือตัวความทุกข์ที่มีอยู่ในนั้น**; เพราะความ
 ยึดมั่นถือมั่น เป็นเรา-เป็นของเราที่มีอยู่แล้ว ตั้งแต่มีสัจญญาชั้นชัฏ
 ในรูปของสัจญญาชั้นชัฏกระทั่งมาอยู่ในสังขารชั้นชัฏ คตินี้ก็อยู่
 เต็มที่เป็นอุปาทานเป็นภพขึ้นมาแล้ว.

ถ้าถือตามหลักปฏิจจสมุปบาท จะเข้าใจได้ง่าย โดยเริ่มขึ้น
 มาว่า จกขุญจ ปฏิจจ รูปเป จ อุปปชชติ จกขุวิญญูณานิ -อาศัย
 ตากับรูปเกิดจักขุวิญญูณ ตินฺนุณ ฌมฺมานํ สงฺคตติ ผสฺโส ๓ อย่าง
 นี้รวมกันเรียกว่าผัสสะ. ผสฺสป/จจยา เวทนา - เพราะผัสสะเป็น
 ปัจจัยจึงเกิดเวทนา.

ขอให้สังเกตดูให้ดีว่า รูปชั้นชัฏ ได้เกิดขึ้นแล้ว ในขณะที่ตา
 กระทบรูป, วิญญูณชั้นชัฏเกิดขึ้นเพราะอาศัยตากระทบรูป. แม้
 ผัสสะกับเวทนานั้นคือเวทนาชั้นชัฏที่เกิดมาในรองลำดับ :
 ผสฺสป/จจยา เวทนา; จาก เวทนาป/จจยา ตณฺหา - เวทนาเป็น
 ปัจจัยให้เกิดตณหา นี้มันรวมกันที่เดียวหมดเลย : จากเวทนา
 นั้น ก็จะเป็นสัจญญา แล้วก็จะเป็นสัจญเจตนา เป็นตณหา เป็นวิตก
 เป็นวิจาร รวมอยู่ในคำเดียวกับตณหา. จากเวทนาเป็นปัจจัย
 ย่อมเกิดตณหา กระทั่งมาถึงอุปาทาน นี้ก็ยังอยู่ในพวกสังขาร
 ชั้นชัฏ, กระทั่งเป็นภพ ชนิดที่เป็นกัมมภพ ความรู้สึกนึกคิดที่

สมมุติเป็นนั่นเป็นนี่ นี่ก็ยังเป็นสังขารชั้นนี้; ก็เลยเกิดทุกข์. สังขารชั้นนี้ปรุงแต่งเป็นความทุกข์ ขึ้นมาโดยสมมุติ คือเป็นชาติ ชรา มรณะ.

ในกระแสแห่งปฏิจสมุปบาทสายหนึ่ง เราจะพบความเป็นชั้น ๕ เกิดขึ้นมาจากธาตุ ทั้ง ๕; และชั้น ๕ นั้น ถูกกระทำให้เป็น อุปาทานชั้น ๕ เลยเป็นทุกข์.

พุทธบริษัทต้องเข้าใจเรื่องธาตุปรุงกันให้เกิดทุกข์

ถ้าเข้าใจเรื่องนี้ ก็เป็นอันว่าเข้าใจเรื่องธาตุทั้งปวงที่มีอยู่ ปรุงแต่งกันจนเกิดเป็นความทุกข์ขึ้นมา, เป็นความรู้้อย่างเดียวที่เรียกว่า เป็นความรู้จริง รู้แจ้ง ของคนที่เป็นพุทธบริษัท. ดังนั้นขอให้พยายามทำความเข้าใจ ให้เข้าใจจนได้ในเรื่องธาตุทั้งหลาย ปรุงแต่งขึ้นมาจนเป็นอายตนะนอก อายตนะใน; การพบกันระหว่างอายตนะนอกกับอายตนะใน ก็เกิดวิญญาณขึ้นมา ระหว่าง ๓ สิ่งนั้นรวมกันเข้า ก็เรียกว่า ผัสสะ ขึ้นมา, แล้วก็วิเวทนาขึ้นมา เป็นสัญญาขึ้นมา เป็นสังขารขึ้นมา.

วิญญาณนั้นอาจจะทำหน้าที่ได้หลายตอน ตอนตากระทบรูปก็เรียกว่าจักขุวิญญาณนี้ วิญญาณก็เกิดแล้ว; พอเวทนาเกิดขึ้น ในจิตในความรู้สึกของจิต มโนก็ทำหน้าที่ มโนวิญญาณได้ เป็นวิญญาณ; หรือกำลังคิดนี้กอยู่ ถ้ามันเกิด

ความรู้สึกอะไรขึ้นมา มันก็เป็นมโนวิญญูณได้ ฉะนั้นวิญญูณจะมีได้หลาย ๆ หน โดยอาศัยเวทนาเป็นอารมณ์ก็ได้, กลายเป็นธัมมารมณข้างใน สำหรับจิตกระทบและรู้สึกหรือจะเอาสัญญาเป็นอารมณ์ก็ได้ เอาสังขารเป็นอารมณ์เองก็ได้.

ยิ่งพิจารณาไปจะยิ่งเห็นว่า **ไม่มีอะไรที่ไม่ใช่ธาตุ** แม้จะกินเวลามากจนน่าเบื่อที่สุดอย่างไร ก็ยังขอร้องให้ท่านทั้งหลายพยายามทำความเข้าใจให้จงได้. ค่อย ๆ เข้าใจไปที่ละนิด ๆ ก็ยังดี, จะพูดกันสักกี่ครั้ง หรือกี่สิบครั้งก็ยังดี. อาตมาผู้พูดก็ไม่รู้สึกเหนื่อย เพราะว่าต้องพูดไปจนรู้เรื่อง เกรงแต่ว่าท่านทั้งหลายจะไม่อดทนพอที่จะทำความเข้าใจ เรื่องสิ่งที่เรียกว่าธาตุ ซึ่งมีอยู่เป็นพื้นฐาน และปรั่งขึ้นมาเป็นความรู้สึกคิดนึกว่าเรา ว่าของเรา จึงเกิดความทุกข์ และก็ดับไป. ถึงแม้จะดับไปมันก็ต้องดับด้วยธาตุอีกชนิดหนึ่ง ซึ่งเรียกว่านิโรธธาตุ หรือนิพพานธาตุก็ตาม.

ธาตุฝ่ายสังขตะ จะปรั่งแต่งเรื่อย จะดับต่อเมื่อพบกับธาตุฝ่ายอสังขตะ

สรุปความอีกทีหนึ่งว่า ธาตุทั้งหลายนี้ ฝ่ายสังขตะ จะเกิดขึ้น ๆ ปรั่งแต่งให้เกิดขึ้น จะเป็นรูปธาตุก็ได้ อรูปธาตุ คือนามธาตุก็ได้, มันจะปรั่งแต่งกันขึ้นจนเป็นวิญญูณ จนเป็นผัสสะ

เวทนา ฯลฯ ครบขั้นที่ ๕; แต่แล้ว ที่สุดมันจะดับลงไปด้วยธาตุอีกธาตุหนึ่ง ซึ่งเรียกว่า **นิโรธธาตุ** ซึ่งเป็นฝ่ายอสังขตะ. ฉะนั้น ความดับนี้มันมีได้ โดยธาตุของความดับ ที่เรียกว่านิโรธธาตุ; ไม่อย่างนั้นมันดับไม่ได้.

จะยกตัวอย่างทางวัตถุเหมือนอย่างไฟ กว่ามันจะเกิดเป็นไฟขึ้นมาได้ มันต้องอาศัยหลาย ๆ ธาตุ, กว่าไฟจะลุกเป็นไฟขึ้นมาได้ ต้องอาศัยธาตุนั้นธาตุนี ธาตุโน้น ตามธาตุทางวัตถุทางวิทยาศาสตร์ ซึ่งก็รู้กันได้ดีว่า ไฟจะเกิดขึ้นได้อย่างไร. มันต้องมีเชื้อเพลิง เช่นไม้ฟืน หรือน้ำมัน นี่ก็ตาม, มันก็จะต้องมีความร้อน มีธาตุที่หล่อเลี้ยงไฟเป็นออกซิเจน หรืออะไรก็สุดแท้, และยังต้องมีอะไรอีกบางอย่างมาช่วยกัน ไฟจึงจะลุกเป็นไฟขึ้นมา. ทีนี้เมื่อจะดับไป ก็ต้องไปตามกฎที่ว่า เหตุปัจจัยนั้นมันสิ้น, เหตุปัจจัยจะสิ้นจนทำให้ไฟดับนี้ ปัจจัยสิ้นหมดเองไปก็ได้ เช่นว่า น้ำมันมันหมด ไฟมันก็ดับ อย่างนี้เรียกว่า เหตุปัจจัยที่ทำให้ไฟลุกนั้นหมดเสียแล้ว; ไฟก็ดับเองด้วยเหตุผล เพราะเหตุปัจจัยมันสิ้นเอง. ทีนี้ถ้าปัจจัยไม่สิ้นเอง แต่มีอำนาจอันใดอันหนึ่งมาทำให้ไฟดับก็ได้ เช่นว่า ถ้าไฟที่มันดับได้ด้วยน้ำ ก็เอาน้ำสาดเข้าไป หรือเอาแผ่นอะไรทับเสีย ไฟก็ต้องดับ โดยที่มีอะไรแทรกแซงเข้ามา; ไม่ใช่ดับเพราะว่าปัจจัยค่อย ๆ สิ้นไปเอง; ทั้งหมดนี้เรียกว่าความดับ. จะต้องมีความดับที่เป็นพื้นฐานอยู่อีกอันหนึ่ง มันจึงจะปรากฏเป็นความดับออกมาได้; ในทางธรรมถือเป็นอย่างนี้. ฉะนั้นความทุกข์ที่เกิดขึ้นเพราะปัญจ-

ปาทานักขันท์ทั้งหลาย มันจะถึงความดับ ก็โดยเมื่อมีนิโรธธาตุเข้ามา :-

ดับเพราะว่าเหตุปัจจัยสิ้นสุดลง ตามธรรมชาติ ตามโอกาส; ตัวอย่างเช่นว่า : ตาเห็นของที่น่ารัก น่าพอใจ จนเกิดกิเลส จนยึดมั่นถือมั่นจนเป็นความทุกข์ แต่มันจะอยู่อย่างนั้นตลอดวันตลอดเดือนตลอดปีไม่ได้; เหตุปัจจัยส่วนใดส่วนหนึ่งมันเปลี่ยนมันร่อยหรอ มันก็หยุดไปได้, คือว่าหยุดทรมาณด้วยการหลงรักหลงอะไรได้. นี้เรียกว่าดับไป ตามโอกาส หรือการสิ้นสุดของปัจจัยตามธรรมชาติ; อย่างนี้ก็เรียกว่าดับชั่วคราวหนึ่ง ซึ่งไม่ใช่ไฟไม่ลายมืออะไรของคนนั้นนัก.

แต่ยังมีทาง หรือวิธี ที่จะปฏิบัติให้หนีโรธธาตุเข้ามาดับทุกข์นี้ได้โดยเร็วไปตามต้องการ ยิ่งกว่านั้น; นี้คือดับความทุกข์นี้ด้วยสติปัญญา ที่เจริญภาวนา เช่นวิปัสสนาภาวนา เป็นต้น. นี้เราทำให้เกิดสติปัญญา ที่เป็นวิปัสสนาเข้ามา ก็เลยหายโง่หายหลงรัก หายยึดมั่นถือมั่นที่นั่นเดี๋ยวนี้ทันทีก็ได้.

ที่นี้ ถ้าจะพูดอีกทีหนึ่งก็พูดว่า ทุกข์ดับเพราะว่ามันมาพบกันเข้ากับนิโรธธาตุ เช่น นิพพานธาตุ เป็นต้น. นิโรธธาตุนี้เมื่อถึงขั้นสูงสุด เขาจะเรียกเป็นว่านิพพานธาตุ; เจริญวิปัสสนาอยู่เป็นประจำจนกระทั่งว่า เกิดความรู้แจ้ง เห็นแจ้ง มรรคญาณ ผลญาณ นิพพิทา วิราคะ วิมุตติ ไปตามลำดับ, จนกระทั่งนิพพานธาตุ ชนิดสุภาทิเสสนิพพาน หรืออนุภาทิเสสนิพพาน กิติ ปรากฏขึ้น สังขารทั้งปวงก็ดับ; ไม่มีทางจะปรุงแต่งเป็นนี้

เป็นนั่น เพื่อจะเป็นอุปาทานขั้นธอีกต่อไป; นี้ก็เรียกว่านิโรธธาตุ โดยแท้จริง

นิพพานนี้ก็เป็นธาตุ ครั้งสุดท้าย สูงสุดกว่าเขาหมด แล้ว ก็ยังคงเป็นธาตุ; คือธา-ตุ, ก็เรียกว่า นิพพานธาตุบ้าง นิโรธธาตุบ้าง อสังขตธาตุบ้าง อมตธาตุบ้าง; แล้วแต่จะเรียก. นี่คือ ธาตุแห่งความดับซึ่งมาถูกเข้ากับสังขาร หรือสังขารมาถูกเข้ากับธาตุแห่งความดับแล้ว มันก็ต้องดับ. ที่เห็นได้ง่าย ๆ เช่นว่า ไฟมันลุกโผลงอยู่ พอมันถูกเข้ากับน้ำ มันก็ดับลง เพราะมันเป็นธรรมชาติตรงกันข้ามอยู่.

พิจารณาให้ดี ไม่มีอะไรที่ไม่ใช่ธาตุ

เอาละที่นี้ก็ต้องย้าหรือขอร้องให้พิจารณาย้า ให้ซ้ำ ให้ดูใหม่ว่า : ตั้งแต่ต้นจนถึงที่สุดนั้น มันมีอะไรที่มีใช่ธาตุ ? คือนับได้ตั้งแต่ความทุกข์ ยังมีได้เกิดขึ้นจนกระทั่งความทุกข์เกิดขึ้น และเป็นไป เป็นทุกข์ธรรมดาไป จนกว่าทุกข์นั้นจะดับลงหมดสิ้น. นี่ มันมีอะไรส่วนไหนที่มีใช่ธาตุ ? แม้แต่ตัววัตถุ มันก็ธาตุ และตัวกริยาอาการที่เปลี่ยนแปลงไป มันก็เป็นธาตุ คือเป็นสังขตธาตุ หรือเป็นสังขารธาตุ ก็สุดแท้; กระทั่งมันดับลง มันก็เป็นนิโรธธาตุ หรือนิพพานธาตุ. ถ้ามันดับชั่วคราว ก็เป็นนิโรธธาตุปรากฏชั่วคราว มิได้ปรากฏอยู่ตลอดเวลา หรือเด็ดขาด

ลงไปได้.

ขอให้ดูว่า วันหนึ่ง ก็วัน ก็เดือน ก็ปี; ในวันหนึ่ง ๆ ในเรื่องหนึ่ง ๆ ก็ไม่มีอะไรที่มีไชธาตุ : ลมหายใจก็คือธาตุ, ร่างกายนี้ก็คือธาตุ, การปรุงแต่งกันระหว่างสิ่งนี้ ก็คือธาตุ, ความรู้สึกเกิดขึ้นก็คือธาตุ, กิริยาอาการที่มันปรุงแต่งกันก็เป็นอาการของธาตุที่เรียกว่า สังขตธาตุ, ส่วนที่ว่ามันจะหยุดไปดับไป ก็เพราะธาตุคือ นิโรธธาตุ.

ต้องขอโอกาสย้าแล้วย้าอีกว่า ไม่มีอะไรที่ไม่ไชธาตุ. ถ้าจะแจกรายละเอียดก็จะแจกได้มากมาย คน ๆ หนึ่ง เราไม่แหย่ไม่ต้องใครละ; ตรงไหนบ้างที่ไม่ไชธาตุ? ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง ที่เป็นพวกเดียวกันนี้, และก็น้ำเลือด น้ำหนอง น้ำมูก น้ำลาย นั่นก็เป็นส่วนธาตุ, และความร้อน ชนิดใดชนิดหนึ่งที่อยู่ในร่างกายนี้ เหล่านี้ก็เป็นธาตุ, และส่วนที่เป็นแก๊ส เป็นความระเหยอยู่ ที่เรียกว่า ธาตุลม นั่นก็คือธาตุ; เพราะว่ามีวัตถุอาศัย ๔ ธาตุนี้ ประกอบกันเข้าเป็นโครงร่าง เนื้อหนังของมนุษย์; ทุกส่วนเป็นธาตุหมด.

ผมเส้นหนึ่ง เขามาดูก็ประกอบอยู่ด้วย ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ และธาตุลม. นี่ก็พอจะเข้าใจได้ว่า ผมก็มีความเป็นของแข็ง, ในผมก็มีน้ำ ที่จะบีบคั้นออกมาได้, และก็มีคุณสมบัติธาตุไฟอยู่ระดับใดระดับหนึ่ง, ในผมเส้นเดียวนั้นแหละก็มีลมธาตุลม คือส่วนที่ระเหยไปได้, มีอากาศมีที่ว่าง ที่จะให้ผมเส้นนี้ตั้งอยู่ได้ ถ้าไม่มีที่ว่าง ผมก็ตั้งอยู่ไม่ได้. นี้เรียกว่าในผมเส้น

หนึ่งก็มีแต่ความเป็นธาตุล้วน แต่เป็นฝ่ายรูปธาตุ. ยิ่งไปพิจารณา เล็บ ฟัน หนัง กระดูก เลือด เนื้อ หมดทุกส่วนของร่างกาย ล้วนเป็นธาตุ ทั้ง ๔ รวมกันอยู่ในรูปใดรูปหนึ่ง; เป็นอันว่า ส่วนร่างกายไม่มีอะไรที่ไม่ใช่ธาตุ. แม้แต่เนื้อที่ว่าง มันก็เป็นธาตุ. ส่วนที่กินหรือครองเนื้อที่ว่างอยู่ มันก็ล้วนแต่เป็นธาตุใดธาตุหนึ่ง.

ที่นี้ ส่วนจิตใจมันเริ่มขึ้นมาเป็นความคิดนึกได้ ก็เพราะว่า รูปธาตุนั้น ทำหน้าที่ของธาตุ; ตาก็เป็นรูปธาตุ รูปข้างนอกก็เป็นรูปธาตุ อาศัยกันเข้าแล้วก็เป็นอย่างตนะสำหรับกระทบกับตาข้างใน รูป ข้างนอก. ตาก็เป็นรูปธาตุ รูปก็เป็นรูปธาตุอยู่แล้ว แม้ว่าจะเป็นสิ่งละเอียด เห็นไม่ได้ด้วยตา ก็ยังคงเป็นธาตุ; เช่น ความรู้สึกต่าง ๆ นี้ ก็เป็นธาตุ แต่ว่าเห็นด้วยตาไม่ได้. ถ้ารู้สึกที่ตาได้ นั่นก็เรียกว่า จักขุธาตุ.

ที่นี้ รูปที่มากกระทบตา ก็เป็นธาตุ เป็นส่วนที่จับไม่ได้ แต่เห็นได้ก็มี เช่นว่า รัศมีหรือวณฺณนิภาของคลื่นแสงต่าง ๆ ที่มากกระทบตา เราจับมันไม่ได้ แต่มันก็ยังเห็นได้ด้วยตา ด้วยความรู้สึกที่ตา นี้ก็คือธาตุ. ส่วนรูปธาตุ อยู่ในฝ่ายนี้ เรียกว่า จักขุธาตุ, ฝ่ายโน้นเรียกว่า รูปธาตุ อาศัยกัน เกิดวิญญูญาณขึ้นมาจากธาตุที่เป็นวิญญูณธาตุ ซึ่งมีอยู่เป็นปกติตามธรรมชาติ เหมือนกับธาตุอื่น ๆ นั่นแหละ.

ทุกธาตุมีอยู่ตามธรรมชาติ มีโอกาสเมื่อไร ก็แสดงตัว

ไม่ว่าธาตุไหน ล้วนมีอยู่อย่างนั้น ตามธรรมชาติ คล้าย ๆ กับว่า รอยอยู่อย่างนั้น จนกว่าจะมีโอกาส ที่จะแสดงตัว คือได้ปัจจัยที่ปรุงแต่ง เมื่อได้ปัจจัยที่ปรุงแต่ง ก็แสดงตัวออกมาอีกทีหนึ่ง. เมื่อเรากำลังมีความคิดนึกอยู่ในใจ ความคิดนึกนั้นมันเป็นสาย หรือว่าเป็นวิถีของการที่ปรุงแต่งกันมาทางจิต โดยอำนาจของสิ่งที่เรียกว่า นามธาตุ นับตั้งแต่พอเห็นก็เป็นวิญญาณ แล้วก็ผัสสะ แล้วก็เวทนา แล้วก็สัญญา แล้วก็สังขาร ไม่มีส่วนไหนที่มีใช้ธาตุ, แล้วก็ยังหาส่วนที่มีใช้ธาตุไม่พบ แม้แต่ที่ว่างก็เป็นอากาศธาตุ.

ตัวตนจะมีอยู่ที่ไหน; ตัวตนก็เป็นเพียงสังขารธาตุที่ถูกปรุงด้วยอวิชชาออกมาเป็น สังขารขันธ เป็นความคิดนึกอย่างนั้นอย่างนี้ และอาจจะมิได้ ปรุงได้ ตั้งแต่ พอมีเวทนาขึ้นมาโดยสมบุรณ์แล้ว ก็จะเกิดสัญญา ก็ปรุงเป็น เรา รู้สึกอย่างนั้น เรา รู้สึกอย่างนี้ ในเวทนา; และสำคัญเวทนาว่าเป็นอย่างนั้นอย่างนี้. ต่อมาเมื่อเกิดวิญญาณ รู้สึกในสิ่งเหล่านี้ หลายซบหลายซ้อนขึ้น แล้วก็ไปคว้าเอาวิญญาณขันธนั้นมาเป็นตัวตนก็ได้, หรือบางทีเพราะเหตุที่มันอาศัยสิ่งเหล่านี้ เป็นเครื่องรู้สึกได้ ร่วมกันในรูปแบบ เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ทั้ง ๕ อย่างนี้; คนที่ยังรู้่น้อย ยังไม่ฉลาด ยังโง่อยู่บ้าง อาจจะไป

คว่ำเอารูปชั้นนี้ มาเป็นตัวตนก็ได้.

พระพุทธเจ้าท่านได้ตรัสไว้ทั้ง ๕ ชั้นนี้เลย ว่า “เอารูปเป็น
ตัวตนก็มี เวทนาเป็นตัวตนก็มี สัญญาเป็นตัวตนก็มี สังขารเป็น
ตัวตนก็มี วิญญาณเป็นตัวตนก็มี”; แล้วแต่ว่า คนๆ นั้นมันกำลัง
โง่งอยู่อย่างไร. หรือถ้าพูดให้ถูกกว่านั้นก็แล้วแต่ว่า กลุ่มธาตุ
หรือกลุ่มชั้นนี้กลุ่มนั้น มันยังโง่งอยู่ในระดับไหน; ซึ่งจะเอารูปเป็น
ตัวตนก็ได้ เอาเวทนาเป็นตัวตนก็ได้ สัญญาเป็นตัวตนก็ได้
สังขารเป็นตัวตนก็ได้ วิญญาณเป็นตัวตนก็ได้. เหมือนที่สวด
ท่องเวลาไหว้พระสวดมนต์อยู่ทุกเช้า ทุกเย็น ว่า “รูปร่าง อนิจจัง
เวทนา อนิจจา เรื่องไปกระทั่งว่า รูปร่าง อนัตตา เวทนา อนัตตา”.
นี่เป็นคำบอกของพระพุทธเจ้าว่า ทุกอย่างเป็นอนัตตาทั้งนั้น
ในทั้ง ๕ นั้นแหละ; พอโง่งไปยึดมั่นว่ามีชื่ออนัตตา แต่เป็นอัตตา
เป็นตัวเราหรือของเราก็ตาม ความทุกข์ก็เกิดขึ้น.

ความทุกข์ ก็เป็นธาตุ เพราะเป็นพวกเวทนาธาตุ

นี่ตัวความทุกข์ที่เกิดขึ้นนี้ เป็นธาตุ หรือมิใช่ธาตุ ? ใคร
ที่ได้เรียนมาแล้วอย่างไร ? แต่หนหลัง มีความรู้มาเท่าไร ?
ความทุกข์เกิดขึ้น ตัวความทุกข์นั้นคือธาตุ หรือมิใช่ธาตุ ?
และก็คงลืมเสียอีกว่า ความทุกข์นี้ เป็นเวทนา เวทนาจึงต้อง
เป็นธาตุ คือ เป็นเวทนาธาตุ, ความสุขก็เป็นธาตุ เพราะเป็น

เวทนา และเป็นเวทนาธาตุ. ที่นี้เวทนาธาตุจะแบ่งเป็นสุขธาตุ ทุกขธาตุ อทุกขมสุขธาตุก็ได้; แต่ไม่ต้องแบ่งก็ได้เพราะเวทนาทั้งหลายเป็นธาตุอยู่แล้ว.

นี่เรียกว่า ความทุกข์ที่เกิดขึ้นก็เป็นธาตุ คือเป็นเวทนาธาตุ; หรือว่าความทุกข์จะดับลง ก็ต้องเป็น นิโรธธาตุ หรือเป็น นิพพานธาตุ ชั่วขณะ ๆ เป็นนิโรธธาตุ โดยส่วนรวมเรียกได้ว่าเป็น นิโรธธาตุ. เมื่อทุกข์เกิดขึ้นเป็นเวทนาธาตุ; เมื่อทุกข์ดับลง ก็เป็น นิโรธธาตุคือความดับ แห่งเวทนาธาตุนั่นเอง; จะเหลือเนื้อที่ตรงไหนไว้ ที่ว่าจะมีสิ่งไรที่มีธาตุ มันก็ไม่มีแล้ว.

ขอให้ทบทวนอย่างนี้เรื่อยไป : ในส่วนรูปก็ไม่มีอะไรที่มีธาตุ ตั้งแต่ ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง แม้กะทั่ง ชี้มูก น้ำลาย น้ำตา ล้วนเป็นธาตุ ไปทั้งนั้น, ส่วนฝ่ายจิต ก็มีผัสสะ เวทนา ตัณหา วิตก วิจาร จนกระทั่ง เป็นทุกข์ เป็นต้นไปเลย ก็เป็นธาตุ. กลัวแต่ว่าจะไม่มองเห็นอย่างนี้; จะไปเข้าใจว่า มีอะไรเหลืออยู่บางอย่างซึ่งมีธาตุ คือนอกเหนือไปจากธาตุ ตามธรรมชาติ แล้วก็จะไปเอาอันนั้นแหละมาเป็นตัวตนเข้าอีก. บางคนเป็นเอา มาก จนถึงกับว่ายอมรับว่า รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ทั้ง ๕ นี้ ก็เป็นธาตุ, นั่นถูกแล้ว; แต่จะมีอะไรที่นอกไปจากนั้นอีก ซึ่งเขาไปเรียกว่า จิต บ้าง จิตอมตะบ้าง. มันไม่ถูก; ถ้าเป็นจิตมันก็ต้องรวมอยู่ในขันธ์ ๕ นี้ ถ้าเป็นอมตะมันเป็นอมตธาตุ มันอยู่ฝ่ายนิโรธธาตุนั้น; นี่ก็เลยไม่มีอะไรที่ไม่ใช่ธาตุ.

ธาตุ เกิดมีเมื่อไร ทุกข์ปรากฏขึ้นเมื่อนั้น

ที่นี้ก็มึ่สิ่งที่จะต้องทราบต่อไปว่า เมื่อไร ธาตุเกิดขึ้น ตั้งอยู่ หรือปรากฏออกมา เมื่อนั้น เป็นความเกิดขึ้น ตั้งอยู่ หรือปรากฏ แห่งทุกข์. นี้ขอให้เข้าใจว่าในพระบาลีอย่างนี้ จะมีมาก : เมื่อ ใด ตา หู ฯลฯ เกิดขึ้น, เมื่อใดธาตุเกิดขึ้น, หรือเมื่อใดขันธ์ใด ขันธ์หนึ่ง, ธาตุใดธาตุหนึ่งเกิดขึ้น. นี้ท่านหมายความว่า เมื่อ ธาตุทำหน้าที่ปรุงแต่งจนถึงขนาดที่เป็นที่ตั้งแห่งความยึดมั่นถือ มั่น ว่าตัวกู-ว่าของกูเข้าแล้ว เช่นว่า รูปธาตุของกู เวทนาธาตุ ของกู สัญญาธาตุของกู สังขารธาตุของกู วิญญาณธาตุของกู จนไปติดมั่นยึดมั่นในธาตุนั้น ๆ อย่างใดอย่างหนึ่งเข้าแล้ว; ก็คิด ดูซิว่าความทุกข์จะไม่เกิดขึ้นอย่างไรได้.

เรื่องดังกล่าวมานี้ให้ความหมายลึก ลึกมากจนเข้าใจยาก ตรงที่ว่า : **สิ่งทั้งหลายจะเป็นธาตุใด ธาตุไหน ก็ตาม ถ้า ยังมีได้ในการทำหน้าที่ของธาตุแล้วจะไม่เรียกว่าธาตุ เกิดขึ้น; ดังนั้นจึงถือว่า ตายังมิได้เกิดขึ้นอย่างตามธรรมดา นี้ จนกว่าเมื่อใดนัยน์ตาทำหน้าที่เห็น จึงเรียกว่าเกิดขึ้น, แม้รูป ที่ตาเห็น ก็เหมือนกัน; ถือว่า ยังมีได้เกิดขึ้น จนกว่าเมื่อใดรูป นั้นถูกเห็นด้วยตา ปรากฏเป็นรูปอะไรแล้วนั้นจึงเรียกว่ารูป เกิดขึ้น. จักขุวิญญาณก็เหมือนกัน ก่อนหน้านั้นไม่รู้ว่าจะอยู่ที่ไหน จนกว่าเมื่อไรทำหน้าที่ด้วยการเห็นทางตา เมื่อนั้นจึงจะเรียกว่า จักขุวิญญาณเกิดขึ้น. พอเสร็จหน้าที่ของการเห็นทางตา จักขุ-**

วิญญานนั้นก็ดับไป; เพราะได้เกิดผัสสะ เกิดเวทนา ตัณหา อะไรขึ้นมาแทนเสียแล้ว. ฉะนั้น จึงมีการเกิดขึ้นตามลำดับ, ดับลงไปตามลำดับ.

ในกรณีของตาเป็นอย่างไร, ในกรณีของหู จมูก ลิ้น กาย ก็เป็นอย่างนั้น; ในกรณีของจิตนั้นก็ยิ่งเร็วมากในการที่จะเป็น อย่างนั้น. ฉะนั้นเราจึงได้ธาตุที่จะแจกออกไปได้ เป็นหมวด ๆ ในฝ่ายธาตุที่จะเป็นพื้นฐาน โดยแท้จริงแจกออกได้เป็นหมวด ๆ : หมวดตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ.

หมวดตา นี้ก็เป็นตัวตา เป็นตัวรูป, เป็นตัววิญญานทาง ตา, จักขุ+รูป, แล้วก็+จักขุวิญญาน. ที่นี้หู ก็มีโสต คือ หู ก็มีเสียง และก็มีโสตวิญญาน-วิญญาน ที่รู้แจ้งทางหู. มี อย่างนี้ จนครบทั้ง ๖ อายตนะแยกอย่างละ ๓ ก็เลยได้ ๑๘ ธาตุ : จักขุธาตุ+รูปธาตุ+จักขุวิญญานธาตุ; และก็ยัง มี โสต+สัทโท คือเสียง+โสตวิญญานคือวิญญานทางหู; ไป แจกเอาเองก็ได้ ไม่ใช่ตีกลับอะไร :-

- ตา แล้วก็ รูป แล้วก็วิญญานสำหรับเห็นรูปทางตา.
- หู แล้วก็มี เสียง แล้วก็วิญญานสำหรับรู้สึกต่อเสียง ทางหู.
- จมูก แล้วก็มี กลิ่น แล้วก็มีวิญญานสำหรับรู้กลิ่น ทางจมูก.
- ลิ้น แล้วก็มี รส ที่จะมากระทบลิ้น แล้วก็มีวิญญานที่ จะรู้จักรสนั้นทางลิ้น.

- กาย กับ สัมผัส คือส่วนที่มาถูกกาย และก็มีวิญญาณสำหรับรู้สึกสัมผัสที่มาถูกกาย.
- ใจหรือมโนกับธัมมารมณ คือสิ่งที่จะเข้ามาถูกใจได้ แล้วก็มีความรู้สำหรับจะรู้จักสิ่งนั้นทางมโน หรือโดยมโน.

เราก็ท่องกันบ่อย ๆ เป็น ๑๘ ธาตุ : จักขุธาตุ รูปธาตุ จักขุวิญญาณธาตุ, โสตธาตุ สัทธาธาตุ โสตวิญญานธาตุ, ฆานธาตุ คันธธาตุ ฆานวิญญานธาตุ, ชิวหาธาตุ รสธาตุ ชิวหาวิญญานธาตุ, กายธาตุ โภกฺขัณฑัพพธาตุ กายวิญญานธาตุ, มโนธาตุ ธัมมธาตุ มโนวิญญานธาตุ. ทั้งหมดมีอยู่ ๖ ตามจำนวนอายตนะ เอา ๓ คุณเข้าไป จะเป็น ๑๘ ธาตุ.

ใครรู้จัก ๑๘ ธาตุนี้ โดยชัดเจนโดยละเอียด ว่าคืออะไร ? อยู่อย่างไร ? มีเมื่อไร ? ในอาการอย่างไร ? ก็เรียกว่า รู้จักธาตุอย่างละเอียด อย่างดีที่สุด โดยหลักอย่างที่กล่าวมาแล้วว่า : คล้ายกับว่า ชีวิตวันหนึ่ง ๆ นี้ วนเวียนอยู่แต่เรื่องธาตุ ๑๘ นี้ ไม่มีอะไรมากไปกว่านี้ จนกระทั่งจะเกิดเป็น ธาตุ ที่เป็นความทุกข์อะไรขึ้นมา แล้วก็ดับลงไปเรื่องหนึ่ง.

ชีวิตแต่ละวัน มีแต่ธาตุเกิดขึ้น แล้วธาตุดับลง

เมื่อธาตุปรุงเสร็จเรื่องนี้แล้ว เรื่องใหม่ก็มาอีก : เดียวมาทาง

ตา เดียวมาเรื่องทางหู เดียวมาทางจมูก. ถ้าไม่มีเรื่องอะไร จากข้างนอก มันก็เอาใจ เป็นตัวรู้เรื่องที่เคยผ่านมาแล้วแต่ หนหลัง มาคิดมานึกได้; แม้จะคิดเรื่องอนาคตก็ต้องเอาเรื่อง แต่หนหลังแต่อดีต มาเป็นรากฐาน เป็นวัตถุดิบสำหรับจะคิดต่อไป ข้างหน้า.

ส่วนที่เรียกว่าสัญญา ที่เป็นความจำ นั่นก็ช่วยให้จิตนี้ สร้างอารมณ์ภายในขึ้นมา; มโนก็ได้รั้งมารวมขึ้นมา เป็น มโนวิญญาณ ประจักษ์คิดนึกได้. แม้ว่าจะเราจะปิดตา ปิดหู ปิดอะไร ไม่ทำอะไร จิตก็ยังเอาอารมณ์ในอดีตมาทำได้. สัญญา อย่างนี้เป็นเพียงสัญญา จำหมาย ไม่ได้เป็นความหมายอัน แท้จริง ของคำว่า สัญญาชั้นธ; สัญญาชั้นธ จะต้องหมายความว่า สำคัญว่ามันเป็นอะไร เรียกว่า สัญญาชั้นธ. สัญญาที่จำได้ว่าเป็นอะไร นี่มันยังไม่ถึงกับสำคัญด้วยอำนาจกิเลสตัณหา; เพียง แต่ว่า เป็นความจำตามธรรมดา อันสัญญาประเภทนี้ต้อง มาก่อนสัมผัส หรือก่อนวิญญาณด้วยซ้ำไป. เช่นตาเห็นรูปเข้า ความจำแต่หนหลัง มันรู้ว่ารูปอะไร ? ต้นไม้ หรือใบไม้ หรือ ดอกไม้หรือลูกไม้; นี่จะเป็นการเห็นทางตาที่สมบูรณ์.

สัญญาอย่างนี้ ไม่ใช่สัญญาสำคัญมันหมาย ที่จะเอาเป็นตัวเป็นตนได้ก่อน; มันยังไม่ถึง. มันต้องเกิดเวทนาก่อน : เป็น สุข หรือทุกข์ หรือเป็นอกุศลสุข; ที่นี้จะสำคัญมันหมายใน เวทนานี้ ในลักษณะใดลักษณะหนึ่ง ที่จะยึดมันถือมัน. เช่น สุข สำคัญว่าสุข เรียกว่า สุขสัญญา เกิดขึ้น; หมายมันปั้นมือที่

จะเอาสุขนี้เวทนານี้ไว้ให้ได้; หรือแม้แต่ว่าลึกลงไปกว่านั้นอีก ก็ว่า สุขเวทนานี้จะต้องเที่ยง, จะต้องเป็นของเที่ยง เป็นนิจจสัญญา ในสุขเวทนานั้น; อย่างนี้เรียกว่า สัญญาที่หมายมั่นด้วยอวิชา นีคือสัญญาขั้นนี้.

เมื่อเรามีความหมายมั่นได้ เพราะว่ามีสัญญา ลงไปในสิ่งใดสิ่งหนึ่ง; และบางทีก็ผิด อย่างตรงกันข้ามเลย : เช่นสิ่งนี้มันไม่เที่ยงเลย แต่สัญญานี้ มันสำคัญไปตามอวิชา มันว่าเที่ยง, สำคัญเอาเองว่าเที่ยง, สำคัญเอาเองว่าเป็นสุข, สำคัญเอาเองว่าเป็นตัวตน. พอสำคัญว่าเป็นตัวตน ไม่ใช่ธาตุ ไม่ใช่ขันธ ไม่ใช่อะไรตามธรรมชาติแล้ว ก็เรียกว่าสัญญานี้ผิดอย่างยิ่ง ผิดขนาดที่จะเป็นทุกข์ร้อยเปอร์เซ็นต์เต็มที.

เรื่องของ “สัญญา” สำคัญมาก ถ้าสัญญาวิปลาสต้องเกิดทุกข์

ขอให้ระวังสุกสัญญา-สำคัญว่างาม ในสิ่งที่มันไม่งาม, **นิจจสัญญา** -สำคัญว่าเที่ยง ในสิ่งที่แท้จริงมิได้เที่ยง, ใน **สุขสัญญา** -สำคัญว่าเป็นสุข ซึ่งแท้จริงมันมิได้เป็นสุขเลย, **อัตตสัญญา** -สำคัญว่าตัวตนที่แท้จริงแล้วไม่มีอะไรที่เป็นตัวตน. “ความสำคัญ” นี้เป็นตัวการที่จะทำให้เกิดสังขารขันธ เป็นอะไรขึ้นมา เป็นรูปอะไรขึ้นมา, เป็นภพ เป็นชาติ เป็นมึง

เป็นกุ อย่างนั้นอย่างนี้ขึ้นมาก็ด้วยอาศัยสัญญาขึ้นทั้งนั้น.

พระพุทธเจ้าท่านจึงเรียงลำดับว่า : เวทนา สัญญา สังขาร ๓ อย่างนี้; **เวทนาทำให้เกิดสัญญา** ในเวทนานั้น, **สัญญา** นั้นทำให้เกิด**สังขาร** -ความคิดที่จะเป็นตัวเป็นตนขึ้นมา สำหรับจะ**ยึดมั่นถือมั่นและเป็นทุกข์**. พอเป็นทุกข์ก็กลับไป เป็นเวทนาอีก เวทนานั้นก็จะช่วยให้เกิดความคิดนึก ที่เป็นสังขารอย่างใดอย่างหนึ่งต่อไปอีก.

ดังนั้นสังขารในบางรูปก็คือ ลักษณะของกรรม หรือ มโนกรรม; การกระทำทางจิตใจ ก็มีผลออกมาเป็นทุกข์ เป็นเวทนาอีก; ซึ่งวนกันอยู่อย่างนี้ เพราะความสำคัญผิด ด้วยอำนาจของสัญญาที่มีมาตามอวิชชา ไม่รู้ว่าอันนี้เป็นอย่างไร; จึงเรียกว่า สัญญานี้จะวิปลาสอยู่เป็นส่วนมาก.

สัญญาของคนเราจะผิดอยู่เป็นส่วนมาก เช่น เห็นของสกปรกว่าไม่สกปรก, เห็นของไม่เที่ยงว่าเที่ยง, กระทั่งเห็นสิ่งที่ไม่ใช่ตัวตน ก็ว่าตัวตน. เมื่อเป็นอยู่อย่างนี้ เคยชินอยู่แต่อย่างนี้ ก็เป็นนิสัย เป็นอาสวะ เป็นอนุสัย, เห็นอย่างไรก็ มั่นก็ยัง ใจอยู่อย่างนั้นแหละ; ยังไม่ค่อยฉลาดขึ้นมาได้ ก็เลยหลงในของไม่เที่ยง ว่าเที่ยง, ของเป็นทุกข์ว่าสุข, ของไม่ใช่ตัวตนว่าตัวตน; อย่างนี้เป็น**สัญญาวิปลาส**อันใหญ่หลวง อยู่ในจิตใจ. ถ้าไม่มีสัญญาวิปลาสนี้แล้ว ก็เลสก็เกิดไม่ได้เพราะไม่เป็นที่ตั้งแห่งความอยาก หรือความต้องการอย่างใดอย่างหนึ่ง. ในขณะที่แห่งสังขารขึ้น พอเกิดสัญญาแล้ว จะเกิดสังขารขึ้น; ตอนนี้จะมีการ

ปรุงแต่งทางจิตหลาย ๆ ชั้น และก็รวมเรียกว่าสังขารหมด. ฉะนั้น หลังจากสัญญาขั้นแล้ว ก็เกิดสังขารขั้น, ในรูปของ สัญเจตนาบ้าง ตัณหาบ้าง วิตกบ้าง วิจารณ์บ้าง; นี่เป็นการกระทำ กรรมอยู่โดยมโนกรรมแล้ว, ก็เลยปรุงเป็นภพ เป็นตัวกู-ของกู อะไรขึ้นมาได้เป็นทุกข์เรียกว่าสิ้นไปกรณีหนึ่ง.

ความเป็นทุกข์นี้ก็จะหมดไปเรื่องหนึ่ง ทุกข์ก็เข้ามาในรูป อื่นอีก; วันหนึ่งเกิดตาย-เกิดตาย โดยสัญญาวิปลาส หรือ ยึดมั่นถือมั่นอย่างนี้ หลาย ๆ หน เดี่ยวเข้ามาเพราะเหตุทาง ตา เดี่ยวเข้ามาเพราะเหตุทางหู. ถ้าผู้ใดได้ยิน ได้ฟัง คำของ พระพุทธเจ้า ของพระอริยเจ้า สอนให้เห็นมาตั้งแต่ที่แรก คือให้ เห็นว่า : นี่เป็นสักว่าธาตุตามธรรมชาติ เข้ามาแล้วพบกัน แล้ว เป็นอย่างนั้น ๆ, นับตั้งแต่ที่แรกแล้วมันก็ไม่ต้องเป็นอย่างนี้ซิ วันหนึ่ง ๆ จะไม่ต้องมีความทุกข์. เมื่อยังไม่รู้ ก็ปรุงเป็นวิญญาน เวทนา สัญญา สังขารอยู่เรื่อยไป, ขั้น ๕ เกิดขึ้น แล้วก็ดับไป. และในบางกรณี ขั้น ๕ กลายเป็นอุปาทานขั้น คือ ถูกยึดมั่น ถือมั่น แล้วก็ไปเป็นทุกข์จนหมดอำนาจสุดเหวี่ยงแล้วก็ดับไป; มันก็มีอยู่แต่อย่างนี้. นี่แหละคือคนธรรมดาที่เวียนว่ายอยู่ใน กองทุกข์ หมายความว่าอย่างนี้; ก็เลยวนเป็นทะเลวน เป็น วัฏฏสงสาร เป็นโสมะ อันใหญ่หลวงอยู่ที่นี้.

คนธรรมดา วนอยู่ในทุกข์ เพราะยึดมั่นถือมั่นผิด ๆ

คนธรรมดาที่ขวยอยู่ในความวนเวียน ทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ที่ได้ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธรรมารมณ์ ผสมปรุงแต่ง สร้างนรก สร้างสวรรค์ สร้างอะไรขึ้นที่นี่, สร้างโลกทั้งปวงกันขึ้นที่นี่ : ที่ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ; ทั้งที่มันไม่มีเลย. ไม่มีนรก สวรรค์ ไม่มีอะไร มันมีแต่ธาตุ ธาตุตามธรรมชาติ เป็นไปอยู่: เป็นรูปธาตุ เวทนาธาตุ สัญญาธาตุ สังขารธาตุ วิญญาณธาตุ. แต่คนปุถุชนไม่อาจจะรู้ได้; เพราะเห็นเป็นตัวตน เป็นนรก เป็นสวรรค์ เป็นคนเป็นอะไร ก็แล้วแต่เถอะ แล้วแต่ว่าจะสำคัญไปอย่างไร ก็ล้วนแต่ว่ายึดมั่น แล้วเป็นความทุกข์ทั้งนั้น.

ถ้าไม่ยึดมั่นแล้ว จะไม่มีความทุกข์ มีแต่สติปัญญา รู้ว่า จะทำอย่างไร ควรทำอย่างไร : ตาเห็นรูป เกิดความรู้สึกอะไรขึ้น ก็รู้ว่าอะไรเป็นอย่างไร, อะไรเป็นอย่างไร, ก็ไม่เกิดความยึดมั่นถือมั่น ในสิ่งเหล่านั้น ไม่ว่าในระยะไหน ไม่ได้เกิดความยึดมั่นถือมั่น; แล้วก็ทำไปตามที่ควรจะทำ; เรื่องอาหาร ก็หากินโดยไม่ต้องยึดมั่นถือมั่นในเวทนา เช่นความอร่อย เป็นต้น.

ถ้ายังยึดมั่นถือมั่นเก่ง ก็ยังมีความทุกข์มาก. ขอให้สังเกตว่าคนที่ยึดมั่นถือมั่นมากจะมีความทุกข์มาก คนที่ไม่ค่อยจะยึดมั่นถือมั่นก็ไม่มีความทุกข์ กระทั่งไม่ยึดมั่นถือมั่นเลย ก็ไม่มีความทุกข์เลย; ถ้าถึงที่สูงสุดอย่างนั้น ก็เรียกว่าพระอรหันต์ไปเสียเลย.

พระอรหันต์ท่านเป็นผู้ที่ไม่อาจจะมีความทุกข์ได้อีกต่อไป; แต่ในคนปุถุชนเรานี้แหละ ถ้าคนไหนยึดมั่นถือมั่นเก่ง หรือมาก ก็ต้องเป็นทุกข์มาก; ผู้สุขขาก็ไม่ได้ มันยึดมั่นถือมั่นน้อยกว่าคน มันไม่เป็นทุกข์มากเหมือนคน. นี่ไม่ใช่จะแก้งัดแงะพูดประชดประชัน หรือว่าจะแก้งัดแงะว่า; พูดเพื่อจะชี้ตัวอย่างให้เห็นง่าย ๆ ว่าใครยึดมั่น

ถือมั่นมาก ก็ยอมเป็นทุกข์มาก, ยิ่งอบรมจิตไปในทางยึดมั่นถือมั่นมาก แล้วมันก็เป็นทุกข์มาก เหมือนอย่างคนสมัยนี้.

คนสมัยนี้ มีทุกข์มาก เพราะยึดมั่นมาก

ขอให้คุณให้ดี คนสมัยนี้เป็นทุกข์ มากกว่าสมัยปู่ ย่า ตา ทวดของเราใช่ไหม? เพราะว่าคนสมัยนี้ถูกหลอกให้ยึดมั่นถือมั่นมาก, ถูกหลอกให้โง่มากกว่าคนชั้นปู่ ย่า ตา ยาย ของเรา ในทางที่จะยึดมั่นถือมั่น. ฉะนั้น คนสมัยนี้ที่เป็นลูกหลานมีความทุกข์มาก เพราะว่ายึดมั่นถือมั่นมากกว่ารุ่นบิดามารดา ปู่ทวด ยายทวด ขึ้นไปทางโน้น ซึ่งเขายึดมั่นถือมั่นน้อย.

การเรียนในสมัยนี้ แม้จะกำหนดวิชาพิเศษอย่างไร ส่วนใหญ่ก็เรียนเพื่อยึดมั่นถือมั่น จึงได้เป็นทุกข์มากทั้งที่เรียนมาก, มีอันตรายมาก ทั้งที่การศึกษาในโลกนี้เจริญ, มีการรบราฆ่า

พันเบียดเบียนกันมาก ทั้งที่ว่าการศึกษาในโลกนี้กำลังเจริญ, ยิ่งเรียนมากก็ยิ่งหันหลังให้พระเจ้า ยิ่งหันหลังให้ศาสนาที่สอนว่าอย่ายึดมั่นถือมั่น, ยิ่งเรียนมากมันยิ่งยึดมั่นถือมั่นเก่งจนไม่ดูหน้าใคร จนไม่เห็นแก่ศาสนา หรือไม่เห็นแก่หลักธรรมหรือพระเจ้าอะไรเลย. นี่คือความที่ไม่เห็นว่าทุกอย่างเป็นสักว่าธาตุ.

พิจารณาเห็น “สักว่าธาตุ” จะไม่เป็นทุกข์

ที่สวयทางตา ก็สักแต่ว่าธาตุ, ไพเราะทางหู ก็เป็นสักว่าธาตุ, ที่หอมทางจมูก ก็สักแต่ว่าธาตุ; แต่เขาไม่นึกกันอย่างนี้นึกแต่เป็นของที่ถูกใจของกู, พอใจเป็นตัวตน ของกู เป็นของของตัวตนของกู เป็นทรัพย์สมบัติของกู เป็นอะไรของกูไปหมด. นี่คือโทษของการที่ไม่เห็นว่าเป็นธาตุเท่านั้น ใจความสำคัญมันก็มีเท่านี้.

นี่ขอให้ใคร่ครวญดูให้ดี ก็จะมีรู้จักสิ่งๆ ที่เรียกว่า “ธาตุตามธรรมชาติ เป็นไปตามเหตุตามปัจจัยอยู่เนื่องนิจ” ซึ่งอุบาลิก อุบาลิกา ภิกษุ สามเณร สวดทุกเช้าทุกเย็นก็ยิ่งเหมือนกับนกแก้ว นกขุนทองอยู่อีก : “สิ่งเหล่านี้เป็นสักว่าธาตุตามธรรมชาติ เป็นไปตามเหตุ ตามปัจจัย อยู่เนื่องนิจ; ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่ตัวตน เป็นของว่างจากความหมายแห่งตัวตน”. ทำไมว่าแต่ปาก ? ก็เพราะว่าไม่รู้จักคำว่า “ธาตุ” ไม่รู้จักสิ่งๆ

เรียกว่าธาตุ หรือเป็นสักแต่ว่าธาตุ; แล้วก็ลำบากยุ่งยาก อยู่ตรงที่เวทนา, เวทนามีรส มีกำลังมาก และเพราะเวทนามีรสรุนแรงมากที่จะทำให้คนหลงจนไม่สามารถที่จะมองเห็นว่า “นี่สักว่าธาตุ” ซึ่งเกิดขึ้นมาหยก ๆ จากการพบกันระหว่างธาตุตามธรรมชาตินั้น นี่ ก็ปรุ่กันขึ้นมาเป็นวิญญูณ เป็นผัสสะ เป็นเวทนา เท่านั้นเอง.

วันหนึ่ง ครั้งหนึ่งของการบรรยายนี้ บรรยายอะไรไม่ได้มาก ไปกว่านี้ สำหรับทั้งผู้พูดและผู้ฟัง ดังนั้นจึงต้องค่อยบรรยายไปตามลำดับ ตามลำดับ ของเรื่องหนึ่ง ๆ เช่นเรื่องธาตุ ขอให้คิดว่า เราได้พูดถึงเรื่องธาตุกันครั้งละชั่วโมงเศษมา ๒ ครั้งแล้ว และ ก็ ๓ ครั้งนี้ ก็มีแต่ข้อเดี๋ยวนี ที่จะชี้หรืออธิบาย หรือแยกแยะให้เห็นว่า เป็นแต่สักว่าธาตุตามธรรมชาติเท่านั้น.

ที่นี้อาศัยที่เราเรียนกันก่อน ๆ สอนกันมาแต่ก่อน ๆ นั้น รวบรวมกันไปบ้างและผิดพลาดไปบ้าง; แม้แต่คำว่าธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลม อย่างนี้ ก็ยังอธิบายกันผิด ๆ จนเข้าใจไม่ได้: ว่าเนื้อเป็นธาตุดิน เลือดเป็นธาตุน้ำ แต่แล้วทำไม ในเนื้อ มีน้ำเล่า? ทำไมในเนื้อนี้มีอุณหภูมิ คือความร้อน? ทำไมในเนื้อ มีธาตุลมที่ระเหยอยู่เรื่อย? ก็ตอบไม่ได้; อย่างนี้ ก็คือการอธิบาย ที่ไม่ถูกต้องถึงที่สุดนั่นเอง.

ขอให้มารู้เสียใหม่ว่า ธาตุ ๔ นี้เขาเข้าถึงคุณสมบัติหนึ่ง ๆ ที่มีอยู่ในวัตถุสิ่งใดสิ่งหนึ่ง. วัตถุสิ่งเดียวมีครบทั้ง ๔ ธาตุ สำหรับ สิ่งที่มีชีวิต; ใช้คำว่าสิ่งที่มีชีวิตนี้ ส่วนใดส่วนหนึ่ง ของสิ่งนั้นจะ

ครบอยู่ทั้ง ๔ ธาตุ, ยิ่งรวมกันหมดก็ยิ่งครบทั้ง ๔ ธาตุ. ธาตุที่เป็นวัตถุได้โอกาสเมื่อไร ก็ปรุงให้ธาตุวิญญาณแสดงตัวออกมา, ธาตุจิต ธาตุวิญญาณ ธาตุมน แสดงตัวออกมา แล้วก็ปรุงตัวมันเองเรื่อยไปจนเป็นความทุกข์ได้ โดยที่ไม่ต้องเป็นตัวตน, แล้วจะไม่เกิดทุกข์ดับทุกข์ลงไปได้ เมื่อเป็นไปถูกกฎเกณฑ์ของมัน โดยที่ไม่ต้องมีตัวตน.

ธาตุที่ปรุงไปตามอำนาจวิชาธาตุ จะทำให้เกิดวิภูฏสงสาร

ถ้าจะมีอะไรเป็นผู้สร้างทุกข์ขึ้นมา ก็คือ ธาตุที่ปรุงไปผิดทาง เพราะเหตุว่าอวิชชาธาตุนี้เข้ามาแทรก เป็นเจ้าก็เจ้าการเสียเรื่อย. ความไม่รู้ก็เป็นธาตุ ความรู้ก็เป็นธาตุ อวิชชาก็เป็นธาตุ วิชาก็เป็นธาตุ; จะสงเคราะห์ไปในสัญญาขันธ์ หรือสังขารขันธ์ หรืออะไร ก็แล้วแต่รูปร่างของมันที่จะอยู่ในลักษณะอย่างไร และอย่างน้อยก็เป็นพวกมโนธาตุ หรือว่าที่เนื่องกันอยู่กับมโนธาตุ คือธัมมธาตุ.

เป็นอันว่าวันนี้ เราพูดกันได้เพียงเค้าโครงคร่าว ๆ พอให้มองเห็นได้ไปที่หนึ่งก่อน แม้ไม่ชัดเจนและละเอียด ว่าทุกสิ่งไม่มีอะไรที่ไม่ใช่ธาตุ : จะเป็นฝ่ายโลกิยะ ฝ่ายสังขตะ นี้ก็เป็นธาตุ, เป็นฝ่ายโลกุตตระ เป็นฝ่ายดับ ฝ่ายนิพพาน นี้ก็ยังคง

เป็นธาตุ; เพราะสรุปรวมได้ เป็นสังขตธาตุกับอสังขตธาตุ หรือ นิโรธธาตุ นั่นเอง, ตั้งต้นด้วยธาตุ ที่ทำให้เกิดขึ้น และก็ไป จบลงด้วยธาตุที่ทำให้ดับลง.

วิภูฏสงสาร จะเป็นอย่างนี้ ตั้งต้นด้วยการเกิดขึ้นแห่งสังขาร ที่ประกอบด้วยอวิชชา ไปจนถึงที่สุดแล้ว; หมดยุติ ของสังขตธาตุแล้ว ก็เป็นโอกาสแห่งนิโรธธาตุที่จะทำให้ดับลง; มันก็มีอยู่อย่างนี้จะเป็นชั่วคราวก็ตาม จะทำให้เด็ดขาดถาวรก็ตาม. ดังนั้น อย่าได้เข้าใจผิดในเรื่องของธรรมชาติ ซึ่งเป็นตัวธาตุแท้ ๆ หรือเป็นกฎของธรรมชาติ ซึ่งมีอำนาจบังคับให้ธาตุทั้งหลายทั้งปวงนี้เปลี่ยนแปลงปรุงแต่งกันไป ตามกฎเกณฑ์ของธรรมชาตินั้น ๆ และเมื่อมีผลออกมาที่สักว่าธาตุ แล้วในที่สุดดับไปก็สักว่าธาตุ ของความดับไป; นี้สรุปความก็เป็นอย่างนี้.

ธาตุแยกไปได้มากชนิด แต่รวมแล้วมีเพียงสอง

ขอย้ำอีกครั้งหนึ่งว่า ธาตุแบ่งได้เป็น ๒ ชนิด : เป็นสังขตธาตุ ที่จะปรุงแต่งกันขึ้น เกิดนั่นนี่ขึ้นมาอันหนึ่ง, อีกอันหนึ่งก็เป็นอสังขตธาตุ จะไม่ปรุงแต่งอะไร และจะดับลงหรือสิ้นสุดลง; มีเท่านั้นเอง. เดียวนี้ธาตุกำลังเป็นอย่างไร : ในทางฝ่ายวัตถุก็เป็นไปอย่างหนึ่ง ไม่ค่อยสำคัญ เพราะไม่ใช่ความทุกข์โดยตรง; ฝ่ายจิตใจนี้ถ้าปรุงในลักษณะของสังขตะธาตุแล้ว

ก็เป็นความทุกข์เกิดขึ้น จนกว่าจะมีการจัดการทำที่ถูกต้อง ให้เกิดธาตุที่เป็นอสังขตะ หรือเป็นนิโรธธาตุ ปรากฏออกมา, ความรู้สึกเป็นทุกข์ ในจิตนั้นก็ดับไป.

ที่เรียกว่า เป็นเรื่องสำคัญของพระศาสนาก็มีว่า ความทุกข์เกิดขึ้นก็คือเรื่องธาตุนี้, ความทุกข์ดับลงก็คือเรื่องธาตุนี้; ผู้รู้ที่มีสติปัญญาในเรื่องนี้ ก็คือพระพุทธเจ้าที่แท้จริง, กฎเกณฑ์อันนี้ ความจริงอันนี้ ก็คือพระธรรมอันแท้จริง, ผู้ปฏิบัติอันมีสติปัญญาเกิดขึ้นต่อผู้อยู่ นั่น ก็คือพระสงฆ์ที่แท้จริง ดังนี้.

ขอให้เรามีพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ จริงอยู่ข้างใน คือการรู้จักธาตุทั้งหลาย และก็ควบคุมให้เป็นไปตามในทางที่จะไม่ทุกข์ จะดับทุกข์ได้เพราะเหตุนี้. คำว่าธาตุ คำเดียวก็จะขยายออกไปได้เป็นธรรมทั้งหมด ในพระพุทธศาสนาได้เหมือนกัน. ฉะนั้น ขอให้ฟังสิ่งที่เรียกว่าธาตุไว้ในลักษณะอย่างนี้ที่ก่อน ซึ่งเราจะได้พูดถึงคำว่าอายตนะ ว่าขันธ์ ว่าอุปาทานขันธ์ ให้ละเอียดต่อไปอีก.

ขอให้จำไว้เป็นหลักว่า พื้นฐานแท้ ๆ คือคำว่าธาตุ เมื่อถูกปรุงแต่งขึ้นมาแล้ว มันก็จะสำเร็จรูปมาเป็นอายตนะ จากธาตุ จะมากลายเป็นอายตนะ อายตนะนอก อายตนะใน; จากอายตนะได้ปรุงแต่งกันแล้ว มันก็จะเกิด พวงขันธ์ คือ เป็นหมู่ ๆ ขึ้นมา หมูตา หมูหู หมูจมูก หมูลิ้น หมูอะไรขึ้นมา; ถ้าไปเกิดยึดมันเข้า หมูขันธ์นั้นก็กลายเป็นหมูอุปาทานขันธ์ขึ้นมา คือตัวทุกข์.

พุทธมอ

สำหรับวันนี้ก็ขอยุติการบรรยายเรื่องธาตุไว้แต่เพียงเท่านี้
ก่อน.

อวิชา
กับการทำ
สิ่งที่ไม่จำเป็นต้องทำ
(คือทุกข์)

จาก ธรรมโอฆะของพุทธทาส "มหิตลธรรม"
หมวดที่ ๒ ปกวรรณพิเศษ อันดับที่ ๑๗.๗ บนพื้นแถบสีแดง

ท่านนักศึกษา ผู้สนใจในธรรมทั้งหลาย,

การบรรยายเรื่อง ธรรมะเสมอด้วยแผ่นดิน เป็นครั้งที่ ๑๑ นี้ จะกล่าวโดยหัวข้อย่อยว่า อวิชชากับการทำ สิ่งที่ไม่จำเป็นจะต้องทำ โดยความประสงค์จะให้เข้าใจ เรื่องสิ่งที่เรียกว่า อวิชชา เป็นข้อใหญ่.

ขอให้ทบทวนในข้อที่แล้วมา เพื่อให้เกิดความเข้าใจในความประเสริฐ, หรือความจำเป็น ของสิ่งที่เรียกว่า “ธรรม” จนให้เกิดความรักธรรม มีศรัทธา มีความพากเพียรพยายาม ในสิ่งที่เรียกว่าธรรม ให้สำเร็จประโยชน์ขึ้นมาให้จงได้. เพราะเหตุนี้จึงได้พรับบอกว่า ธรรมะนี้เป็นเสมือนแผ่นดิน เป็นที่ตั้งที่อาศัยแห่งสัตว์โลกทั้งปวง, หากแต่ว่าแผ่นดินเป็นที่ตั้งที่อาศัยฝ่ายวิญญูณ คือฝ่ายจิตใจ หรือฝ่ายสติปัญญา.

เรามีหน้าที่ที่จะต้องจัดการกับธรรม ที่เป็นเหมือนแผ่นดิน เช่นเดียวกับที่คนทั่วไปเขาจัดการกับสิ่งนี้ในทางวัตถุ. ถ้าบกร่องในหน้าที่ก็หมายความว่า ความเสียหายหลายทิศทางนั้นจะเกิดขึ้น; ก็จะมี ความทุกข์บ้าง, จะไม่ได้รับประโยชน์ที่ดีที่สุด, ที่มนุษย์ควรจะได้รับบ้าง. นี่แหละจึงได้ถือว่ เป็นหน้าที่อันสำคัญที่สุด. เมื่อทำหน้าที่ย่อมมีผลสมควรแก่หน้าที่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งหน้าที่ตามแบบของพุทธบริษัทนี้; เรา ก็ต้องซื้อตรงต่อหน้าที่ ทำหน้าที่ให้ตรงและให้มีการทำหน้าที่ อยู่เป็นประจำ เหมือนกับว่าเป็นตัวชีวิตจิตใจ; นี้เรียกว่าให้มี ธรรมะอยู่ที่เนื้อที่ตัวตลอดเวลา.

ถ้าพูดโดยสรุปแล้ว ความถูกต้องที่พึงกระทำนั้นแหละ คือธรรมะที่ควรอยู่กับเนื้อกับตัว, เพื่อว่าตัวจะได้มีแต่ความ ถูกต้อง. ที่เป็นพิเศษมากกว่านั้น ก็คือจะต้องทำให้ทันแก่เวลา แก่สถานการณ์นั้น ๆ จนกระทั่งแม้แต่ว่าจะทันแก่ขณะจิตที่จะ เกิดกิเลส ซึ่งมันจะบ้ำขึ้นมา หรือจะรัก จะโกรธ จะเกลียด จะกลัวอะไรต่าง ๆ เหล่านี้. เขาจึงต้องทำอุบาย เพื่อทำอย่าง นั้นให้ได้ แล้วก็เรียกว่า มีสติสัมปชัญญะสมบูรณ์.

เมื่อทำได้อย่างที่กล่าวมานี้ ก็เรียกว่า มีการเป็นอยู่ชอบ, ชีวิตนั้นเป็นชีวิตที่ถูกต้องตามกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ ที่มีความเด็ดขาด จนเราสมมติเรียกให้ว่า เป็นพระเจ้า. การเป็น อยู่ถูกต้องตามกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ นั้น มีได้เพราะมี สติสัมปชัญญะ.

ซ้ำศึกต่อสติสัมปชัญญะ คือ อวิชชา

ในวันนี้ก็จะได้พูดถึงสิ่งที่ป็นซ้ำศึก หรือตรงกันข้าม ต่อสิ่งที่เรียกว่าสติ หรือสัมปชัญญะ อันนั้นก็คือ สิ่งที่เราเรียกกันทั่ว ๆ ไปว่า อวิชชา.

อวิชชาเป็นสิ่งที่เราได้ยินกันอยู่บ่อย ๆ มีคนพูดกันบ่อย ๆ แต่นั่นก็ยังเป็นอวิชชาที่น้อยเกินไป เขายังรู้จักอวิชชากันน้อยเกินไป; รู้จักเพียงเป็นเรื่องพลอยพูดตาม ๆ กันไป ไม่ได้มีใครตั้งใจจะศึกษาให้รู้จักสิ่งนี้จริง ๆ จนมีปัญหาเกิดขึ้น เกี่ยวกับอวิชชาในแง่มุมต่าง ๆ เลยทำให้เอาชนะซ้ำศึกตัวนี้ไม่ได้. เราควรทำความเข้าใจในเรื่องสิ่งที่เรียกว่า อวิชชาี้กัน เป็นเบื้องต้น.

คำว่าอวิชชา แปลได้หลายอย่าง ซึ่งเป็นธรรมชาติของภาษาบาลี หรือภาษาอื่น ๆ ที่เนื่องกัน เครือเดียวกัน. อวิชชา : อ แปลว่า *ไม่*, วิชชา แปลว่า *รู้*; แต่มีความหมายว่า *ไม่มีความรู้* ก็ได้, ว่า *ไม่ใช่ความรู้* ก็ได้ แล้วก็ยังแปลได้ต่อไปได้ถึงกับว่า *รู้ไม่ได้* ก็ได้.

ข้อที่ ๑. นี่ขอให้ฟังดูให้ดี ๆ **อวิชชาไม่มีความรู้** หมายถึง **ไม่มีความรู้ที่ถูกต้อง**, หรือไม่รู้อะไรเลย. แต่การที่คนเราจะไม่รู้อะไรเลยนั้น เป็นไปไม่ได้; เป็นไปไม่ได้แน่นอน. คนเราต้องรู้อะไร ๆ อยู่บ้าง; แต่ความรู้ที่ว่่านั้น เป็นความรู้ที่ไม่ถูกต้องก็ได้, หรือพูดอีกอย่างหนึ่ง ก็ว่าไม่ใช่ความรู้ ทั้งที่รู้ที่อยู่ท่วมหัว ก็ยัง

เรียกว่าไม่ใช่ความรู้ก็ได้; เพราะว่าความรู้ในที่นี้ หมายถึง ความรู้ที่ถูกต้อง.

“ความรู้ที่ถูกต้อง” ที่ถูกต้อง นี้ก็หมายความว่าจำกัดมาก คือจำกัดเพียงเท่าที่ว่าจะไม่ให้ความทุกข์เกิดขึ้นเท่านั้น; ถูกต้อง อย่างอื่นนั้นไม่ต้องการ, และถูกต้องอย่างอื่นนั้นมักจะเพ้อ หรือ-เลยไป จนไปทำให้มีภาวะที่จะต้องทำมากเกินไป. พุดให้แคบ เข้ามาก็เพียงว่า รู้เท่าที่จะดับความทุกข์ได้ จึงจะเรียกว่า เป็น ความรู้; ถ้าไม่มีความรู้แบบนี้ เราก็เรียกภาวะอย่างนั้นว่า อวิชชา คือภาวะที่ปราศจากความรู้อันถูกต้อง; ที่นี้ความรู้ที่มี ๆ อยู่ก็เลยกกลายเป็นอวิชชาไปด้วย ถ้ารู้ผิด.

ขอให้ระวังให้ดี รู้ ที่เรารู้อยู่ นี้อาจเป็นอวิชชา ตามความหมายในพุทธศาสนา ก็ได้; ดังที่เรียนในมหาวิทยาลัย เรียนอะไรกันมากมาย ท่วมหัว ท่วมหู ความรู้นั้นอาจจะเป็นอวิชชาก็ได้ สำหรับพุทธศาสนา; สำหรับเรื่องโลก ก็เป็นเรื่องวิชาไป. แต่เพราะเรื่องนั้น ๆ ดับทุกข์ไม่ได้ ก็จะต้องถือเป็นอวิชชา ไม่ใช่ ความรู้ที่จะดับทุกข์ได้.

ข้อที่ ๒. อีกความหมายหนึ่งก็คือ **สิ่งที่ไม่จำเป็นจะต้องรู้หรือไม่อาจจะรู้;** นี้มีสิ่งสุดท้าย หรือว่าจะเป็นสิ่งก่อนสิ่งอื่นก็ตามใจ แล้วแต่จะเรียก : มีอยู่สิ่งหนึ่ง หรือประเภทหนึ่ง ที่เราไม่จำเป็นจะต้องรู้ และยิ่งกว่านั้นก็คือว่า ไม่อาจจะรู้ได้. เรื่องอย่างนี้มีอยู่ แม้แต่ในเรื่องทางวัตถุ เรื่องทางวิทยาศาสตร์; เรื่องวัตถุนี้ก็ยังมีสิ่งที่รู้ไม่ได้ ไม่อาจจะรู้ แต่เราก็สามารถใช้

ประโยชน์ของวัตถุนั้น ๆ ได้ตามต้องการและเกินต้องการ.

ยกตัวอย่างง่าย ๆ เช่นไฟฟ้าอย่างที่เราใช้กันอยู่นี้ เราใช้ประโยชน์จากไฟฟ้านี้มากมายจนเกินต้องการ คือไปทำให้เกิดสิ่งทีล้าบากเปล่า ๆ ไม่ควรต้องทำก็ได้ มากมายขึ้นทุกทีในโลกนี้. แต่เราก็มองไม่รู้ว่าตัวไฟฟ้าแท้ ๆ นั้นคืออะไร จนกระทั่งบัดนี้ รู้จักใช้ไฟฟ้ากันมากขึ้นขนาดสองสามร้อยปีแล้วก็เป็นที่, หรือจะรู้เงื่อนไขของสิ่งนี้มาก่อนหน้านั้นอีกมากก็ได้; แต่ก็ยังไม่รู้ตัวจริงโดยตรงลงไปว่า มันคืออะไร ? ได้แต่ทำให้มันปรากฏออกมาแล้วก็ใช้. นี่เรื่องวัตถุยังเป็นอย่างนี้, เรื่องจิตใจทางนามธรรมก็ยิ่งเป็นยิ่งกว่าอย่างนี้อีกมากไปกว่านั้นอีก.

ตัวอย่างเรื่องนี้ เช่น เรารู้จักกฎของธรรมชาติ; แต่เราก็มองไม่รู้ว่ามาจากอะไร ? ขึ้นไปคิดค้นก็เป็นบ้าตายเปล่า. แต่เรารู้ว่า เราจะต้องทำอย่างไร จึงจะถูกต้องตามกฎของธรรมชาติ, ฉะนั้นเราไม่ต้องรู้อะไรให้มากไปกว่านั้น. ผู้ที่มีปัญญา เขาจึงขอรับรองไว้เสียเลยว่า อย่าไปพยายามรู้เลย สิ่งที่เป็นอวิชชาไม่ต้องรู้ก็ได้ ไม่จำเป็นจะต้องรู้; เช่นกฎของธรรมชาติ อย่างนี้มีอยู่มากแล้วมีลึกลับเกินกว่าที่จะไปค้นให้พบว่า มาจากอะไร ? ใครเป็นผู้ตั้ง ? ขึ้นพูดไปก็เป็นเรื่องเดาไปเท่านั้น.

มาพูดกันถึงคำที่เขาเรียกกันอยู่ทั่วโลกก็ได้ ที่ว่า “พระเจ้า”. พระเจ้าคืออะไร ? มาจากอะไร ? ใครสร้างพระเจ้า ? นี่หมายถึงพระเจ้าที่แท้จริง พระเจ้าคือกฎธรรมชาติ; อย่างนี้ก็ตอบไม่ได้ ว่ามาจากอะไร. หรือแม้จะถามลงไปที่ตัววิชชานั้นเอง

ว่า อวิชชานี้มาจากอะไร ? ก็ไม่มีใครตอบได้. นอกจากจะตอบว่า ก็มาจากสิ่งที่เราไม่รู้ว่ามีมาจากอะไร, มาจากสิ่งที่เราไม่รู้ว่ามีนั่นคืออะไร. แต่เดี๋ยวนี้แสดงออกมาในรูปของอวิชชาอยู่ในใจของเรา คืออึดใจ ๆ แล้วไม่รู้ในสิ่งที่ควรรู้; นี่คืออวิชชา คำสั้น ๆ มีความหมายกว้างขวางอย่างนี้.

สรุปความว่า อวิชชานั้นคือ ภาวะที่ปราศจากความรู้ที่ถูกต้อง คือธรรมะอีกนั่นเอง, และเป็นสิ่งซึ่งไม่ต้องรู้ก็ได้ ไม่อาจจะรู้; เพราะว่าสิ่งที่ไม่อาจจะรู้ได้นั้น เป็นที่มาของกฎเกณฑ์ต่าง ๆ หรือเป็นที่มาของคำว่า พระเจ้า. อย่าไปรู้เลยว่า พระเจ้ามาจากอะไร แต่ว่ารู้จักทำให้ถูกเรื่องราว หรือกฎเกณฑ์ของพระเจ้าจนไม่มีความทุกข์ก็แล้วกัน.

อวิชชา ที่เกี่ยวกับคน มุ่งภาวะที่ปราศจากความรู้

ต้องรู้ต่อไปอีกหน่อยก็คือว่า อวิชชา ที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับคนเรา เป็นปัญหาอยู่ในเวลานี้ ก็มุ่งหมายเฉพาะความไม่รู้, หรือภาวะที่ปราศจากความรู้ในจิตใจของคน, แล้วจำกัดเขตไว้แต่เพียงว่า เรื่องที่เกี่ยวกับจิตใจของมนุษย์. อวิชชานี้ก็เป็นเพียงภาวะที่ปราศจากความรู้ ที่เข้ามาถึงสติ, หรือมาปรากฏอยู่

หรือปรู้งขึ้นมาในจิตใจของคนเรา เป็นขณะ ๆ เป็นเรื่อง ๆ ไป ไม่ใช่เป็นอย่างเดียวกันทุกเรื่อง, ถ้าไปคิดว่าเป็นตัวเดียวกัน

ก็เป็นเรื่องหลับตาพูด.

เราต้องรู้จัก เรื่องที่เกิดขึ้นเป็นประจำวัน เป็นขณะ ๆ เช่น ขณะนี้มีการกระทบทางตา คือเห็นรูปนั้นเข้าแล้ว; ถ้าเรามีความรู้ผิดเกี่ยวกับเรื่องนี้ เราก็ปฏิบัติผิด. นั่นแหละคือ อวิชชาได้เกิดขึ้น เพิ่งเกิดขึ้นเฉพาะกรณีนั้น ๆ เป็นอวิชชาในกรณีที่เราเห็นรูปในรายนั้น. ที่นักรายอื่น ก็มีอวิชชาเกิดขึ้นครั้งอื่นดังเช่นการได้ยินเสียงทางหู หรืออะไรทางอื่นก็สุดแท้, กระทั่งจะสัมผัสทางผิวหนัง หรือความคิด ความรู้สึก ที่ไปเก็บเอาเรื่องราวต่าง ๆ มาคิดนึกอยู่ในใจ; พอมากระทบใจเข้าแล้ว เราปราศจากความรู้ที่ถูกต้อง ก็เป็นอวิชชาเฉพาะเรื่องนั้น เฉพาะกรณีนั้น. เพราะฉะนั้นพระพุทธเจ้าท่านจึงตรัสว่า แม้สิ่งที่เรียกว่าอวิชชา นี้ ก็เพิ่งเกิด.

อวิชชา มิได้มีอยู่ตลอดเวลา แต่เกิดขึ้นเป็นขณะ ๆ

มีคนบางพวก บางลัทธิ เขาไปพูดว่า อวิชชามีอยู่อย่างแน่นอนตลอดเวลา เป็นพื้นฐานนอนเต็มอัด อยู่ในจิตใจอย่างนี้; นั่นเขาว่าเอาเอง; ไม่ตรงตามอวิชชาที่พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า อวิชชานั้นเพิ่งเกิด; แล้วก็ต้องได้เหตุได้ปัจจัยหล่อเลี้ยงไว้ อวิชชา จึงจะอยู่ไปจนกว่าจะหมดเหตุหมดปัจจัย แล้วจึงจะดับไปเรื่อย ๆ เป็นราย ๆ เป็นคราว ๆ ไป.

ถ้าอวิชชาเกิดซ้ำ ๆ ซาก ๆ ก็เป็นการสะสมอวิชชา คือความเคยชินที่จะเกิดอวิชชา จนกระทั่งว่า มีเรื่องอะไรเกิดขึ้นมา เราก็โง่ทุกที; เพราะว่าเรามีกระแสแห่งความโง่ อยู่กระแสหนึ่ง คือกระแสที่จะไหลไปตามความเอ็ดอรัยของสิ่งต่าง ๆ ที่เข้ามาเกี่ยวข้อง. กระแสนี้เป็นกระแสที่ใหญ่ หรือกระแสที่ง่ายที่ลื่นที่กว้าง ที่ไหลไปง่าย; มีความเคยชินแห่งอวิชชาในลักษณะอย่างนี้ เรียกว่าอวิชชานุสัย. **อนุสัย** แปลว่า *คอยตาม คอยติดตาม ตามนอนอยู่ในเรื่องนั้น ๆ*. เราโง่ครั้งหนึ่งก็เรียกว่า อวิชชา; แต่ถ้าเราโง่ทุกครั้งจะมีความเคยชินของอวิชชาเพิ่มให้ทุกคราวไป; นี้เราเรียกว่า **อวิชชานุสัย**.

อวิชชา กับ **อนุสัย** ความหมายไม่เหมือนกันแท้. ตั้งแต่เราเกิดมาเป็นทารก เราเคยโง่ก็ครั้ง โง่ไปทางไหนบ้าง; นั่นก็เรียกว่า เป็นอวิชชาทุกครั้ง. แต่ว่า แต่ละครั้ง ๆ นั้นเพิ่มและสะสมอวิชชานุสัย คือสะสมความเคยชินที่จะโง่ในรูปนั้นมากขึ้น; ฉะนั้นจึงโง่ได้ง่าย และโง่ได้เร็ว. อวิชชานุสัยนี้เป็นตัวปัญหาอันร้ายกาจ ที่ทำความทุกข์ให้แก่เรา, และยากลำบากในการที่จะลืมนั้นเสีย. ควรจะจัดว่า อวิชชานุสัยนี้เป็นจอมมาร หรือเป็นมารร้าย นอนหัวเราะอยู่ในส่วนลึก ในเมื่อคนโง่ต้องเป็นไปตามอำนาจของอวิชชา.

ที่นี้ เป็นธรรมชาติของภาษา ไม่ว่าภาษาไหน ก็มีคำแทนชื่อแทนกันได้มาก คำว่า อวิชชา นี้ก็มีคำแทนชื่อ เช่น *อญาณะ อัปญญาณะ มิจฉาญาณะ*. **มิจฉาญาณะ** แปลว่า *ญาณที่มืด*

คือความไม่รู้ผิด, อัญญาณะ ก็คือว่า **ไม่รู้**; แต่รวมความแล้ว เรียกว่า อวิชชา ก็แล้วกัน. สิ่งที่เราเรียกว่า อวิชชาโดยคร่าว ๆ มีอยู่อย่างนี้. ถ้าพูดให้กว้างครอบคลุมจักรวาลก็ว่า สิ่งอะไรก็ไม่รู้ ซึ่งเรารู้จักมันไม่ได้, หรือไม่จำเป็นจะต้องรู้. ที่แบ่งออกมาเป็นส่วนน้อย ๆ ที่จะเกี่ยวข้องกับจิตใจมนุษย์นี้ คือภาวะที่ปราศจากความรู้อันถูกต้อง, มีผลดังจะกล่าวต่อไป :-

ข้อ ๑. อวิชชา มีผลให้ทำสิ่งที่ไม่จำเป็นต้องทำ

ตัวเรื่องที่จะกล่าวในวันนี้ คือข้อที่ว่า อวิชชานี้เป็นเหตุให้ทำสิ่งที่ไม่จำเป็นจะต้องทำ นี่เป็นข้อแรก. พูดถึงผลของอวิชชาก็มีผลออกมา เป็นการทำให้เราทำสิ่งที่ไม่จำเป็นจะต้องทำ, แล้วสิ่งที่ไม่จำเป็นจะต้องทำนั้น ไปทำเข้า; นั่นก็คืออวิชชาอยู่ชัด ๆ แล้ว. แต่ถ้าเรามองอีกทีหนึ่ง ก็เรียกว่า ตัวความทุกข์นั้นแหละคือสิ่งที่ไม่จำเป็นจะต้องทำ; แต่แล้วเรื่องมันเล่นตลกจนเวียนหัวไปที่เดียว.

ความทุกข์เป็นสิ่งที่ไม่ต้องทำ ใครค่านบ้าง ? แล้วน่าเกลียด น่าชังที่สุด สำหรับความทุกข์. แต่แล้วคนก็ไปทำสิ่งที่เรียกว่าเป็นความทุกข์ หรือนำมาซึ่งความทุกข์นั้นแหละ เป็นส่วนมาก หรือเป็นส่วนใหญ่. นี่เพราะอะไร ? ก็เพราะอวิชชาคือความโง่ ไม่รู้จักว่า สิ่งนี้ไม่ต้องทำ. ที่เราไปหลง ไปยึดมั่นไปคิดนั่นนี่ ล้วนแต่เป็นสิ่งที่เป็นที่ตั้งแห่งความทุกข์ทั้งนั้น; ถ้ามากกว่านั้นก็ไปชอบตัวความทุกข์นั่นเอง ไป “เห็นกงจักรเป็น

ดอกบัว”.

อริชชา เป็นเหตุให้ทำสิ่งที่ไม่จำเป็นจะต้องทำ แล้วเราก็ก็นำไปบูชามันเสียด้วย; เราเรียกว่าความเจริญ ความศิริไลซ์ อะไรต่าง ๆ, เรากลับไปยกย่องการทำสิ่งที่ไม่ต้องทำมากขึ้นในโลกนี้.

คำพูดนี้เป็นปัญหา ไม่ค่อยมีใครยอมรับฟัง หรือไม่เห็นด้วยว่าสิ่งต่าง ๆ ที่กำลังทำกันอยู่ในโลกนี้ ส่วนมากที่สุดนั้น ไม่จำเป็นจะต้องทำ; ยุ่งไปเปล่า ๆ ทำเกินความจำเป็น. แล้วก็ทำให้เกิดปัญหานั่นนี่ติดต่อกันมา, เป็นปัญหาตามกันมามากขึ้น; เช่นที่กำลังถลุง หรือผลาญทรัพยากรของธรรมชาติอย่างนั้น, ปัญหาที่เกิดขึ้น เดียวชาดนั้น เดียวชาดนี้ ก็เลยเป็นความโง่ของมนุษย์ เป็นอริชชาของมนุษย์; แต่เขาถือกันว่าเป็นความเจริญ เป็นความก้าวหน้า.

ขอให้ทุกท่านระวังให้ดี อย่าได้ไปทำสิ่งที่ไม่จำเป็นจะต้องทำเข้า. จงไปดูห้องนอนห้องอยู่ของเรา ว่ามีอะไรที่เกิน ก็อันนั้นแหละคืออริชชา. หรือว่าต่อไปข้างหน้า จะไปมีครอบครัว มีเหย้าเรือน มีหลักฐานอะไร; ต้องดูว่าอะไรมีเกินบ้าง แล้วก็ให้รู้ว่า นั่นแหละคืออริชชา เป็นเหตุให้ต้องทำสิ่งที่ไม่จำเป็นจะต้องทำ. จงหมั่นพิจารณาแล้วก็รู้หนทางที่จะแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ที่เป็นข้าศึกของธรรม หรือไม่ใช่ธรรม อริชชาเป็นเหตุให้ทำสิ่งที่ไม่ต้องทำ.

ข้อ ๒. อวิชชาทำให้ไม่สนุกสนาน ในสิ่งที่ต้องทำ

อวิชชา ทำให้เราไม่รู้สึกลงสนุกสนานในการที่ต้องทำสิ่งที่มีประโยชน์ที่สุด; โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการมีธรรมะให้ครบถ้วนให้ถูกต้อง ให้ทันแก่เวลานี้แหละ. อวิชชานั้นเองเป็นต้นเหตุทำให้เราไม่รู้สึกลงยาก, ไม่รู้สึกลงสนุกสนาน; ระบุลงไปว่า ในเมื่อจะต้องทำ สิ่งที่เป็นการกำจัดกิเลส หรือตัดทอนกิเลส หรือไม่ตามใจกิเลส แล้วไม่รู้สึกลงสนุกสนานเลย. นี่การเรียนธรรมะ, หรือการปฏิบัติธรรมะของคนพวกนี้จึงไม่สนุกสนานเลย เว้นไว้แต่อวิชชาจะเบาบางลงไป จึงจะสนุกสนานในการกระทำ.

เรื่องนี้เคยพูดในระดับพื้นฐานทั่วไปของคนเรา ว่า เราจะต้องทำงานเพื่องาน อย่าทำงานเพื่อเงิน; ถ้าเราถือหลักอย่างนี้เรียกว่าเรามีความถูกต้องกว่า; เราจึงสนุกสนานในการทำงาน แม้ว่าไม่ได้เงิน. เรื่องทำงานนี้ ทำอย่างไรเสีย ก็ต้องได้ประโยชน์หรือผลงาน เช่นเงินเป็นต้น; แต่อย่าไปบูชาสิ่งนั้นมันจะโง่. ถ้าเราทำงานเพื่องาน เราก็บูชางานเราก็เป็นสุข สนุกอยู่ในการทำงานรู้สึกว่าเป็นเกียรติอยู่ที่การทำงาน; ไม่ใช่อยู่ที่การได้เงิน; ดังนั้นจะสนุกในการทำงาน.

เข้าใจว่า ทุกคนคงจะมีโอกาสสักเวลาหนึ่ง ซึ่งสนุกในการทำงานโดยไม่พะวงถึงผลงานคือเงินที่จะได้จากการทำงาน. แล้วก็ไปคำนวณดูเองเกิดว่า เวลานั้นจะมีความสุขสักเท่าใดในการที่ได้ความสุขที่เกิดจากการได้ทำงาน ไม่ใช่ผลของงาน. อวิชชาทำให้ไม่รู้สึกลงสนุกสนานในสิ่งที่ต้องทำ คือการทำความ

ดับทุกข์ที่เกิดจากอำนาจของกิเลส. ทุกข์ที่เกิดขึ้นเพราะกิเลส นั้นไม่ค่อยสนุก; เดียวนี้ก็นับว่าเป็นนิमितที่ดี ที่ท่านทั้งหลาย พากันมาสนใจธรรมะ หรือการปฏิบัติธรรม คือสิ่งที่ต้องทำ แต่ ว่า ขอให้ทำไปจนถึงขนาดที่รู้สึกเป็นสุขสนุกสนาน.

ข้อ ๓. อวิชชาทำให้หวัง หรือต้องการเกินจำเป็น

นี้พูดถึงความเกิน ถ้ามีอวิชชาแล้ว ก็จะมีหวัง มีความ ต้องการ เกินจำเป็นเสมอ จนหลักธรรมะทั่ว ๆ ไปในทุก ๆ ศาสนา จะต้องระบุไว้ ว่าควรจะมีอะไรพอดี, แล้วก็พอดีไปตาม แบบของการเป็นอยู่ ของบุคคลนั้น ๆ. เช่น บรรพชิต สมรวาส เด็ก หรือผู้ใหญ่ สุดแต่แต่ว่า จะอยู่ในฐานะอย่างไร; จะมีความ ต้องการแค่พอดีพอเหมาะแก่ฐานะนั้น ๆ. อวิชชาทำให้หวัง หรือให้ต้องการเกินจำเป็น จนหิวเป็นเปรตอยู่เสมอ หาความสุข ไม่ได้.

ข้อ ๔. อยากจะระบุ ว่า อวิชชาทำให้ฉลาด ยิ่งกว่าฉลาด ตาขาว กลัวในสิ่งที่ไม่ควรกลัว.

ความกลัวมากขนาดที่เรียกว่า ยิ่งกว่าฉลาดตาขาว ก็เพราะ ยิ่งโง่เท่าไร ก็ยิ่งฉลาดมากเท่านั้น; ยิ่งฉลาดขึ้นก็จะฉลาดน้อยลง จนกระทั่งว่าไม่ฉลาดเลย. ใครมีความฉลาดกลัวอะไรอยู่บ้าง ก็เอามาแยกแยะดู เอามาพิจารณาดู; จะเห็นว่ามาจากความโง่. ความฉลาดความกลัวทั้งหลายนั้นไปสรุปรวมอยู่ที่กลัวตาย;

ตามความรู้สึกของคนธรรมดาทั่วไป เช่นเรากลัวลำบาก ก็เพราะว่า ความลำบากจะทำให้ตาย เมื่อยากจน เรากลัวยากจน, แต่เจตนาภรณ์อื่นแท้จริงนั้นอยู่ที่กลัวตาย, เพราะความยากจนทำให้ลำบาก หรือตายง่ายอะไรอย่างนี้.

เรื่องของความกลัว จะเป็นว่า กลัวผี กลัวเสือ กลัวอะไร กลัวโรคภัยไข้เจ็บต่าง ๆ ล้วนรวมอยู่ที่กลัวตาย; ฉะนั้น พระพุทธเจ้าจึงตรัสเกี่ยวกับเรื่องความกลัวทั้งหลายไว้ว่า ไปสรุปอยู่ที่กลัวตาย. ถ้าพูดให้ถูกกว่านั้น ก็คือ ต้องเรียกว่า กลัวความทุกข์; แต่คนเขาไม่รู้จักความทุกข์กันง่าย ๆ ไปรู้จักแต่สิ่งที่ตัวไม่ต้องการ หรือไม่ยอมอยู่ในเวลานี้ ด้วยอำนาจของกิเลส; ดังนั้นก็เลยไปกลัวสิ่งที่ไม่ควรกลัวเข้า. ในที่สุดก็รวมอยู่ที่ความไม่รู้ จึงได้ไปกลัวอย่างประหลาด ๆ มากมายหลายแง่หลายมุม, แล้วก็ปัญหาทำให้ขยายเรื่องอื่น ๆ ออกไปตามความกลัวนั้นเลยเป็นเรื่องที่ยุ่งมากขึ้น เกินกว่าจำเป็นหลายร้อยหลายพันเท่า.

เมื่อไม่กี่ปีมานี้ เขาพูดถึงเรื่องความกลัวกันมาก อย่างที่ปรากฏในหน้าหนังสือพิมพ์ เรียกว่าอาณาจักรแห่งความกลัว ! นับตั้งแต่กลัวอันตราย กลัวอะไรในบ้านในเมือง กระทั่งกลัวอันตรายระหว่างประเทศ คือชาติมหาอำนาจเป็นอันตราย, และก็จะรบราฆ่าฟันกันเป็นสงคราม เป็นมหาสงคราม เป็นที่ตั้งแห่งความกลัวระบอบอยู่ในโลก. จนความคิดนี้ต่าง ๆ วิปริตผิดไปหมดทั้งโลก เพราะความกลัว. แล้วเดี๋ยวนี้ก็ยังเป็นอยู่

แต่ไม่มีใครพูดกันแล้ว เพราะว่าชินเข้า; เดี่ยวนี้ก็ยังอยู่ด้วยกันด้วยความกลัวทั้งโลก แล้วก็ไปทำสิ่งที่ผิด ๆ ที่ไม่จำเป็นต้องทำจนเด็กร้อนกันมากขึ้น ๆ ทั้งโลก.

ข้อ ๕. ที่ตรงกันข้ามก็จะพูดต่อไปว่า **อวิชชาทำให้กลัว**
กลัวจนบ้าบิ่น.

นี่ก็น่าหวั่น ที่ว่า อวิชชาทำให้เกิดความกลัวก็ได้ ความกลัวก็ได้; ครั้นทำให้เกิดความกลัว ก็กลัวมากเกินไปจนบ้าบิ่น. ความคิดของมนุษย์นั้นมันวนเวียน จนคนเดียวกัน บางทีก็ขลาดตาขาว, แล้วพอถึงบทจะบ้าขึ้นมาก็กลัวจนบ้าบิ่น คือกลัวเสี่ยงกับความตาย หรือว่ากลัวเอาชีวิตไปแลกกับอะไรอย่างนี้ก็มี ซึ่งไม่จำเป็นเลย; ในกรณีนั้น ๆ เรียกว่าไม่จำเป็นเลย แต่ก็กลัวกลัวจนบ้าบิ่น.

ความกลัวที่ถูกต่อนั้น เราก็ต้องการเหมือนกัน; แต่เดี๋ยวนี้มนุษย์กลัวในทางที่ไม่ถูกต้อง จนเรียกว่าเป็นการบ้าบิ่น ยุกันด้วยเรื่องของกิเลส, แล้วเกิดกลัวอย่างบ้าบิ่น. แม้ในเรื่องส่วนตัวเรื่องเกี่ยวกับความรัก เกี่ยวกับกามารมณ์ ก็กลัวจนบ้าบิ่น; ก็เลยเป็นอวิชชาด้วยเหมือนกัน.

ข้อ ๖. อยากจะสรุปลงที่ว่า **อวิชชานี้มันพาโลกให้ตกลง**
ไปในเหว แห่ง สาม ก. สามตัว ก ซึ่งผมว่าเอาเอง คือตั้งชื่อขึ้นมา เพื่อให้ง่าย และสะดวกแก่การพูดจา เหวแห่งสาม ก. สาม ก. คืออะไร ? อาจเคยได้ยินกันอยู่แล้ว ก็ได้ คือ **กิน กาม**

และ **เกียรติ**; สาม ก. : กิน ก.เกียรติ ก.กาม; ตั้งชื่ออย่างนี้เพื่อให้จำง่าย ฟังง่าย รู้เรื่องเร็ว. ที่จริงก็รู้กันอยู่แล้ว เกี่ยวข้องกันอยู่แล้ว ลูกคลำกันอยู่แล้ว.

เรื่องกิน นี่เป็นปัญหาแรก ดุชิ เรื่องข้าวสารแพง เรื่องอะไรต่าง ๆ เป็นปัญหาเรื่องกิน. พอได้กินแล้ว มีเรื่องมีแรงแล้วก็เป็นเรื่องกาม คือเรื่องกามารมณ. พอเรื่องกามารมณ. แล้วก็เป็นเรื่องสุดท้าย คือเรื่องเกียรติ, บ้าเกียรติ เมมาเกียรติ.

เรามองดู ก็จะเห็นได้ว่า คนทั่วไป เขาก็จะต้องทำสิ่งแรกคือหาให้พอกิน เพื่อจะให้มีความมรรณชั้นที่พิเศษ หรือเรียกว่าเป็นของทิพย์ของอะไรไปเลย ได้อย่างใจทุกอย่าง, แล้วก็ยังมีความคิดที่จะมีเกียรติ. เกียรตินี้มีความหมายได้สองอย่าง คือเกียรติที่เป็นอำนาจ เพื่อแสวงหา กิน หรือกาม นั่นอีกที, เกียรติอีกความหมายหนึ่ง ก็รู้สึกสบายใจ ที่รู้สึกว่าเป็นความสุขหลอก ๆ ชนิดหนึ่ง. เมื่อเขามีอะไรจะกิน จะใช้ จะบริโภคกามเพียงพอแล้ว ก็ต้องการจะมีเกียรติที่เด่น, ที่เป็นเครื่องหลอกให้จิตใจพุ่งเพื่อเคลิบเคลิ้มยิ่งกว่าเมมาเหล่า.

ให้รู้จัก สาม ก. กันไว้ให้ดี ๆ; นี่กำลังเป็นหัวข้อสำหรับโลกจะตกลงไป, สัตว์โลกทั้งหลายกำลังตกจมอยู่ในเหวนี่ เวียนว่ายอยู่ในเหวนี่. ถ้าเรียกอย่างธรรมะก็เรียกว่า วัฏฏสงสาร หรือสังสารวัฏฏ์ นี่เป็นหัวข้อ. พระพุทธเจ้าก็ตรัสว่า หัวข้อนี้ ก็อยู่ที่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ; หัวข้อนั้นไม่ได้อยู่ที่ไหน ถ้าพูดอย่างภาษาคคน จะอยู่ที่ไหนก็ไม่รู้ อยู่ใต้บาดาล หรืออยู่ที่ไหนก็

ตามใจ; แต่ถ้าพูดอย่างภาษาพระพุทธรเจ้าคือภาษาธรรม ท่านตรัสว่า:-

ปฺปาตะ มหาปฺปาตะ หรือ มหานิระยะ นี้คือเหวลึก มีอยู่ที่ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ; ในเมื่ออารมณ์คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธัมมารมณฺ์ เหล่านี้มาจับคู่กัน, แล้วมันก็หลงไหลติด จม ตกอยู่ที่นั่น. เรื่อง กิน กาม เกียรติ ก็อยู่ที่ใจ ที่อาศัย ตา หู จมูก ลิ้น กาย เป็นสื่อ เป็นทวาร เป็นประตู.

เรื่อง กิน ต่างกับ เรื่องกาม

จำกัดความหมายให้ชัดเจน คืออย่าให้มันเหมือนกันก็ว่า ถ้าเราพูดว่า กิน ก็เป็นเรื่องวัตถุเนื้อหนัง ไม่เกี่ยวกับเพศ; แต่การกินก็ยังกินได้หลายทาง ไม่ใช่เฉพาะกินข้าวทางปากอย่างเดียว เราต้องการกินอย่างอื่นอีกมาก ทางตา ทางหู ทางจมูก. ถ้าไม่เกี่ยวกับกาม แล้วก็เรียกว่า กิน ทั้งนั้น; ถ้าว่าเป็นเรื่องกาม มีความหมายเป็นกาม ก็หมายถึงกามารมณฺ์ ซึ่งมีความสำคัญอยู่ที่เพศตรงกันข้าม ถ้าเพศหญิงก็ต้องการเพศชาย ถ้าเพศชายก็ต้องการเพศหญิง ดังที่พระพุทธรเจ้าท่านตรัสว่า:-

ไม่เห็นอะไรที่จะครอบงำผู้ชายได้ ยิ่งไปกว่า รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธัมมารมณฺ์ ที่มาจากผู้หญิง, แล้วก็ไม่มีอะไรที่จะครอบงำใจของผู้หญิงได้มากไปกว่า รูป เสียง กลิ่น รส

โณฏฐัพพะ รัมมารมณฺ ที่มาจากผู้ชาย.

นี่เป็นความหมายของกามารมณฺ ซึ่งต่างจากคำว่า กิน; กินนั้นมีปัญหาเรื่องหิว เรื่องชีวิตจะตายลงไป จึงต้องกิน; แต่เรื่องกามารมณฺนั้นไม่ใช่เช่นนั้น ถึงขาดเสียก็ไม่ตาย และมันก็ไม่ใช่หิวอย่างหิวข้าว มันหิวด้วยความโง่ ด้วยกิเลส ตัณหา ราคะ ฉะนั้นจึงเป็นเรื่องเพศ เรื่องกามนี้มี ๒ คำ.

๑. **เรื่องกามใช้กับวัตถุ ที่สนองความใคร่** นั้นเรียกว่า **วัตถุกาม** ถ้าเรียกให้เต็มที่เขาเรียกว่า กามารมณฺ. ในภาษาบาลี เรียกว่า กามเฉย ๆ รูป เสียง กลิ่น รส โณฏฐัพพะ ที่ให้ความรู้สึกทางเพศ เรียกว่ากาม.

๒. **กิเลสกาม** คือความใคร่ ความอยาก ความหลงใหล ในสิ่งนั้น ก็เรียกว่า กามประเภทกิเลสกาม.

นี่จึงมีคำว่า วัตถุกาม, กิเลสกาม. คำว่า **กาม** นี้จึงหมายถึง **ได้ถึงวัตถุที่สนองความใคร่ และตัวความใคร่** นั้นเองด้วย นี่คือคำว่า กาม หรือ ก.กาม.

เรื่องเกียรติ ต่างไปจาก เรื่องกินและกาม

คำที่เรียกว่า เกียรติ อันนี้มีความหมายไม่ใช่กิน ไม่ใช่กาม; แต่เป็น**เรื่องของตัวกู-ของกู ยกหูชูหาง**. ถ้าเป็นเกียรติเพื่อแสวงหากาม ก็เอาไปบวกไว้กับกาม, ถ้าเป็นเกียรติเพื่อแสวงหา

กิน ก็เอาไปบวกไว้กับกิน, ที่เหลือนั้นเป็นเรื่องตัวกู-ของกูที่ ยกหูชูหาง. นี่ที่เป็นเหตุให้ บางที่ยอมตายไม่เห็นแก่กิน, บางที่ยอมตายไม่เห็นแก่กาม.

แม้กำลังบริโภคกามารมณ์อย่างบ้าหลังอยู่ ถ้าเกิดการ ลบหลู่เกียรติกันขึ้นมา ก็อาจจะสลัดกามตันทีก็ได้; เช่นว่า ถูกผู้หญิงลบหลู่ขึ้นมาขณะนั้น, หรือว่าถูกผู้ชายลบหลู่อะไรขึ้นมา ในขณะนั้น, อาจจะสกัดกามารมณ์นั้นในตันทีก็ได้. หรืออาจจะฆ่ากันเสียเลยก็ได้. ฆ่าวัตถุอันเป็นที่ตั้งแห่งกามคือ ผู้หญิง หรือผู้ชายนั้นเสียก็ได้; ถ้าเกิดการลบหลู่ดูถูกเรื่องเกียรติ คือ ตัวกู-ของกูที่เกิดยกหูชูหางขึ้นมา.

สิ่งที่เรียกว่าเกียรติ จึงไม่ใช่กิน ไม่ใช่กาม เป็นเรื่องหนึ่งโดยเฉพาะ. ไม่รู้สึกทางเพศ แต่รู้สึกไปในทาง ความมี ความเป็น, เป็นนั่น เป็นนี่ เป็นเจ้าเป็นนายเป็นอะไร; เรียกว่า เป็นเรื่องของความ เป็น ก็เรียกว่าภพ. นี่ก็เป็นเรื่อง เกี่ยวกับอัตตา ตัวกู-ของกู นั้นแหละ; เกิดยกหูชูหางขึ้นมา, หรืออย่างน้อยก็เกี่ยวกับทิวฐิ ทัศนคติเห็นที่อบรมมาผิด ๆ ตั้งแต่อ่อนแต่ออก ให้บ้าเกียรติให้ หลงเกียรติ อย่างโง่ ๆ นั้น จึงเป็นเรื่องทิวฐิ ทัศนคติเห็นซึ่งเป็น เรื่องเกียรติก็ได้.

เดี๋ยวนี้ในโลกกำลังเต็มไปด้วยเหวเหล่านี้ คือเรื่องกิน เรื่อง กาม เรื่องเกียรติ; แล้วบางอย่างก็เนื่องกัน, วัตถุบางอย่างเป็น ปัจจัยแก่กิน แก่กาม แก่เกียรติ. ไปแยกแยะดูเอาเองก็แล้วกัน. เดี่ยวนี้ เรื่องกิจการต่าง ๆ ในโลกนี้ก็มีการเขียนรายงานแสดง

หลักฐาน สถิติอะไรคืออยู่แล้ว; ไปดูเถาะว่าปัญหาเรื่องกินมีเท่าไร ? ปัญหาเรื่องกามมีเท่าไร ? ปัญหาเรื่องเกียรติมีเท่าไร ? เดียวนี้ยิ่งโง่มาก หลงมากยิ่งขึ้นทุกที.

ดูแผ่นโฆษณาของบริษัทเครื่องบินโดยสารก็ได้ เขาเอาเรื่องกามเข้าไปใส่ไว้ในเรื่องการโดยสาร คือหลอกให้คนมาโดยสารเครื่องบินของบริษัทตน โดยเอาเรื่องกามเข้าไปล่อ โดยบริการให้หญิงสาวหรืออะไรต่าง ๆ อีก ซึ่งไม่จำเป็นเลย; แต่คนก็ต้องการ เพราะจะมีอารมณ์ทาง ตา หู ทางอะไร กระทั่งทางเกียรติ; นี้เรียกว่าโลกกำลังหมุนเวียนไปทางนั้นมากขึ้น.

นี่เป็นที่เชื่อถือได้ว่า ประชาชาติที่เรียกตัวเองว่าเจริญนั้น เขารวบรวมรายได้, รวบรวมเงินทรัพย์สินสมบัติไว้ตลอดปี พอถึงรอบปี ก็ไปบำกามารมณ์ ในการท่องเที่ยว ซึ่งเต็มไปด้วยกามารมณ์; ปีหนึ่งไม่ทันใจก็เอาเป็นรายเดือนไปเลย สิ้นเดือนก็ไปกัน เดือนหนึ่งไปยังไม่ทันใจ ก็เอาเป็นรายสัปดาห์. ผมอยู่ที่นี้ก็ได้อ่านใบโฆษณาส่งเสริมการท่องเที่ยว ของประเทศที่บำกามารมณ์กันขนาดหนักว่าพอทำยสัปดาห์ แล้วก็ถึงเรือไป แล้วก็ทำอย่างไรกันบ้าง ในรูปถ่ายก็มี; ล้วนแต่แสดงว่า ไปบำกิน บำกามบำเกียรติ จนเงินหมดก็หาใหม่.

เรื่อง กิน กาม เกียรติ นี้เอง เป็นปัญหาให้โลกทั้งโลกตกอยู่ในแหวนลึกลับ

เพราะว่าโลกทั้งโลกประกอบอยู่ด้วยบุคคลเป็นคน ๆ ไป เมื่อบุคคลแต่ละคนเขาต้องการอย่างไร เขาก็หมั่นหรือโหมดให้สิ่งต่าง ๆ เป็นไปตามเจตนาอันนั้น ในเมื่อคนแต่ละคนเป็นอย่างไร โลกก็เป็นอย่างนั้น. เมื่อแต่ละคนหลงในเรื่องกิน เรื่องกาม เรื่องเกียรติ โลกทั้งโลกก็หลงเรื่องนี้; แม้การค้นคว้าทางหลักวิชา ก็มากลายเป็นทาส เป็นบริวารของเรื่องนี้.

ผู้ที่เป็นนักปราชญ์ยอดนักปราชญ์ อุตสาหักค้นหาวางใช้หลักวิชา ในที่สุดก็มาเป็นบริวารของเรื่องกิน กาม เกียรติ. วิชาความรู้มีก็เอามาใช้ เพื่อให้คนส่วนใหญ่ได้มีเรื่องกิน เรื่องกาม เรื่องเกียรติที่เขาเรียกว่าดีขึ้น. แต่ที่แท้นั้นเลวลง คือมีความทุกข์มากขึ้น; ฉะนั้นในโลกนี้จึงกำลังตกลงไปในเหวของสาม ก.

สาม ก. ขยายตามกิเลส หรือหดกลับตามปัญญาก็ได้

ที่นี้มาดูสาม ก. กิน กาม เกียรติ ให้ดีขึ้นไปอีก. สาม ก. นี้เป็นสิ่งที่ยึดหยุ่นได้เหลือประมาณกินเปรี้ยว; แต่ว่าจะยึดหยุ่นไปในทางกินมากกว่า. มันกินออกไปได้ กินออกไปได้ไม่มี

phom

ที่สิ้นสุด, ขยายเรื่องกิน เรื่องกาม เรื่องเกียรติออกไปได้ไม่มีที่สิ้นสุด. เมื่อมีกิเลสเข้ามา ก็ยึดหยุ่นออกไปตามอำนาจของกิเลส. แต่ถึงอย่างไร ในทางที่ตรงกันข้าม; ถ้ามีสติปัญญา มีความรู้อันถูกต้องเข้ามา มันก็หดตัวได้ไม่มีที่สิ้นสุด ที่จะตัดปัญหาหรือบรรเทาปัญหาเรื่องกิน เรื่องกาม เรื่องเกียรติ ให้น้อยเข้ามาได้มาก ยึดหยุ่นได้มากเหมือนกัน.

ควรพิจารณาดู เรามีอะไรที่ควรระวังเสียบ้าง ก็มีก็พบอยู่; ในโลกนี้ทั้งโลกก็เหมือนกันอีก. ถ้าเรามีสติปัญญานั้นนี้ขึ้นมา เขาก็จะประหยัดขึ้นมาได้มากอีก เกี่ยวกับเรื่องกิน เรื่องกาม เรื่องเกียรติ; แม้แต่น้ำมันซึ่งกำลังเป็นปัญหาอยู่ในเวลานี้ ก็ประหยัดได้มาก จนไม่มีปัญหาเดือดร้อนก็ได้. แต่ส่วนที่เป็นไปในทางขยายด้วยอำนาจของกิเลส ยังไม่หดตัว หรือยังไม่ประหยัดเข้ามา ด้วยอำนาจของสติปัญญา. อย่างนี้ ถึง ค่าง บ่าง ชะนี ก็หัวเราะเยาะมนุษย์ที่มัวแต่ขยายออกไปในทางที่ทำให้เกิดปัญหา, หรือเกิดความยุ่งยาก แล้วก็เรียกว่าความเจริญ.

สมัยปุ ย่า ตา ยาย ของเรา เรียกว่าไม่เจริญ ไม่มีไฟฟ้าใช้ แต่ก็ไม่มีความทุกข์ จนเป็นบ้า เวียนหัว เหมือนกันคนสมัยที่มีไฟฟ้า, หรือมีอะไรที่ยิ่งกว่าไฟฟ้าเข้ามาใช้ แล้วเขาก็เรียกว่าความเจริญ. นี่ดู ความยึดหยุ่นของเหยื่อ ของกิเลสหรือว่าอารมณ์ที่เกี่ยวข้องกับกิเลส ที่ยึดออกไปได้ไม่มีที่สิ้นสุด. ถ้าหดกลับก็จะดับทุกข์กันได้บ้าง แล้วถ้าคิดจะหดก็หดกลับได้มากเหมือนกัน.

รู้จักสาม ก. นี้แล้ว ก็จะมีรู้จักทำให้พอดี; อย่าไปยึดในที่มันไม่จำเป็นจะให้ยึด เหมือนกับว่าจะเชือดคอตัวเอง, หรือว่าจะเป็นผู้ใดก็เลยผู้ใดก็เลยผู้ใดมากขึ้น คือผู้ใดที่ก็จะหลับตาฆ่าฟันกันอย่างไม่ดูหน้าใคร นี้จะใกล้เข้าไป. สาม ก. นั้นยึดหยุ่นได้เกินประมาณ, แล้วดูอีกที สาม ก. ก็เป็นเหยื่อของอวิชชาได้ดีเกินเปรียบ. อวิชชาที่อยู่ได้ ก็เพราะมีสาม ก. นี้หลอเลียงไว้, เป็นเหยื่อของอวิชชา ซึ่งเป็นสิ่งที่ทำให้โง่-โง่หนักเข้า.

ในโลกนี้ ก็มีสาม ก. นี้เป็นเหยื่อของอวิชชา หลอเลียงอวิชชาเข้าไว้โดยที่สามกจะปิดบังธรรมะ ไม่ให้มีใครสนใจธรรมะ. ขอให้มองดูให้ดีว่าในโลกนี้มีใครสนใจธรรมะสักกี่คน? คนเรียนธรรมะส่วนใหญ่เพื่อเป็นอาชีพ ไม่ใช่เพื่อปฏิบัติธรรม, ยิ่งพวกฝรั่งด้วยแล้ว; ขออภัยที่ต้องออกชื่อว่าฝรั่ง; พวกฝรั่งเขาเรียนธรรมะ ก็เพื่อรู้ธรรมะไปแบ่ง ไปเป็นครูบาอาจารย์ไปเป็นอาชีพ ที่จะรู้ธรรมะเพื่อฆ่ากิเลส ฆ่าอวิชชานั้นหาได้น้อย หาได้ยากมาก.

แม้ในประเทศไทยเราเอง คนไทยเราเอง ก็ยังเป็นอย่างนั้นแหละ เพราะตกเป็นเหยื่อของอวิชชา ไปหลงใหลในเรื่องสาม ก; สิ่งเหล่านี้ก็ปิดบังธรรมะ จนไม่มีใครจะมีใครสนใจธรรมะ. ถึงแม้พวกท่านทั้งหลายที่มีอาการเหมือนกับว่าสนใจธรรมะ นี้ก็แยกแยะดูให้ดี ว่าความสนใจนี้มาจากอะไร? ดูจะเป็นเรื่องสนใจเผื่อ ๆ ไว้ ทั้งที่ยังไม่รู้จักรู้สิ่งนี้โดยถูกต้องก็ได้; แต่โดยที่เขาว่ามันจะมีประโยชน์ หรือว่าเป็นศาสนาประจำชาติ ใน

phom

ทำนองนั้นแหละก่อน, จนกว่าเมื่อไรจะเข้าถึงตัวธรรมะจริง ๆ จนเห็นว่าเป็นประโยชน์ หรือยิ่งกว่าประโยชน์ คือจำเป็นขาดธรรมะแล้วจะต้องตายในทางวิญญูณ หรือทากาย ก็ได้.

ขอให้ระวังสาม ก. ว่าเป็นเหยื่อของอวิชชา หลอเลียงอวิชชามาก แล้วก็ปิดบังธรรมะ

ที่นี้ดูโดยกว้าง ๆ สาม ก. นี้กำลังบันดาลโลก กำลังเป็นสิ่ง
ที่ครองโลก; โดยเฉพาะอย่างยิ่งในยุคปัจจุบันนี้ เรื่องกิน เรื่อง
กาม เรื่องเกียรติ กำลังครองโลก; ไม่ใช่ธรรมะครองโลก, ไม่ใช่
พระเจ้าครองโลก. เพราะวามมนุษย์จะไปรับเอา กิน กาม เกียรติ
มาครองตนเอง ครองโลก; พระเจ้าก็หัวเราะอยู่แล้วคอยลงโทษ
ให้สาสมกับที่ว่า คนบ้า ๆ นี้ไปรับเอา กิน กาม เกียรติ มาเป็น
พระเจ้า แทนพระเจ้า. เขาทำผิดกฎธรรมชาติเท่าไร ก็ต้องได้รับ
โทษอย่างนั้น ไม่ต้องสงสัย.

โลกปัจจุบันนี้เป็นโลกที่อยู่ได้อำนาจของ กิน กาม เกียรติ
ฉะนั้น จึงสร้างวิกฤตกาลอันถาวรใหญ่โตมหัพสาร เต็มไปทั่วทุก
หัวระแหง ต้องไม่ไปโทษใคร. ที่มีวิกฤตกาลนานาชนิด แล้วก็
เต็มอยู่ทั่วทุกหัวระแหง เป็นเรื่องที่มีมนุษย์สร้างขึ้นมาเอง จะว่า
อย่างไรไม่ได้; เพราะมนุษย์ไม่รู้เท่าทันสิ่งที่เรียกว่าสาม ก. โลก
ปัจจุบันนี้ก็เลยทำแต่สิ่งที่ฝืนคำสั่งของพระเป็นเจ้า.

มนุษย์ฝืนกฎของธรรมชาติ จึงต้องมีทุกข์ ซึ่งเป็นปรากฏการณ์ของอวิชชา

พระเป็นเจ้าคือกฎของธรรมชาติ ที่ถูกต้อง ที่เฉียบขาด ต้องการอย่างนั้นก็เอาเถิด ต้องการอย่างนี้ก็เอาเถิด. แต่ว่าโดยที่แท้จริงแล้ว ควรจะต้องการความสงบ; พระเจ้าในความหมายที่ดี ก็ต้องการจะช่วยสัตว์โลกให้มีความสงบ. ฝ่ายมนุษย์ไม่ต้องการก็ฝืนพระเจ้า, ไปเป็นบ่าวของมาร ของกิเลส ของชาตान แล้วทำเพื่อกิน กาม เกียรติ อย่างหลับหูหลับตา. โลกนี้ก็เต็มไปด้วยปัญหาคือความทุกข์ ซึ่งเราจะแยกในทางจิตใจ พุดในแง่จิตวิทยา ก็เรียกว่า เต็มไปด้วยความรัก ความโกรธ ความเกลียด ความกลัว ความเศร้า ความอิจฉาริษยา ความดูหมิ่น จองหอง สารพัน; เต็มไปแต่ด้วยสิ่งที่เป็นมาร ภัย เป็นกิเลสเสียอย่างนี้.

โลกปัจจุบันกำลังเต็มไปด้วยความทุกข์อย่างนี้ คุณคนเดียวก็จะเห็นได้ว่าทั้งหมดนี้เป็นปรากฏการณ์ที่แสดงออกของอวิชชา : เมื่อไรเราเกิดรัก ก็คืออวิชชา, เมื่อไรเราโกรธ ก็คืออวิชชา, เมื่อไรเราเกลียด ก็คืออวิชชา, เป็นปรากฏการณ์ที่อวิชชาแสดงออกมา เป็นรูปเป็นร่าง. โลกนี้กำลังเป็นโลกปรากฏการณ์ของอวิชชา; แล้วก็ยังหลงคิดว่าไปแต่ในทางฝ่ายนั้น คือจะเพื่ออวิชชามากขึ้น; นำหวั และไม่นำเชื่อ.

ระวังเรื่อง ความรู้ท่วมหัว เอาตัวไม่รอด

ความฉลาดของมนุษย์ นี้ฉลาดไปแต่ในทางที่จะโง่มากขึ้น, ฉลาดในทางที่จะเป็นบ่าวของอวิชชา ของกิเลสตัณหามากขึ้น จนกระทั่งว่าเป็นอยู่ในสภาพที่ความรู้ท่วมหัวเอาตัวไม่รอด. อย่าทำเล่นกับคำที่ว่านี้ มันจะได้กับตัวเอง. ระวังให้ดี ถ้าคุณเรียนมามาก ทำไมคุณจึงไม่หมดปัญหา ? ทำไมจึงเพิ่มปัญหา ยิ่งเรียนมาก ก็ยิ่งเพิ่มปัญหา ? ก็เรียกว่า ยิ่งมีความรู้ท่วมหัว เอาตัวไม่รอด.

“ความรู้ท่วมหัว เอาตัวไม่รอด” นี้ มี ๒ ความหมาย : รู้ท่วมหัว ก็เท่ากับรู้มากเกินไปในสิ่งที่ไม่จำเป็น, แล้วก็ไปเรียนสิ่งที่ไม่จำเป็น. นี้เห็นได้ตั้งแต่เด็ก ๆ เดี่ยวนี้เด็ก ๆ ชั้นประถม ไปเรียนเรื่องที่ไม่จำเป็นทั้งนั้น. เขาจัดการศึกษากันอย่างไรก็ไม่ทราบในโลกนี้; ประเทศเราก็ต้องเห่อตามกันประเทศใหญ่ ๆ ให้เด็ก ๆ เรียนสิ่งที่ไม่จำเป็นจะต้องเรียน, แล้วให้หลงใหลในความเจริญทางเนื้อหนังแผ่นใหม่; ก็เพราะเรียนมากเข้า ๆ ในสิ่งที่ไม่จำเป็น มากเข้า ๆ จนท่วมหัว. ในที่สุดก็เอาตัวไม่รอด เป็นเด็กวัยรุ่นที่โง่ที่สุด พร้อมที่จะเป็นอันธพาล หรือว่าพร้อมที่จะฆ่าตัวตายมากยิ่งขึ้นทุกที.

ความหมายหนึ่ง มีความรู้ท่วมหัว เอาตัวไม่รอด เพราะเขาให้เรียนแต่สิ่งที่ไม่จำเป็น; ส่วนที่จะให้ปฏิบัติตามธรรมอันถูกต้องกลับไม่ให้เรียน ไม่มีศีลธรรมให้เรียน.

อีกความหมายหนึ่ง ความรู้ท่วมหัว เอาตัวไม่รอดนั้น เพราะ เป็นความรู้ที่ใช้ไม่ได้ ปฏิบัติไม่ได้, เรียนมาไม่ดี ใช้ปฏิบัติไม่ได้. ถึงแม้จะเป็นความรู้ที่ดีที่ถูก ที่มีประโยชน์; แต่เขาเรียนมาใน ลักษณะที่ใช้ปฏิบัติไม่ได้ คือ ไม่พอที่จะใช้ปฏิบัติได้. ความรู้ อย่างนี้ก็เรียกว่า ท่วมหัวเหมือนกัน แล้วก็เอาตัวไม่รอดเหมือนกัน เพราะไปเรียนที่ไม่จำเป็นมา มาก ก็เลยท่วมหัวเอาตัวไม่รอด.

แม้ได้เรียนสิ่งที่จำเป็น ที่ควรจะเรียนแล้ว แต่ใช้ปฏิบัติ ไม่ได้ ซึ่งก็มีอยู่มาก; พูดกันแต่ปากในความรู้ที่ว่า มีประโยชน์ ก็เลยแก้ปัญหาไม่ได้; โดยส่วนบุคคลก็เป็นอย่างนี้ โดยส่วน ประเทศชาติก็กำลังเป็นอย่างนี้อยู่มาก, เป็นความรู้ท่วมหัว เอาตัวไม่รอด. ขอให้ระวังให้ดีว่า เป็นตัวอวิชชา ที่ทำให้มีความรู้ท่วมหัว เอาตัวไม่รอด.

เดี๋ยวนี้โลกกำลังถูกครอบงำอยู่ด้วยอวิชชา หมายถึงเป็น สัตว์โลกตามธรรมดาที่ไม่รู้อะไรมากขึ้น. เมื่อครั้งที่ผู้ไปทูลถาม พระพุทธเจ้าว่า โลกนี้มีอะไรหุ้มห่ออยู่? พระพุทธเจ้าท่านตรัสตอบว่า อวิชชาขาย นิรุโธ โลโก แล้วมีอีกหลายประโยคที่แสดง ความหมายอย่างเดียวกัน อวิชชาขาย นิรุโธ โลโก แปลว่าสัตว์โลก อันอวิชชาหุ้มห่อไว้; อวิชชาขาย ปริกขุสสติ – อวิชชาสะกัดกันอยู่ ทุกทิศทุกทาง. หุ้มห่อก็หมายความว่า มันสะกัดอยู่ทุกทิศทุกทาง.

โลกนี้กำลังมีอวิชชาหุ้มห่ออยู่ เหมือนกับว่า ฟองไข่หุ้มเนื้อ ในของไข่, หรือว่ารังไหมหุ้มห่อตัวไหมอยู่ข้างใน; ตัวหนอนไหม

ก็เหมือนลูกไก่ ตัวไหนที่มันจะทำลายเปลือกไข่ออกมาได้; ตัวไหนอ่อนใหม่นั้นก็จะกัดรังใหม่ออกมาได้เช่นกัน. นี่คือลักษณะของโลกอันอวิชชาหุ้มห่ออยู่ จึงมืดมิด, จึงออกไม่ได้, จึงไปทำอย่างที่เราเรียกว่า “เห็นกงจักรเป็นดอกบัว” ทำตัวเองให้เร่าร้อน.

หลักการกำจัดอวิชชา

เวลาที่เหลืออยู่นิดหนึ่งนี้ ก็จะพูดถึง การกำจัดอวิชชาอย่างย่อ ๆ พระพุทธเจ้าท่านได้ตรัสว่า “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย, เจื่อนต้นของอวิชชาไม่ปรากฏ ก่อนหน้าแต่นี้ อวิชชามีได้มี อวิชชาเพิ่งเกิดต่อภายหลัง”. คำตรัสอย่างนี้นับว่าให้ความหวัง ว่าไม่ใช่เป็นของตายตัว เหมือนที่คนบางคนพูดอยู่ในเวลานี้ ในเมืองไทยนี้พูดผิดไปจากที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ ซึ่งท่านตรัสว่า อวิชชา ก่อนนี้มีได้มี มันเพิ่งมีขึ้น; ส่วนเจื่อนต้นของอวิชชา จะมีมาแต่ไหน อย่าไปรู้เลย.

ท่านจัดอวิชชาไว้ในฐานะที่ไม่ต้องรู้ หรือรู้ไม่ได้ ไม่จำเป็นต้องรู้ว่าอวิชชาขึ้นมาแต่ไหน; อวิชชาต้องมาจากอวิชชา. อวิชชานี้เป็นความโง่ ความโง่นี้มาจากสภาพที่เราไม่รู้ไม่ได้ว่า มันคืออะไร; แต่ก็ให้รู้ว่าเดี๋ยวนี้เป็นความโง่ และแก้ไขความโง่นี้เสียเถิด.

“ภิกษุทั้งหลาย, คำกล่าวอย่างนี้แหละ เป็นคำที่ใคร ๆ

ควรกล่าวและควรกล่าวด้วยว่า อวิชชาย่อมปรากฏ เพราะมีปัจจัยอย่างนั้น ๆ อย่างนี้ ๆ” นี้แสดงว่าอวิชชาไม่ได้เป็นอิสระแก่ตัว อวิชชามีเหตุปัจจัยปรุงแต่งตามสมควรแก่สถานะของมัน.

มีคำตรัสต่อไปอีกว่า “ภิกษุทั้งหลาย, เธอกล่าวว่า ถึงแม้วิชชานั้นเป็นธรรมชาติ มีอาหาร หาใช่เป็นธรรมชาติไม่มีอาหารไม่”. นี่หมายความว่าวิชชานั้นมีอาหารหล่อเลี้ยง จึงคงมีอยู่ได้; ไม่ใช่เป็นธรรมชาติที่อยู่ได้โดยปราศจากอาหาร. ฉะนั้นเราก็มีหนทาง มีแสงสว่างเกิดขึ้นว่า เราสามารถที่จะกำจัดอวิชชา หรือ บรรเทาอวิชชา ทำลายอวิชชาได้ โดยการทำลายอาหารของมันเสีย.

ภิกษุทั้งหลาย, อะไรเล่าเป็นอาหารของอวิชชา ?
คำตอบพึงมีว่า นิรวรณทั้ง ๕. **อวิชชามีอาหารคือนิรวรณทั้ง ๕.**
แล้วก็ตรัสเป็นลำดับ ๆ ไป.

นิรวรณทั้งห้ามีอะไรเป็นอาหาร ? นิรวรณทั้ง ๕ มีทุจจริต ๓ เป็นอาหาร.

ทุจจริต ๓ มีอะไรเป็นอาหาร ? ทุจจริต ๓ มีความไม่สำรวมอินทรีย์ ทั้ง ๖ คือไม่สำรวม ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ให้อยู่ในสภาพที่ถูกต้อง; เป็นอาหาร.

ความไม่สำรวมอินทรีย์ทั้ง ๖ นั้นมีอะไรเป็นอาหาร ?
ก็มี อสติ สัมปชัญญะเป็นอาหาร คือมีความขาดสติสัมปชัญญะเป็นอาหาร.

แล้วอสติสัมปชัญญะมีอะไรเป็นอาหาร ? ก็ตอบว่ามี
อโยนิโสมนสิการเป็นอาหาร คือมีการกระทำในใจไม่แยบคาย
หรือว่าไม่มีการกระทำในใจอันแยบคาย คือการทำในจิตใจไม่
ถูกต้อง.

อโยนิโสมนสิการมีอะไรเป็นอาหาร ? คำตอบว่า
อัสสัทธิยัง คือความไม่มั่นใจ, เรียกว่าความไม่มีศรัทธาที่มั่นใจ
ลงไปว่าอย่างไร เราเรียกว่าอัสสัทธิยัง คือความไม่มีความมั่น
ใจด้วยศรัทธา.

อัสสัทธิยัง ความไม่มีศรัทธานี้มีอะไรเป็นอาหาร ?
คำตอบว่า ความไม่มีธรรมะ คือไม่ได้ฟังธรรมะของสัตบุรุษ นี่เป็น
อาหารของความไม่มั่นใจ.

ความไม่ได้ฟังธรรมของสัตบุรุษมีอะไรเป็นอาหาร ?
คำตอบก็ว่าอสังปริสสังเสวะ คือการไม่ได้คบกับสัตบุรุษ สัตบุรุษ
ก็แปลว่า คนที่มีความสงบคือมีธรรมะ นี้ไม่ได้คบกับสัตบุรุษ
นั่นแหละเป็นอาหาร.

สรุปแล้วก็เป็นเงื่อนต้นที่สุด คือไม่ได้คบสัตบุรุษ จึง
ไม่ได้ฟังธรรมของสัตบุรุษ. – ไม่ได้ฟังธรรมะของสัตบุรุษก็ไม่มี
ความมั่นใจด้วยศรัทธาในธรรม. – ไม่มีความมั่นใจ ก็ทำในใจ
ให้แยบคายไม่ได้. – เมื่อทำในใจให้แยบคายไม่ได้ ก็ขาดสติ-
สัมปชัญญะ. – พอขาดสติสัมปชัญญะ ก็ไม่อาจจะสำรวจ
อินทรีย์ทั้ง ๖ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ, ทุจจริต ๓ จึงเกิดขึ้น
คือทางกายทุจจริต วจีทุจจริต มโนทุจจริต. – เมื่อทุจจริต ๓ มีอยู่

ก็หล่อเลี้ยงนิรวณทั้ง ๕ : กามฉันทะ พยาบาท ถีนมิทธะ อูหฺธจกุกุกุจะ วิจิกิจฉา. –เมื่อ ๕ อย่างนี้มีอยู่ก็เป็นอาหารหล่อเลี้ยงอวิชชาอยู่ตลอดไป คือ หล่อเลี้ยงอวิชชานุสัยไว้เรื่อย.

ที่นี้เราจะทำลายอวิชชา ก็ขจัดที่โคจรากที่เป็นเหตุให้เกิดอวิชชา คือคอบสตับุรุษ; ในบรรดาสตับุรุษทั้งหลาย มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข ซึ่งท่านสอนอะไรมา ก็มาทางพระสาวกทั้งหลาย, ก็ล้วนแต่เป็นสตับุรุษเพิ่มขึ้น. ฉะนั้น จึงพยายามทำให้ได้ยินได้พึงธรรมของสตับุรุษ โดยการคบกับสตับุรุษนั่นเอง.

ขอให้ตั้งต้นด้วยการคบกับสตับุรุษ แล้วก็เจริญไปตามลำดับ จนกระทั่งว่า ไม่ให้อาหารแก่อวิชชา. อวิชชาก็จะค่อย ๆ ผอมลง ๆ คือว่าเบาบางลง เบาบางลงจนกระทั่งสิ้นไปในโอกาสหนึ่ง เบาบางถึงขนาดหนึ่ง ก็เรียกว่าเป็นพระอริยเจ้าชั้นนั้น ๆ; พออวิชชาหมดสิ้นเชิงเลย ก็เป็นพระอรหันต์.

นี่คือเรื่องของอวิชชา ผู้ทำให้เราทำสิ่งที่ไม่ต้องทำ, ไม่สนุกในสิ่งที่ต้องทำ, ทำให้หวังเกินจำเป็น ทำให้ขาดเกินจำเป็น, ทำให้กล้าอย่างบ้าบิ่น, แล้วพาโลกตกลงไปในเหว, จนโลกทุกวันนี้เป็นโลกของอวิชชา ถูกอวิชชาห่อหุ้มไว้.

ขอให้ชวนกันทำลายม่านอวิชชานี้ดีกว่า ดีกว่าทำลายม่านเหล็ก ม่านไม้ไผ่ ที่เขาพูดกันมาก ไม่มีประโยชน์อะไร; ทำลายม่านอวิชชาได้แล้ว ก็จะทำลายม่านทั้งหลายได้โดยแน่นอน.

เวลาหมดแล้ว ขอยุติการบรรยายครั้งนี้ไว้เพียงเท่านี้.

อุทฺทม

จตุราริยสังจกถา

(อวิชชาเกิด ทุกข์เกิด
– อวิชชาดับ ทุกข์ดับ)

จาก ธรรมโฆษณัของพุทธทาส "วิสาขบูชาเทศนา"
หมวดที่ ๒ ชุตธรรมเทศนา อังคัที่ ๒๓ บนพื้นแถบสีเขียว

๑/๒๕๐๔
ขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๗,
วันจันทร์ที่ ๒๙ พฤษภาคม ๒๕๐๔

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺสฯ
อิทานิ วิสาขปุณฺณมีทิวเส สนนฺิปตฺติตาย พุทฺธบริสาเย

กาจิ ฐมฺมิกถา กถิตฺเต :

ทุกฺขํ อริยสจฺจํ, ทุกฺขสมุทฺโย อริยสจฺจํ,

ทุกฺขนิโรธอ อริยสจฺจํ, ทุกฺขนิโรธคามินี

ปฏฺิปปทา อริยสจฺจฺจนุ – ติ.

ฐมฺโม สกฺกจฺจํ โสตพฺโพ – ติ

ณ บัดนี้อาตมาภาพ จะได้วิสัยนาพระธรรมเทศนา
เพื่อเป็นเครื่องประดับสติปัญญา ส่งเสริม
ศรัทธา-ความเชื่อ และวิริยะ-ความพากเพียร
ของท่านทั้งหลายผู้เป็นพุทธบริษัท ให้เจริญอกงามก้าวหน้า ใน
ทางแห่งพระศาสนาของสมเด็จพระบรมศาสดา อันเป็นที่พึงของ
สัตว์ทั้งหลาย กว่าจะยุติลงด้วยกาลเวลา.

ธรรมเทศนาในวันนี้ เป็นธรรมเทศนาวิชาขุणฺณมี เนื่องด้วยการประสูติ ตรัสรู้และปรินิพพาน ของสมเด็จพระบรมศาสดาจารย์ ดังที่ท่านทั้งหลายก็ทราบอยู่แล้ว; เพราะฉะนั้น เราควรจะได้วินิจฉัยกัน ถึงการประสูติ การตรัสรู้ และการปรินิพพานนั้น.

ในขั้นแรกที่สุด ท่านทั้งหลายจะต้องคิดนึกกันให้มาก ว่า เหตุไฉนการประสูติ ตรัสรู้ และปรินิพพานนี้ จึงได้พร้อมกันเป็นวันเดียวกันในวันวิชาขุณฺณมี? จะเป็นเหตุที่เป็นไปได้ตามธรรมชาติธรรมดา, หรือว่าเป็นสิ่งที่จะต้องวินิจฉัย. ถ้าจะถือว่าเป็นไปได้ตามธรรมชาติธรรมดาก็แล้วไป; แต่ถ้ามีแง่ที่จะต้องวินิจฉัย จะวินิจฉัยอย่างไรกัน?

ทางที่จะวินิจฉัย นั้น มีอยู่ว่า ผู้กล่าวเรื่องนี้ มุ่งหมายจะชี้ให้เห็นว่า การประสูติ การตรัสรู้ และการปรินิพพาน นั้น โดยที่แท้แล้ว ก็มีความหมายอันเดียวกัน ไม่ผิดแปลกแตกต่างกันเลย. เราจะต้องคิดกันสักหน่อย จึงจะมองเห็นได้ว่า การประสูติ การตรัสรู้ และการปรินิพพานนั้น มีความหมายเนื่องเป็นอันเดียวกันอย่างไร?

ข้อแรกคือการประสูตินั้น ถ้าจะหมายถึงการประสูติจากพระครรภ์มารดา เราก็หมายถึงการเกิดขึ้นมา ของบุคคลที่จะตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า, เป็นการเกิดในทางฝ่ายร่างกาย. ส่วนการตรัสรู้นั้น ก็นับว่าเป็นการเกิดด้วยเหมือนกัน; แต่เป็นการเกิดในทางจิตใจ คือเกิดเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าขึ้นมา.

การประสูติจากพระครรภ์พระมารดา ไม่เป็นการเกิดของ พระพุทธเจ้า เป็นแต่เพียงการเกิดของสัตว์สังขารทารก ที่จะ วัฒนาการเป็นพระพุทธเจ้า; แต่ถึงอย่างนั้น ก็ยังเป็นการเกิด เหมือนกัน. ถ้าไม่มีการเกิดทางพระกายแล้ว จะมีการเกิดทาง พระวิญญาณได้อย่างไร? ความเกิดจึงเหมือนกัน ในข้อที่ว่า จะต้องมีการเกิดขึ้นมา, และการเกิดทางกายกับการเกิดทางใจ นั้น ต้องเนื่องกันต้องอาศัยกัน.

ข้อนี้ท่านจงจำไว้ให้เป็นหลักก่อน ซึ่งจะได้วินิจฉัยใน ภายหลัง ว่าลำพังการเกิดของทางฝ่ายร่างกายนั้น มันเท่า ๆ กับไม่ได้เกิดมา หรือยังไม่ได้เกิดมาก่อน; ต่อเมื่อได้มีการเกิด ทางจิตใจแล้ว จึงจะเรียกว่ามีการเกิดโดยสมบูรณ์. เพราะฉะนั้น การประสูติจากพระครรภ์มารดา กับการตรัสรู้^๑นั้นจึงต้องเนื่องกัน คือแยกกันไม่ได้.

ถ้ามีแต่การประสูติจากพระครรภ์มารดาอย่างเดียวแล้ว ก็ ไม่สำเร็จประโยชน์อะไร แก่สัตว์ทั้งหลาย, หรือแม้แก่พระองค์ เองเลย; จะต้องมีการเกิดในทางใจ คือการตรัสรู้^๒อีกต่อหนึ่ง จึงจะเป็นการสำเร็จประโยชน์ด้วยกันทั้ง ๒ ฝ่าย.

ที่นี้ก็มาถึงการ**ปรินิพพาน**, การปรินิพพานนั้น ก็มีความ หมาย ๒ อย่าง เช่นเดียวกับการเกิด; หมายถึงการดับของ ร่างกาย และการดับของกิเลส. การปรินิพพานหรือการนิพพาน นั้น หมายถึงการดับของกิเลสก็ได้, หมายถึงการดับของ เบญจขันธ์อันบริสุทธิ เพราะเบญจขันธ์นั้นหมดกิเลสแล้วโดย

สิ้นเชิงก็ได้. ทั้ง ๒ อย่างนี้ หมายถึงการดับด้วยกันทั้งนั้น : การดับไปของกิเลส เรียกว่าพระนิพพานนั้น มีอยู่ในบาลีทั่ว ๆ ไป.

นิพพาน แปลว่า *ดับไม่เหลือ* ในที่นี้หมายถึงดับไม่เหลือของกิเลส จึงได้แก่การดับกิเลสของพระอรหันต์โดยตรง, และในที่นี้ก็หมายถึงการดับกิเลสของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ซึ่งเป็นจอมแห่งพระอรหันต์; เพราะฉะนั้น จึงหมายถึงการดับกิเลสโดยสิ้นเชิง โดยไม่ต้องสงสัยเลย การดับโดยสิ้นเชิงของกิเลส นั้นแหละ ชื่อว่าพระนิพพานในที่นี้.

ที่นี้ก็เหลือแต่เบญจขันธ์ที่บริสุทธิ์ ปราศจากกิเลสแล้วนั้น อยู่มาตามเหตุตามปัจจัยของฝ่ายรูปธรรม, ในที่สุดก็ต้องดับไป โดยไม่มีเชื้อเหลือจริง ๆ, คือกิเลสที่เป็นเหตุให้ปรุงแต่งอัตรภาพใหม่ ชาติใหม่ ภพใหม่นั้น ไม่มีอีกแล้ว จึงไม่มีชาติใหม่ ไม่มีภพใหม่อีกต่อไป. การดับของเบญจขันธ์อันบริสุทธิ์นั้น จึงเป็นการดับสิ้นเชิง.

แต่เราจะต้องรู้ว่า เบญจขันธ์ทั้ง ๕ นี้จะมีการดับในตัวมันเองโดยสิ้นเชิงไม่ได้; จะมีการดับโดยสิ้นเชิงได้ ก็เพราะการทำให้กิเลสดับไปโดยไม่มีเหลือเสียก่อน. เพราะเหตุฉะนั้นแหละ การดับในทางร่างกายโดยสิ้นเชิง หรือการปรินิพพานในทางกายนั้น ต้องเนื่องมาจากการนิพพานทางใจ กล่าวคือการดับของกิเลสนั่นเอง.

เมื่อเป็นดังนี้ เราก็จะเห็นได้ว่า การตรัสรู้กับการนิพพาน

ให้ปรากฏเป็นหลักฐานแล้ว ความเป็นพระพุทธรเจ้าก็ปรากฏขึ้นในโลกนี้ไม่ได้.

เมื่อเราเล็งเอาความปรากฏขึ้น ของความเป็นพระพุทธรเจ้าในโลกนี้ เป็นใจความสำคัญแล้ว ก็เท่ากับว่า เราได้รวบเอาใจความสำคัญ ของคำว่า ประสูติ ตรัสรู้ และนิพพาน เข้าเป็นอันเดียวกัน, และได้ถูกตรงตามความหมาย; จึงหวังว่าท่านทั้งหลาย จะได้ทำในใจ ถึงความจริงข้อนี้ แล้วจะได้มีความรู้สึก ที่เป็นความเข้าใจอย่างแจ่มแจ้งชัดเจน ว่าการประสูติ ตรัสรู้ ปรีณิพพาน ทั้ง ๓ นี้ ทำไมจึงมีได้ในวันเดียวกัน คือวันวิสาข-ปุณณมี ดังที่กล่าวแล้ว; แม้ว่าจะต่างปีกัน แต่ก็ตรงเป็นวันเดียวกัน คือวันเพ็ญเดือนวิสาขะ.

สำหรับคำว่า วันเพ็ญเดือนวิสาขะ นี้ อยากจะขอเตือนนอกเรื่องนอกราวสักเล็กน้อย ว่าแม้ในวันเพ็ญเช่นวันนี้ ซึ่งท่านทั้งหลายมักจะเรียกกันว่า เพ็ญเดือนหกหรือเดือนเจ็ด; หรืออย่าเรียกอย่างนี้ไม่ถูก; ควรจะเรียกว่า เพ็ญเดือนวิสาขะ อยู่ร่ำไป. นับอย่างไทย จะเป็นเดือน ๖ หรือเดือน ๗ ก็ตาม วันเพ็ญนั้นยังเป็นวันเพ็ญเดือนวิสาขะอยู่นั่นเอง.

ทั้งนี้เพราะว่าเดือนวิสาขะนั้น ย่อมถือเอาเดือนที่มีพระจันทร์เสวยวิสาขนักขัตฤกษ์ อันจะตรงกับเดือนไทย เป็นเดือน ๖ หรือเดือน ๗ ก็ตาม; วันนั้นยังคงเป็นวันวิสาขปุณณมีอยู่ตามเดิม. เพราะฉะนั้นอย่าได้กล่าวว่ พระพุทธรเจ้าประสูติ ตรัสรู้ ปรีณิพพานนั้น บางปีเป็นวันเพ็ญเดือน ๗ เลย; ควรได้

กล่าวว่า ประสูติ ตรัสรู้ และปรินิพพาน ในวันเพ็ญเดือนวิสาขะ ให้เสมอไป จะเป็นการถูกต้อง สมตามที่เราเป็นพุทธบริษัท มีการศึกษาที่สมควรกัน.

นี่เป็นการชี้ให้เห็นว่า วันเพ็ญเดือนวิสาขะนั้น เป็นวัน ประสูติ ตรัสรู้ และปรินิพพาน เป็นวันเดียวกันดังนี้ ก็เพราะมีความหมายอย่างเดียวกัน. นี่เป็นการกล่าวเพื่อการทำ ความเข้าใจ หรือทำการวินิจฉัยดูว่า ข้อนี้ท่านหมายความว่าอย่างไร.

การที่จะเข้าใจเอาว่า เผอญมันตรงกันทั้ง ๓ วัน ทั้ง ๓ เหตุการณ์ ในวันเดียวกัน โดยธรรมชาติธรรมดาบังเอิญเป็น นั้นก็ได้เหมือนกัน; เข้าใจอย่างนั้น ก็เป็นไปในทำนองปาฏิหาริย์, ทำให้บุคคลมีความเชื่อความเลื่อมใส ไปในทำนองปาฏิหาริย์.

แต่ถ้ามีความเข้าใจไปในทางที่ว่า การประสูติ การตรัสรู้ และการปรินิพพานนี้ มีความหมายเป็นอันเดียวกันดังนี้แล้ว ไร้อันต้องอาศัยปาฏิหาริย์ คนเราก็สามารถที่จะมีความเลื่อมใสในพระพุทเจ้าได้ ด้วยอำนาจของพระธรรม ด้วยอำนาจแห่งความจริงของหลักพระธรรม ตามกฎเกณฑ์แห่งพระธรรม คือว่า การประสูติ การตรัสรู้ และการปรินิพพานนั้น จะต้องเป็นอันเดียวกันเสมอไป ดังนี้.

เมื่อได้ความดังกล่าวมานี้แล้ว เรื่องที่เราจะต้องศึกษาก็เหลือแต่เพียงเรื่องเดียว, คือเรื่องการเกิดขึ้นมา ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าในโลกนี้ ซึ่งจะได้อินิจฉัยกันต่อไป ว่าการเกิดขึ้นของพระสัมมาสัมพุทธเจ้านั้น หมายถึงอะไร? การที่จะถาม

ว่า การเกิดขึ้นมาของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าหมายถึงอะไรนี้ ย่อมตอบได้หลายอย่าง, ย่อมตอบได้หลายชั้น.

ถ้าตอบอย่างทางวัตถุก็ตอบว่า ประสูติจากครรภ์มารดา ดังนี้ เป็นต้น; แต่เราจะไม่ตอบอย่างทางวัตถุเช่นนั้นเลย. เรา จะตอบตามหลักแห่งพระธรรม ซึ่งเป็นฝ่ายจิตใจเสมอไป คือจะตอบว่า การอุบัติบังเกิดของพระสัมมาสัมพุทธเจ้านั้น หมายถึง การที่มีปัญญาปรากฏขึ้น รู้แจ่มแจ้งในสิ่งทั้งปวง; หมายความว่า ในโลกนี้ ซึ่งเคยมีแต่ความมืดมนอนธกาลอยู่ในจิตใจของ สรรพสัตว์นั้น บัดนี้ได้เกิดมีแสงสว่างขึ้นแล้ว ในจิตใจของ สรรพสัตว์; โดยอาศัยการตรัสรู้ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ซึ่งเป็น บุคคลผู้ตรัสรู้ชอบด้วยตนเอง ด้วยพระองค์เองเป็นองค์แรก. นี้ก็เรียกว่าในโลกนี้เกิดแสงสว่างขึ้นมาแล้ว.

เมื่อแสงสว่างเกิดขึ้นมาแล้ว ความมืดก็ต้องถูกทำลายให้ หายไป; นี้ก็เป็นอันว่า ความมืดหายไป นั่นแหละคือ ความหมายแห่งคำที่ว่า พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้เกิดขึ้นในโลก.

และความมืดหายไปในที่นี้ ย่อมหมายถึงกิเลสสิ้นไป อากาโรที่กิเลสสิ้นไปนั่นแหละ เป็นเครื่องหมายอันแท้จริงของการ ตรัสรู้, หรือการที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าเกิดขึ้น.

ผลต่อมาก็คือ ความทุกข์สิ้นไป, ความทุกข์ในโลกนี้สิ้นไป นั่นแหละคือหลักฐานหรืออาการอันแท้จริง ของการที่พระ-สัมมาสัมพุทธเจ้าเกิดขึ้นในโลก.

ที่นี้ต่อไป ก็คือการที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าประกาศธรรม.

ประกาศพระธรรม ข้อนี้นหมายถึง การที่สัตว์ทั้งหลายได้รับแสงสว่าง; เพราะแสงสว่างได้เกิดขึ้นในโลกนี้แล้ว สัตว์ทั้งหลายพากันได้รับแสงสว่าง คือสามารถประพฤติปฏิบัติธรรม ถอนตนออกจากความทุกข์ได้, จึงเป็นอันกล่าวได้เป็นวงกว้างออกไปว่า การที่สัตว์ทั้งหลายได้รับแสงสว่าง พากันเอาตัวรอดได้ นั้นแหละ คือเป็นเครื่องหมาย แห่งการปรากฏขึ้น ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าในโลกนี้โดยสมบูรณ์.

นี้แหละท่านทั้งหลาย จงได้พิจารณาดูเถิดว่า คำว่าการอุบัติบังเกิดของพระพุทธเจ้านั้น มีอาการที่แสดงให้เห็นได้มากมาย หลายประการทีเดียว : นับตั้งแต่การเกิดทางพระวรกาย, นับตั้งแต่การที่ในโลกนี้มีแสงสว่างเกิดขึ้น เพราะการกระทำของบุคคลผู้ได้สมัญญาว่า พระสัมมาสัมพุทธเจ้านั่นเอง.

แสงสว่างเกิดขึ้น ก็มีอาการที่ความมืดหายไป, อาการที่ความมืดหายไป ก็คืออาการที่กิเลสสิ้นไป, อาการที่กิเลสสิ้นไป ก็คืออาการที่ความทุกข์สิ้นไป; และอาการเหล่านี้ เมื่อมีโดยสมบูรณ์แก่บุคคลผู้ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าแล้ว ย่อมสืบเนื่องไปถึงสัตว์โลกทั้งปวง คือผู้ที่ได้รับแสงสว่าง เหมือนกับว่าดวงอาทิตย์ส่องแสงแล้ว สัตว์ทั้งหลาย ย่อมได้รับแสงสว่างโดยทั่วหน้ากัน ดังนี้.

ทั้งหมดนี้ คืออาการที่เป็นเครื่องหมายของการที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้เกิดขึ้นในโลก เราทั้งหลายจงมองให้เห็น

โดยเป็นวงกว้างอย่างนี้; โดยเฉพาะอย่างยิ่งเช่นวันนี้ เราอย่าได้มองแคบ ๆ แต่ในทางวัตถุว่า เราก็ก้าวเวียนเทียน เราก็ก้าวส่งเสียง ไหว้พระสวดมนต์ หรืออะไรทำนองนี้ เพียงเท่านั้นเลย.

แต่เราจะต้องทำในใจให้แนบคายที่สุด จนถึงกับว่า วันนี้มีความหมายอย่างไร? ถ้าวันนี้มีความหมายเป็นวันที่มีแสงสว่างจริง ๆ แล้ว; เราก็ก้าวได้ไกล อย่าย่างย่ำ อย่าย่ำมืองาย อยู่ต่อไปอีกเลย. จงมีความตั้งใจอันแน่วแน่ว่า เราจะได้รับอะไรในการที่ทำวิสาขบูชา, หรือว่าเราได้เดินทางมาไกล มาร่วมในการทำวิสาขบูชานี้ เราควรจะได้อะไร สิ่งใดเป็นสิ่งที่ควรจะได้ อย่างยิ่ง ให้สมกับที่เราเสียสละมา; นี่เป็นสิ่งที่ต้องคิดนึก.

แต่ว่า ถ้าทำไปตามธรรมเนียมแล้ว มันก็ได้เวียนเทียนนั่นเอง ไม่มีอะไรมากกว่านั้น, หรือว่าบางทีจะมานั่งโงกนั่งงวงอยู่ที่นี้ เพราะต้องอยู่ตลอดคืน. พอได้อยู่ตลอดคืน แล้วก็ว่าสบายใจ ว่าได้อยู่ตลอดคืน ได้บุญโชติทีเดียว. เข้าใจอย่างนี้มันก็ยิ่งน้อยเกินไป ยังหาเป็นแสงสว่าง หรือเป็นการดับกิเลสดับทุกข์ สมตามความหมายของการเกิดขึ้นในโลก ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าไม่.

เพราะเหตุฉะนั้นแหละ จึงได้ชักชวนเป็นอย่างยิ่ง ในการที่จะได้ศึกษาและวินิจฉัยกันต่อไป ถึงสิ่งที่พระพุทธรเจ้าได้ประสูติ ได้ตรัสรู้ และได้ปรินิพพาน; ซึ่งข้อนี้ได้แก่ธรรมะอันเป็นความดับทุกข์โดยตรงนั่นเอง, ซึ่งถ้าจะเรียกก็เรียกว่า อริยสัจ ๔ ประการ ซึ่งพระพุทธรเจ้าได้ตรัสรู้แล้ว ทรงสั่งสอนแก่บุคคลอื่น

ทำบุคคลอื่นให้ประพติตามพระองค์แล้ว ดับทุกข์ได้อย่างเดียว
กันกับพระองค์.

พูดอย่างนี้มันยืดยาวมาก ลองพิจารณาดูเถิด แต่ถ้าจะสรุป
ความให้สั้นเหลือเพียงคำคำเดียว ก็แปลว่า เป็นวันที่เราจะต้อง
ทำแสงสว่าง ให้เกิดขึ้นแก่เรา และให้แสงสว่าง นั้นแผดเผากิเลส
ให้กิเลสนั้นหมดไป จนความทุกข์ไม่มีต้นเหตุ; ไม่มีสาเหตุแห่ง
ความทุกข์แล้ว ความทุกข์ไม่มี. นี่แหละคือสิ่งที่เราประสงค์
จำนงหวัง ที่จะให้ได้เพิ่มขึ้นทุกปี ๆ หรือทุกคราวที่ทำวิสาขบูชา
นั่นเอง.

ท่านทั้งหลายควรจะได้เปรียบเทียบกันดู ว่าปีนี้กับปีที่แล้ว
มา ปีนี้เราได้รับอะไรเพิ่มขึ้น ในการทำวิสาขบูชา, และที่เป็น
ความหมายของการทำวิสาขบูชาโดยแท้จริง. ถ้าเราฉลาดขึ้น
กว่าปีที่แล้วมา, มีแสงสว่างมากขึ้นกว่าปีที่แล้วมา ซึ่งแสดงได้
ด้วยอาการที่ความทุกข์เบาบางลงไปกว่าปีที่แล้วมา. นี่แหละจึง
จะพอใจได้, จึงจะมีความรู้สึกพอใจพอใจได้ ว่าเราได้รับ
ประโยชน์ได้รับอานิสงส์ของการทำวิสาขบูชาโดยแท้จริง, ไม่เสีย
ที่ที่ได้เดินทางมาไกล.

เรื่องเกี่ยวกับความดับทุกข์นี้ พึงเข้าใจว่า เป็นเรื่องสำหรับ
คนทุกคน. ถ้าบุคคลใดไม่รู้เรื่องนี้ ก็หมายความว่า ไม่รู้เรื่องที่ดี
ที่สุด ที่มนุษย์เราควรจะรู้หรือควรจะได้. เรื่องของความดับทุกข์นี้
มิได้แก่บุคคลที่รู้จักความทุกข์เท่านั้น; ถ้าไม่รู้จักความทุกข์แล้ว
ก็หมายความว่าไม่รู้เรื่องความดับทุกข์, หรือไม่มีทางที่จะทำ

ความดับทุกข์ให้เกิดขึ้นได้.

หรือจะเปรียบเทียบอีกอย่างหนึ่ง ก็คือว่าความหายจากโรคนั้น มันต้องมีแก่คนที่มีโรค, คนที่มีโรคนั้นแหละ จะเป็นคนหายจากโรค. ถ้าเป็นคนที่ไม่มียโรคแล้ว มันก็ไม่จำเป็นอะไรที่จะต้องทำความหายจากโรค หยูกยาหรือการรักษาต่าง ๆ ก็ไม่จำเป็น. แต่เดี๋ยวนี้ เพราะ คน นั้นมีโรค จึงจำเป็น ที่จะต้องมีหยูกยาและการรักษา; เพราะฉะนั้นเราจะต้องมีโรค คือมีทุกข์ เป็นประจักษ์ฐานของการที่จะศึกษาและปฏิบัติ เพื่อดับความทุกข์นั้นลงไป.

ทีนี้เราจะได้อินทรีย์กันต่อไป ถึงข้อที่ว่า สิ่งที่เราเรียกว่า โรคหรือความทุกข์นี้ มันตั้งต้นขึ้นมาแต่เมื่อไร ? ท่านทั้งหลายอาจจะคิดว่า พอคลอดออกมาจากท้องแม่ ร้องแล้ว ๆ แล้ว ก็เป็นการตั้งต้นของโรค หรือของความทุกข์.

ความเข้าใจดังนี้ไม่ถูกต้องเลย คนเรายังไม่ได้เกิดมา โดยลำพัง สักว่า เกิดจากท้องแม่; มันเป็นการเกิดเพียงร่างกาย ยังไม่มีความหมายอะไร. ต่อเมื่อมีความรู้สึกทางจิตใจโดยสมบุรณ์ และโดยเฉพาะอย่างยิ่ง ก็คือรู้จักเสวยเวทนา มีประการต่าง ๆ แล้ว เกิดตัณหา อุปาทาน ยึดมั่นในเวทนานั้น ๆ, เป็นเวทนาของกุ หรือเป็นตัวกูขึ้นมา; เมื่อนั้นแหละจึงจะเรียกว่ามีการเกิดโดยสมบุรณ์.

ฉะนั้นเป็นอันว่า การเกิดโดยสมบุรณ์ของสัตว์นั้น จะต้องนับตั้งแต่มีความรู้สึกในเวทนา แล้วยึดถือเวทนานั้น โดยความ

เป็นเวทนาของตน อย่างนั้นอย่างนี้ ซึ่งเป็นเหตุให้เกิดกิเลส ตัณหาอุปาทาน เป็นตัวกูที่ต้องทนทุกข์ทรมาน. นั่นแหละจึง จะเรียกว่า มีการเกิดโดยสมบูรณ์แล้ว, จึงได้แก่การเกิดของความ ทุกข์นั่นเอง; หาใช่เพียงแต่คลอดจากท้องแม่ แล้วก็เรียกว่า การเกิดไม่. ความเข้าใจอย่างนั้น มันยังดำเนินไป ยังเป็นของ เด็กอมมือ, ไม่ใช่ของพุทธบริษัท ที่รู้จักพระธรรมคำสอน ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า โดยสมบูรณ์.

เกี่ยวกับเรื่องนี้ อยากจะยกอุทาหรณ์หลาย ๆ อย่างมาให้ ฟัง และให้กว้างออกไป ถึงความคิดความนึกของศาสนาอื่นด้วย เพื่อจะเป็นทางให้เข้าใจได้ดียิ่ง ๆ ขึ้นไป; ก็จะถูกกล่าวถึงข้อ ความในคัมภีร์ของศาสนาคริสต์นิกาย ซึ่งเราเรียกกันว่า ชาวคริสต์ ในคัมภีร์ของพวกเขากล่าวไว้อย่างชัดเจนว่า :-

พระเจ้าสร้างโลกขึ้นมา แล้วก็สร้างคนขึ้น ทีแรกก็เพียง ๒ คนเท่านั้น เป็นผู้ชายคนหนึ่ง เป็นผู้หญิงคนหนึ่ง แล้วก็ใช้ให้อยู่ในสวนที่พระเจ้าสร้างขึ้น. แต่มีคำสั่งว่า ไม่ให้คน ๒ คนนี้ กินผลไม้ต้นหนึ่ง ซึ่งหวงห้ามไว้โดยเด็ดขาด; แต่จะกินผลไม้ต้นอื่น ๆ หรือกิ่งอื่น ๆ ได้ ไม่ห้าม, ห้ามอย่างเดียว แต่ไม่ให้กินผลไม้ซึ่งเป็นต้นไม้พิเศษ ซึ่งทำให้เกิดความรู้สึกผิดชอบชั่วดี รู้สิ่งต่าง ๆ ขึ้นมา ซึ่งเรียกว่าเป็นต้นไม้ศักดิ์สิทธิ์.

คนสองคนนั้น เกิดความดีดื้อไม่เชื่อพระเป็นเจ้า. วันหนึ่งด้วยความอดรนทนอยู่ไม่ได้ ก็ได้เก็บผลไม้ที่หวงห้ามเข้าไปทั้งสองคน; เมื่อกินผลไม้ที่หวงห้ามเข้าไปแล้ว ความเปลี่ยนแปลงก็เกิด

ขึ้นโดยกระทันหัน คือมีความรู้สึกสมบูรณทุกอย่างทุกประการ ตามที่สัตว์จะพึงรู้; โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ก็คือมีความรู้สึกเรื่อง เพศหญิง เพศชาย.

ก่อนจะกินผลไม้นี้ ไม่มีความรู้สึกในเรื่องเพศหญิง เพศชาย, ไม่มีความหมายแห่งความเป็นหญิงเป็นชาย; ครั้นกินผลไม้นี้ เข้าไป ความรู้สึกสมบูรณถึงขนาดที่รู้สึก ว่า คนนั้นเป็นหญิง คนนี้เป็นชาย, แล้วก็เกิดความรู้สึกนานาชนิด ซึ่งจะต้องเกิดขึ้นจากความรู้สึกที่ว่า คนหนึ่งเป็นหญิง คนหนึ่งเป็นชาย ในที่สุดก็เกิดสิ่งที่เรียกว่า กิเลสตัณหาขึ้น โดยสมควรแก่ความรู้สึกนั้น ๆ.

พอพระเจ้าทราบเรื่องนี้ คือทราบว่าคนทั้งสองนี้ ได้ฝืนคำสั่ง กินผลไม้ต้นนั้นเข้าไปแล้ว; พระเจ้าก็โกรธมาก และลงโทษให้คนทั้งคู่นี้ เป็นผู้ที่มีบาปติดตัวมาแต่กำเนิด เรียกว่าบาป โดยกำเนิด คือสาปแช่งว่า ต่อไปนี้จะต้องเสวยความทุกข์ โดยไม่มีทางที่จะหลีกเลี่ยงได้. ก่อนจะกินผลไม้ นั้นเข้าไปนั้น ไม่มี ความทุกข์เลย ไม่มีกิเลสตัณหาเลย และเป็นที่โปรดปรานของพระเจ้า.

ครั้นคือถึงกินผลไม้ อันนี้เข้าไป เกิดความรู้สึกขึ้นโดยลำดับ จนกระทั่งเป็นความรู้สึกที่สมมติ เรียกว่า บาปดั้งเดิมของคนเรา. อาตัมและอิวาฬัวเมียญ์คู่นั้นเป็นมนุษย์คูแรกที่สร้างบาปดั้งเดิม ติดมาตกทอดมา จนถึงเป็นบาปของมนุษย์ทั่วไปในปัจจุบันนี้; จะล้างบาปอันนี้ได้ ก็โดยอาศัยพระเป็นเจ้า โดยการปฏิบัติตาม

คำสั่งของพระเป็นเจ้าต่อไป ตามที่พระเยซูจะสั่งสอนอย่างไร ในฐานะเป็นผู้แทนของพระเป็นเจ้า. นี่เรื่องหนึ่ง.

ขอให้พิจารณาดูว่า ก่อนหน้านั้น ไม่มีความรู้สึกผิดชอบชั่วดี ไม่มีความรู้สึก แม้แต่ว่าคนหนึ่งเป็นหญิง คนหนึ่งเป็นชาย, เรื่องต่าง ๆ ก็ไม่มี. ถึงตอนนี้จะเรียกว่า เกิดได้หรือยัง? เพราะที่แท้มันก็ยัง เพราะว่ามันไม่มีค่าเท่ากับเกิดมา มันเท่ากับไม่ได้เกิดมานั่นเอง. เรื่องมันไม่มี. ต่อเมื่อความรู้สึกต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งคือความรู้สึกในทางเพศ อันเป็นที่ตั้งของเวทนาทั้งหลาย นั้นแหละ จึงจะเรียกว่าเป็นการเกิดโดยสมบูรณ์. นี้ฝ่ายคริสเตียน.

ที่นี้เรามาดูกันทางฝ่ายศาสนาพราหมณ์ ซึ่งเป็นต้นกำเนิดของคำสั่งสอนในประเทศอินเดีย. ในทางฝ่ายศาสนาพราหมณ์นั้น เมื่อได้แบ่งโลกเป็นยุค ๆ แล้ว ยุคหนึ่ง ๆ ก็เริ่มต้น ด้วยการมีสัตว์ ชนิดที่เรียกว่า *อาภัสสรพรหม* จัดเป็นพรหมพวกหนึ่ง ก็เพราะว่า เป็นอยู่อย่างประเสริฐ ไม่มีโรค ไม่มีมลทิน แถมยังมีรัศมีชานออกมาจากร่างกายด้วย จึงได้เรียกว่า *อาภัสสระ*. คำว่า *อาภัสสระ* แปลว่า *มีรัศมีที่ชานออกมา*. *อาภัสสรพรหม*ทั้งหลายเหล่านี้ เป็นสัตว์ที่มีรัศมีชานออกมาจากร่างกายสวยงามอย่างยิ่ง บริสุทธิ์อย่างยิ่ง จึงเรียกว่า พรหม.

ต่อมาสัตว์ที่เป็นอาภัสสระเหล่านี้ เผอิญไปพบสิ่งที่เรียกว่า *ปฐวีบีปปฏะ* คือ *จวันดิน* ด้วยอาศัยความยั่วยวนของรสและกลิ่นของจวันดิน ก็กินเข้าไป. เมื่อกินจวันดินเข้าไป ความเปลี่ยนแปลง

แปลงก็เกิดขึ้นโดยกระทันหัน อย่างเดียวกันอีก, คืออภัสสรสัตว์เหล่านั้นสูญเสียรัศมีโดยสิ้นเชิง ไม่มีรัศมีชานออกจากกายอีกต่อไป. ความรู้สึกต่าง ๆ ที่ไม่เคยเกิดแต่กาลก่อน ได้เกิดขึ้น คือความรู้สึกที่เป็นหญิงหรือเป็นชายนั่นเอง.

สัตว์ที่เรียกว่าพรหมนั้น ไม่มีหญิงไม่มีชาย ไม่มีความรู้สึกที่เป็นเพศ. แต่หลังจากกินจวันดินเข้าไปแล้ว ความรู้สึกผิดชอบชั่วดี เรื่องเพศหญิงเพศชายก็เกิดขึ้น. อวัยวะร่างกายก็เปลี่ยนแปลงมาเป็นอวัยวะร่างกายที่เป็นกายเนื้อกายหนัง อย่างสามัญสัตว์ทั่วไป จนเป็นที่ตั้งที่อาศัย แห่งความรู้สึกกำหนดรักใคร่ยินดี มีกิเลสตัณหาเกิดขึ้นเพราะเหตุนี้.

สูญเสียความเป็นพรหมโดยสิ้นเชิง, เกิดมาเป็นมนุษย์ธรรมดาสามัญอย่างนี้; ประกอบอยู่ด้วยราคะ โทสะ โมหะอย่างนี้ จึงมีเรื่อง ที่จะต้องรบรากันกับกิเลสและความทุกข์. นี้แหละเรียกว่า คนเราเพิ่งมีเรื่อง ก็ต่อเมื่อมีความรู้สึกในทางเพศ หรือมีความรู้สึกอย่างอื่น ที่เกี่ยวเนื่องกันกับเพศ โดยเฉพาะก็คือเวทนาทั้งหลาย.

ทีนี้เมื่อมาพิจารณาดูกัน โดยหลักทั่ว ๆ ไป ไม่เอาศาสนาไหนเป็นเกณฑ์กันแล้ว เราก็เอาตัวเรานี่เองเป็นเกณฑ์, คือว่าพอเราคลอออกมาจากห้องแม่ฉัน มันไม่มีความหมายอะไรเลย ในแนวทางที่จะต้องเป็นทุกข์. ต่อเมื่อเด็กนั้นเติบโตเจริญวัย พอที่จะรู้ความหมายของสุขเวทนาหรือทุกข์เวทนา, และโดยเฉพาะอย่างยิ่ง ก็เวทนาที่ได้อาศัยเพศตรงกันข้าม

คือระหว่างหญิงกับชาย หรือระหว่างชายกับหญิง เรื่องจึงจะมีมาก ชนิดท่วมท้นเป็นภูเขาเลากา เป็นความทุกข์เกิดประดังกันขึ้นมา จนมีปัญหายุ่งยาก จนช่วยตัวเองไม่ได้ จนต้องพึ่งพาอาศัย สติปัญญาหรือการตรัสรู้ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ดังนี้.

แล้วเราลองพิจารณาดูเถิดว่า การคลอດออกมาจากท้องแม่นั้น มันเป็นการเกิดที่สมบุรณ์หรือยัง มันจะเป็นการเกิดที่สมบุรณ์ต่อเมื่อใด ? เราพิจารณาไป ก็จะเห็นได้ทันทีว่า ต่อเมื่อความรู้สึก ว่าเป็นหญิงหรือเป็นชาย เกิดขึ้นในจิตใจของบุคคลเหล่านั้นแล้วเท่านั้น จึงจะเรียกว่าเป็นการเกิดโดยสมบุรณ์.

เราจะกำหนดอายุเขาเท่าไร จึงจะเรียกว่ารู้สึกในเรื่องนี้ ? ข้อนี้ยอมเอาแน่นอนไม่ได้ เพราะว่าเด็กในรุ่นที่ยังเป็นเด็ก ก็มีความรู้สึกเรื่องเพศหญิงเพศชายนี้ได้ ไม่ต้องรอจนถึงกับเป็นหนุ่มเป็นสาว; เพราะฉะนั้นในสมัยที่ยังเป็นเด็กนั่นเอง ถ้ามีความรู้สึก สุขทุกข์ ผิดชอบชั่วดี หญิงชาย หรืออะไรอื่น ๆ ซึ่งเป็นคู่ ๆ คู่ ๆ เหล่านี้แล้ว ก็เรียกว่า เป็นความเกิดที่สมบุรณ์ได้

เพราะเหตุว่า บัดนี้เขามีความรู้สึกในทางจิตใจเพียงพอ จึงจะรู้สึกสุขหรือรู้สึกทุกข์ อันเป็นที่ตั้งของตัณหาและอุปาทาน มีความยึดถือในความรู้สึกที่เกิดขึ้นแก่จิตนั้น ว่าเป็นตัวตนหรือเป็นของของตน; เมื่อนั้นแหละจึงถือว่าได้เกิดขึ้นแล้วอย่างสมบุรณ์. เหมือนว่าเด็กเล็ก ๆ ถ้ามีความรู้สึกอ่อย มีความรู้สึกขบใจ ยึดมั่นถือมั่นในสิ่งใด จนเป็นเหตุให้เกิดตัณหา

คือความอยาก อย่างใดอย่างหนึ่ง แล้วมีอุปาทานยึดมั่นในสิ่งนั้นแล้ว ก็เรียกว่า เป็นการเกิดที่สมบูรณ์แล้วทั้งนั้น.

แต่ว่าในพระธรรมคำสอนอันลึกซึ้งนั้น ไม่ได้เอาภิกขุอาการเหล่านี้เป็นหลักเลย ไม่ได้เอาภิกขุอาการทั่วไปเหล่านี้เป็นหลัก ว่าถ้ามีอายุเท่านี้เท่านี้ รู้สึกอย่างนั้นอย่างนี้ได้แล้ว เรียกว่า เป็นความเกิดเป็นคนขึ้นมาแล้ว แต่ไปเอาเวลาชั่วขณะที่มีความรู้สึกของตัณหาและอุปาทาน นั้นแหละว่าเป็นการเกิด.

ถ้าความรู้สึกที่เป็นตัณหาอุปาทานดับไป ก็เรียกว่าเป็นความตาย เพราะฉะนั้นเราจึง เกิด-ตาย เกิด-ตาย เกิด-ตาย กันอยู่วันหนึ่งตั้งหลาย ๆ ครั้ง, คือว่าเมื่อใดมีความรู้สึกที่เป็นตัณหาอุปาทาน ยึดมั่นถือมั่นสิ่งนั้นสิ่งนี้ ว่าเป็นเราหรือเป็นของเรา เมื่อนั้นเรียกว่าเกิด, คือเราเกิด. พอล่วงมาหน่อยความรู้สึกที่เป็นอุปาทานข้อนี้ดับไป ก็เรียกว่าเราตาย.

จนกว่าตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ อย่างใดอย่างหนึ่ง ได้รับความรมณ์อันใหม่เข้ามา มีกิเลสตัณหา อุปาทาน ยึดถืออีก จึงจะชื่อว่า เกิดอีกและก็ตายอีก; จึงมีการเกิด-ตาย เกิด-ตาย เกิด-ตาย อยู่วันหนึ่ง ๆ นับได้หลายครั้ง หลายสิบครั้ง หรือหลายร้อยครั้ง พันครั้ง ก็ได้ แล้วแต่ว่า ใครมันจะเกิดเก่งกว่าใคร. คนบางคนเกิดเก่งมาก, คือยึดถือมันยึดถือนี้เก่งมาก มันก็ได้เกิด-ตาย วันหนึ่งหลายสิบครั้ง หรือหลายร้อยครั้ง. บางคนยึดถือไม่เก่งวันหนึ่งก็ไม่ค่อยยึดถือสักกี่ครั้ง ก็มีการเกิดหรือการตายไม่สู้จะมากนัก นับว่าค่อยยังชั่วหน่อย.

เพราะเหตุใด ? เพราะเหตุว่า การเกิดทุกคราว เป็นทุกข์ ทุกคราว ดังพระบาลีว่า *ทุกฺขา ซาติ ปฺนปฺปฺนํ - การเกิดทุกคราว เป็นทุกข์ทุกคราว* หรือ*การเกิดทุกคราวย่อมเป็นทุกข์รำไป*. นี่แหละจึงช่วยจำไว้เถิดว่า ถ้าความรู้สึกที่เรียกว่าตัวตนหรืออุปาทานเกิดขึ้นเมื่อใด, คือตัวกูเกิดขึ้นมาเมื่อนั้นแล้ว ความทุกข์ ก็จะต้องเกิดติดพันตัวขึ้นมาเหมือนกัน; เพราะว่าเป็นตัวอุปาทานนั้นแหละเป็นตัวทุกข์.

ทำไมจึงได้กล่าวอย่างนี้ ? ที่กล่าวอย่างนี้ เพราะว่า พระพุทธเจ้าท่านได้ตรัสรู้แล้ว สอนไว้อย่างนี้ คือบทที่ตรัสสอนไว้ว่า *สงฺฆิตฺเตน ปญฺจุปาทานกฺขนฺธา ทุกฺขา - เมื่อกล่าวโดยสรุปแล้ว เบญจขันธ์ทั้ง ๕ ที่ประกอบอยู่ด้วยอุปาทานนั่นเองเป็นตัวทุกข์*.

ท่านทั้งหลายจะต้องจำความข้อนี้ไว้ให้ดี อย่าได้ประมาทเลย. การที่ไปเข้าใจเอาแต่เพียงว่า ความเกิดเป็นทุกข์ ความแก่เป็นทุกข์ ความตายเป็นทุกข์ หรืออะไรอื่น ๆ ที่เป็นกิริยาอาการที่ไม่สมหวัง ต้องทนทุกข์ทรมาน แล้วเป็นทุกข์นั้น ยังไม่ถูกแท้; เพราะพระพุทธเจ้าท่านได้สรุปไว้ในตอนท้ายว่า *สงฺฆิตฺเตน ปญฺจุปาทานกฺขนฺธา ทุกฺขา* ซึ่งแปลว่า เมื่อกล่าวโดยสรุปแล้ว เบญจขันธ์ที่ประกอบอยู่ด้วยอุปาทานนั่นเองเป็นตัวทุกข์.

นี่หมายความว่า เบญจขันธ์ที่ไม่ประกอบอยู่ด้วยอุปาทาน ก็ไม่ทุกข์ เฉพาะเบญจขันธ์ที่ประกอบอยู่ด้วยอุปาทานเท่านั้นที่จะเป็นตัวทุกข์. เราจึงได้ความ ที่ลึกซึ้งลงไปอีกชั้นหนึ่งว่า

เพราะอุปาทานนั่นเอง มันจึงมีทุกข์; ถ้าไม่มีอุปาทานแล้ว เบญจขันธ์ชนิดไหน ก็ไม่มีทุกข์ไปหมด.

เราดูเอาง่าย ๆ ก็แล้วกัน ว่าอย่างเรา ๆ นี้แหละเป็นบุุณชน คนธรรมดาสามัญนี่แหละ ในขณะที่จิตไม่ประกอบอยู่ด้วย อุปาทานแล้ว เราไม่รู้สึกรู้สีกเป็นทุกข์เลย. เมื่อใดจิตมีความรู้สึกเป็น อุปาทาน ยึดถือเป็นเรา เป็นของเราขึ้นมา ก็เป็นทุกข์ทันที, เป็นทุกข์ที่นั่นและเดี๋ยวนี้ : จะเป็นในบ้านหรือในป่า จะเป็นในบ้าน หรือในวัด หรือที่ไหนก็ตาม, เวลาเช้า หรือเวลาเย็น หรือเวลา ค่ำก็ตาม, อุปาทานยึดถือเกิดขึ้นในใจเมื่อไร เป็นมีความทุกข์ เมื่อนั้น.

เพราะฉะนั้นเราจึงเห็นได้ชัดเจนว่าเป็นความจริงแท้ อย่าง ที่พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ ว่าสิ่งที่ประกอบอยู่ด้วยอุปาทาน นั้นแหละเป็นตัวทุกข์. ธรรมดาสิ่งทั้งหลาย ไม่ได้เป็นความทุกข์ อยู่ในตัวมันเอง; แต่ถ้าอุปาทานเข้ายึดครองเมื่อใดแล้ว สิ่งนั้น จะเป็นความทุกข์ขึ้นมา.

เหมือนกับว่าร่างกายนี้ ในขณะที่ว่างจากอุปาทาน ว่าง จากตัณหาหรืออุปาทาน ก็ไม่ทุกข์เลย; พอความรู้สึกที่เป็น อุปาทานเกิดขึ้น คือรู้สึกในทำนองที่ว่า มีอะไรเป็นตัวกู มีอะไร เป็นของกู อย่างนั้นอย่างนี้, ได้อย่างนั้นอย่างนี้, ไม่ได้อย่างนั้น อย่างนี้, เสียหายไปอย่างนั้นอย่างนี้ เป็นตัวกูเป็นของกูอย่างนี้ แล้ว; เมื่อนั้นก็คือมีความทุกข์นั่นเอง.

เพราะฉะนั้น จึงเป็นอันกล่าวได้ว่า ตัวกูนี้มันเพิ่งเกิดขึ้นมา

เมื่อมีต้นหาอุปาทาน, และเมื่อตัวกุเกิดขึ้นมาแล้ว ไม่ต้องสงสัยเลย ไม่มีใครช่วยได้ มันจะต้องเป็นทุกข์ทั้งนั้น. ถ้าอุปาทานเกิดแล้ว มันต้องเป็นทุกข์ทั้งนั้น; พระพุทธเจ้าก็ช่วยไม่ได้. ถ้าใครได้ปล่อยให้อุปาทานเกิดขึ้น เป็นตัวกุหรือของกุแล้ว จะต้องเป็นทุกข์ทั้งนั้น; พระพุทธเจ้าก็ช่วยไม่ได้.

แต่ว่าพระพุทธเจ้าจะช่วยให้ได้ ก็ตรงที่ทรงสอนให้รู้จักประพฤติปฏิบัติ ในลักษณะที่ไม่ให้ตัวกุหรือของกุ เกิดรู้สึกขึ้นมา, กล่าวคือ เมื่อเราปฏิบัติตามคำสั่งสอน ของสมเด็จพระบรมศาสดาแล้ว ความรู้สึกที่เป็นกิเลสต้นหาจะเกิดขึ้นไม่ได้.

ข้อนี้พระองค์ทรงสอนไว้อย่างไร ? ก็คือการที่ทรงสอนไว้ในเรื่องของอริยสังข์ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ก็คือเรื่อง**สมุทัย** ว่าต้นหาเป็นเหตุให้เกิดทุกข์แล้ว เราจะมีการสำรวจอินทรีย์ คือตา หู จมูก ลิ้น กายใจ ให้อยู่ในลักษณะที่ไม่อาจจะก่อให้เกิดกิเลสต้นหา อันใดขึ้นมาได้เลย.

เพราะฉะนั้นเราจะต้องศึกษากันให้ละเอียด ถึงเรื่องของตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ ว่ามันเป็นที่ตั้งของกิเลสต้นหาอย่างไร ? หรือเป็นบ่อเกิดของความทุกข์อย่างไร ? เราจะได้ควบคุมรักษาสิ่งเหล่านั้นไว้ ในลักษณะที่ถูกต้อง คืออย่าให้มันสร้างความทุกข์ขึ้นมาได้, ให้ประกอบอยู่ด้วย สติ ปัญญา อันบริสุทธิ์ ไม่ให้เกิดกิเลสต้นหาแล้ว ก็ไม่มีความทุกข์เลย.

ท่านทั้งหลายคงจะระลึกได้ด้วยกันทุกคนว่า **อริยสังข์มีอยู่ ๔ ข้อ คือ ความทุกข์ เหตุให้เกิดทุกข์ ความดับทุกข์ และหนทาง**

ให้ถึงความดับทุกข์.

ข้อแรกที่พูดถึงความทุกข์นั้น ก็หมายถึง ความทนทรมาน เพราะ ความยึดถือ ในสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ว่าเป็นตัวกูหรือเป็นของกู ดังกล่าวแล้ว.

ทีนี้เราจะวินิจฉัยกันต่อไป ว่าความทุกข์นั้นมันเกิดขึ้นมาได้ อย่างไร ? ข้อนี้จะต้องอาศัย หลักอริยสัจจ์ที่ละเอียดพิสดาร หรือที่เรียกว่าอริยสัจจ์ใหญ่ กล่าวคือ เรื่องปฏิจจสมุปบาท นั้นเอง. ในเรื่องของปฏิจจสมุปบาทนั้น ก็ไม่ใช่เรื่องอะไร; ที่แท้ ก็คือเรื่องอริยสัจจ์ แต่ว่าขยายออกให้เห็นชัด ว่าความทุกข์เกิดขึ้นมาอย่างไร, และจะดับไปได้ได้อย่างไร.

ปฏิจจสมุปบาท พวกสมุททวารนั้น เริ่มขึ้นด้วยคำว่า อวิชชาเป็นปัจจัย จึงมีสังขาร -สังขารเป็นปัจจัยจึงมีวิญญาณ -วิญญาณเป็นปัจจัยจึงมีนามรูป -นามรูปเป็นปัจจัยจึงมีอายตนะ -อายตนะเป็นปัจจัยจึงมีผัสสะ -ผัสสะเป็นปัจจัย จึงมีเวทนา -เวทนาเป็นปัจจัยจึงมีตัณหา -ตัณหาเป็นปัจจัยจึง มีอุปาทาน -อุปาทานเป็นปัจจัยจึงมีภพ -ภพเป็นปัจจัยจึงมีชาติ -ชาติเป็นปัจจัยจึงมีทุกข์นานาประการ. ความเกิดขึ้นแห่งทุกข์ มีขึ้นโดยลักษณะอาการเช่นนี้ นี้เรียกว่าปฏิจจสมุปบาท ฝ่ายสมุททวาร คือฝ่ายที่ความทุกข์จะเกิดขึ้นได้อย่างไร.

ถ้าท่านทั้งหลายมีสติปัญญาพิจารณา ก็จะเห็นได้ว่า ใจความสำคัญนั้นมันอยู่ตรงที่มีตัณหาอุปาทานนั่นเอง; แต่ต้อง กล่าวย้อนลึกเข้าไป ถึงตอนต้นที่สุดว่า เพราะมีอวิชชาจึงมี

สังขาร – เพราะมีสังขารจึงมีวิญญูณาน – เพราะมีวิญญูณานจึงมีนามรูป – เพราะมีนามรูปจึงมีอายตนะ.

ตรงที่เรียกอายตนะ นี้แหละเป็นเรื่องสำคัญที่สุด เพราะหมายถึง ตา หู จมูก ลิ้น กายใจ ที่สามารถรับอารมณ์ได้; ไม่ใช่ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ที่ไม่สามารถรับอารมณ์ หรือไม่ได้รับอารมณ์ มันจะเป็น ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ที่สามารถรับอารมณ์ได้ด้วย, แล้วก็กำลังรับอารมณ์อยู่ด้วย มันจึงจะเป็นผัสสะ; หมายความว่า ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ อย่างใดอย่างหนึ่งนี้ กำลังได้กระทบกันกับ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ หรือ รั้มมารมณฺ์ อย่างใดอย่างหนึ่งตามคู่ของมัน.

เมื่อเป็นอย่างนี้จึงจะเรียกว่าผัสสะ; เมื่อมีผัสสะอย่างนี้แล้ว ระวังเกิดจะต้องมีเวทนา ซึ่งเป็นความรู้สึกเป็นสุขหรือเป็นทุกข์ หรือไม่สุขหรือไม่ทุกข์.

ตัวเวทนานี้เอง เป็นตัวการสำคัญของทั้งหมดทั้งสิ้น เพราะว่ามีเวทนาแล้ว จะต้องเกิดตัณหา. ถ้าเป็นสุขเวทนา ก็อยากได้เพราะรัก; ถ้าเป็นทุกข์เวทนา ก็อยากจะให้มันสูญหายไปเสียอยากทำลายมันเสียเพราะเกลียด; ถ้าเป็นอทุกข์ขมสุขเวทนา คือไม่แน่ว่าสุขหรือทุกข์ ก็ยังอยากอย่างใดอย่างหนึ่งอยู่ด้วยความสงสัย ด้วยความสนใจ ด้วยความทิ้ง หรือด้วยความวิตกกังวล อย่างใดอย่างหนึ่งเป็นธรรมดา. ขึ้นชื่อว่าเวทนาแล้ว ย่อมก่อให้เกิดความอยากอย่างใดอย่างหนึ่ง เสมอไป.

เมื่อความอยากหรือตัณหาเกิดขึ้นแล้ว ก็เป็นปัจจัยให้

เกิดอุปาทาน คือความยึดมั่นถือมั่นในเวทนานั้น โดยความเป็น
 เวทนาของตน : ยึดมั่นด้วยอำนาจของกามุปาทานบ้าง, ยึด
 มั่นด้วยอำนาจของวิญญูอุปาทานบ้าง, ยึดมั่นด้วยอำนาจของ
 สีสัพพัตตอุปาทานบ้าง, ยึดมั่นด้วยอำนาจอัตตวาหุอุปาทานบ้าง
 แล้วแต่กรณี; แต่ว่าทั้งหมดนั้น ย่อมเป็นการยึดถือด้วยอุปาทาน
 ทั้งนั้น.

เมื่อมีการยึดถือด้วยอุปาทานแล้ว ก็มีผลเป็นความรู้สึกเกิด
 ขึ้น ก็เป็นตัวตน ที่เป็นเจ้าของเวทนานั้น, และมีเวทนานั้นโดย
 ความเป็นของตน; มันจึงมีตนที่รักบ้าง, มีตนที่เกลียดบ้าง, มี
 ตนที่พะวงสงสัยลังเลไม่แน่ใจบ้าง, ซึ่งล้วนแต่เป็นตัวตนทั้งนั้น.

เมื่อมีความรู้สึกที่เป็นตัวตน เกิดขึ้นอย่างนี้โดยสมบุรณ์
 แล้ว เมื่อนั้นแหละเราเรียกว่า ภพ, ภ-ว คือ ความมีความเป็น
 ที่พร้อมขึ้นมาแล้ว.

หลังจากภพ หรือความมีความเป็นนี้ ก็มีอาการที่เบิกบาน
 ออกมา เรียกว่า ชาติ สำหรับจะเป็นความทุกข์; เพราะฉะนั้น
 ชาติจึงหมายถึงความเกิดที่สมบุรณ์. แต่ที่แท้นั้นความเกิดได้
 ปฏิสนธิขึ้นมาแล้ว ตั้งแต่ใจขณะแห่งเวทนา อันเป็นที่ตั้งของ
 ตัณหาและอุปาทาน. ตัณหานั่นเองเป็นเชื้อของความเกิด
 อุปาทานนั่นเองเป็นการยึดมั่นถือมั่นในความเกิด แล้วก็ก่อรูป
 ของความเกิดเป็นตัวภพขึ้นก่อน แล้วเบิกบานออกมาเห็นความ
 เกิดคือชาติ.

เมื่อมีชาติอย่างนี้แล้ว ไม่ต้องสงสัย ชรา มรณะ โสกะ

ปริเทวะ ทุกขะ โทมนัส อูปายาส อะไรต่าง ๆ จะต้องตามขึ้นมา แล้วก็ไปเป็นทุกข์อยู่ด้วยอำนาจของอุปาทาน คือความเข้าไปยึดมั่นในขันธ ขันธโดชนันท์หนึ่ง ที่กำลังประสบอยู่.

นี่แหละคือความเกิด หรือการเกิดของตัวตน, หรือการเกิดของความทุกข์, ซึ่งโดยที่แท้แล้ว ก็เป็นอันเดียวกัน; เพราะฉะนั้นพระองค์จึงตรัสว่าความเกิดเป็นทุกข์ หรือความทุกข์นั้นคือความเกิด; ขึ้นชื่อว่าความเกิดแล้ว จะต้องเป็นความทุกข์เสมอ.

เมื่อเราได้พิจารณาเห็นว่า อายตนะคือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ และรูป เสียง กลิ่นรส โผฏฐัพพะ ธรรมารมณ์ นี่แหละเป็นตัวการสำคัญ, และมันจะเป็นเรื่องเป็นราวขึ้นมาได้ ก็เพราะการที่มีความเข้าไปยึดมั่นถือมั่นนั่นเอง และเพราะการยึดมั่นถือมั่นนั่นเอง มันจึงเป็นทุกข์; เพราะฉะนั้นเราจึงได้ใจความที่สำคัญที่สุด ของปฏิจจสมุปบาทส่วนนี้ว่า เป็นการเกิดขึ้นของความทุกข์.

ที่แท้ก็เป็นทุกข์สมุทัย ที่อธิบายออกไปโดยละเอียด; ไม่กล่าวแต่สั้น ๆ ลุ่น ๆ ว่า ตัณหาเป็นเหตุให้เกิดทุกข์. แต่ได้กล่าวละเอียดชัดเจนสิ้นเชิงว่า ตัณหา มันจะเกิดขึ้นมาอย่างไร, และไปเป็นทุกข์อย่างไร; คือชี้ให้เห็นชัดว่า ตัณหาจะมาจากเวทนา – เวทนาจะมาจากผัสสะ – ผัสสะจะมาจากอายตนะ – อายตนะจะมาจากนามรูป – นามรูปจะมาจากวิญญูญาณ – วิญญูญาณจะมาจากสังขาร – สังขารมาจากอวิชชา.

นี่เห็นไหมว่า ท่านได้แสดงไว้ละเอียดเหลือเกินว่า มันมี

ลำดับขอยกกันมาอย่างนี้ จึงเกิดเป็นต้นหา; ครั้นเกิดเป็นต้นหาแล้ว ก็จะไปปรุงให้เกิดอุปาทาน ภพ และชาติ ในที่สุดก็เกิดทุกข์ โดยประการทั้งปวง.

เราจึงเห็นได้ว่า หลักธรรมะแห่งปัจจุสมุปบาทนั้น ก็คือหลักแสดงให้เห็นความเกิดขึ้นแห่งความทุกข์ส่วนหนึ่ง; และอีกส่วนหนึ่ง ก็จะแสดงให้เห็น ความดับไปแห่งความทุกข์ ได้แก่ **ปัจจุสมุปบาทในส่วนนิโรธวาร**. หมายถึงการที่แสดงให้เห็นว่า **เพราะอริชาตดับไป สังขารจึงดับ – เพราะสังขารดับวิญญานจึงดับ – เพราะวิญญานดับนามรูปจึงดับ – เพราะนามรูปดับอายตนะจึงดับ – อายตนะดับผัสสะก็ดับ – เพราะผัสสะดับเวทนา ก็ดับ – เพราะเวทนาดับตัณหากิเลสก็ดับ – เพราะตัณหาดับอุปาทาน ก็ดับ – เพราะอุปาทานดับภพก็ดับ – เพราะภพดับชาติก็ดับ – เพราะชาติดับความทุกข์ทั้งปวงก็ดับ.**

ความดับลงแห่งความทุกข์ มีได้โดยอาการอย่างนี้. นี่คือปัจจุสมุปบาท ในส่วนนิโรธวาร ซึ่งแสดง**นิโรธสังขัจ** และวิธีปฏิบัติเพื่อให้ดับทุกข์นั้น ท่านเรียกว่า **ทุกข์นิโรธคามินีปฏิปทา**.

เป็นอันว่า **ปัจจุสมุปบาทส่วนสมุทวาร**นั้น แสดงถึง **ทุกข์สังขัจและสมุทยสังขัจ**; และ**ปัจจุสมุปบาทส่วนนิโรธวาร**นั้น แสดงถึง**นิโรธสังขัจและมรรคสังขัจ**; จึงเป็นอันว่า ไม่ได้แสดงอะไรอื่น นอกไปจากแสดงเรื่องอริยสังขัจ, หรือถ้าจะกล่าวโดยสรุปให้สั้นเข้าไปอีก ก็กล่าวได้ว่า แสดงเรื่องทุกข์และเรื่องความ

ดับทุกข์โดยตรงนั่นเอง. เมื่อเรามีความรู้รู้อย่างนี้แล้ว ก็จะเป็นการง่าย ในการที่จะปฏิบัติเพื่อความดับทุกข์.

เราจะปฏิบัติอย่างไร ? ตรงไหน ? และเมื่อไร ? ตอบได้โดยไม่มีทางผิด และถูกต้องที่สุดว่า **จะต้องปฏิบัติตรงที่อายตนะพบกัน** คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ัมมารมณพบนกันกับ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ นั่นเอง. ตรงนั้นแหละคือเรื่องราวที่เป็นตัวการสำคัญ เราจะต้องศึกษาและปฏิบัติกันตรงนั้น ที่นั่นและเมื่อนั้น.

หวังว่าท่านทั้งหลาย จะได้สนใจพิจารณาในส่วนนี้ให้มากเป็นพิเศษ จึงจะสามารถเข้าใจถึงเรื่องของอริยสังข์และดับทุกข์ได้โดยสมควรแก่ความรู้ และการปฏิบัติของตน, ไม่เสียทีที่ได้พบพระพุทธศาสนาและทำวิสาขบูชาเช่นวันนี้เป็นต้น. เพราะฉะนั้นเราจะได้วินิจฉัยกัน ในเฉพาะทางส่วนที่เป็นข้อปฏิบัติตรงนี้ กันอย่างละเอียดลออก.

เราจะตั้งหน้าตั้งตา สังเกต ศึกษา และประพฤติปฏิบัติกันในเรื่องนี้อย่างไร ? เราจะต้องตั้งหน้าตั้งตา สังเกตและศึกษาให้พบความจริงในข้อที่ว่า เพราะอาศัยการกระทบของอายตนะนั่นเอง มันจึงเกิดเวทนา เกิดตัณหา เกิดอุปาทาน และมีภพ มีชาติ จนได้เป็นทุกข์ในที่สุด.

เราต้องย้อนศึกษาไป ในส่วนเบื้องต้นให้รู้ว่า อายตนะคือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ หรือรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ัมมารมณนี้ มันจะเป็นอายตนะที่มีพิษมีสง มีฤทธิ์ มีเดช ขึ้น

มาได้ ก็เพราะได้อาศัยวิชาเป็นเบื้องต้น; หมายความว่า ถ้าในสังขารกลุ่มใดไม่มีวิชาเข้าไปเกี่ยวข้องด้วยแล้ว สังขารกลุ่มนั้น จะอยู่ในอายตนะรูปไหน จะเป็น ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ อย่างไร มันก็ไม่มีอายตนะที่สมบูรณ์, คือไม่มีอายตนะที่จะก่อให้เกิดอารมณ์ ชนิดที่ทำให้เกิดเวทนาขึ้นมาได้.

เพราะฉะนั้นสิ่งที่เรียกว่า วิชา, วิชานั้นต้องเข้าไปแทรกแซงอยู่ในทุกกรณี เมื่อวิชาก็เป็นสังขารธรรมชนิดหนึ่ง มีการเกิดและการดับ เพราะฉะนั้น เรื่องมันจะเกิดขึ้นมาเป็นทุกข์ เป็นโทษได้ ก็ต่อเมื่อวิชาเกิดขึ้นมาเท่านั้น. ถ้าวิชาไม่เข้ามาเกี่ยวข้องแล้ว ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ เหล่านี้ จะไม่เป็นต้นเหตุให้เกิด ความทุกข์หรือเกิดโทษอันใดขึ้นมาได้เลย.

จึงเป็นอันกล่าวได้ว่า เมื่อตาเห็นรูปก็ดี, เมื่อหูได้ยินเสียงก็ดี, เมื่อจมูกได้กลิ่นก็ดี, เมื่อลิ้นได้รสก็ดี, เมื่อกายได้รับการสัมผัสทางผิวหนังก็ดี, หรือเมื่อจิตใจจะมีความรู้สึกอะไรก็ดี, ต้องมีวิชา คือความเียงความหลง เข้ามาเจืออยู่ด้วย; การกระทบทางตา ทางหู เป็นต้นนั้น จึงจะมีเรื่องราว ที่จะเป็นไปในทางมีความทุกข์.

แต่ถ้ามีสติปัญญา เข้ามาเกี่ยวข้องเสียแล้ว วิชาดับไปแล้ว มีวิชาเข้ามาแทนแล้ว แม้จะมีการสัมผัสทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย อย่างไรก็ตาม มันหาเป็นทุกข์ไปได้ไม่; เพราะว่าเป็นเรื่องของวิชาหรือปัญญานั้นเอง เข้ามาควบคุมอายตนะ ให้ตั้งอยู่ในลักษณะอีกอย่างหนึ่ง ซึ่งไม่เป็นทางที่จะให้

เกิดอารมณ์หรือเวทนา อันเป็นที่ตั้งแห่งความยึดถือ.

นี่ก็เพราะเหตุอย่างเดียวกันนั้น; เพราะเหตุอย่างเดียวกัน ก็คือว่าเพราะอวิชชาไม่มี, เพราะอวิชชาไม่เข้ามาเกี่ยวข้อง. เมื่อไม่มีอวิชชาแล้ว สิ่งที่เราเรียกว่าสังขาร คืออำนาจปรุงแต่งนั้นนี้ ก็ไม่ทำงาน.

เมื่อสังขาร อำนาจปรุงแต่งไม่ทำงานแล้ว สิ่งที่เราเรียกว่าวิญญูณนั้น ก็เป็นเพียงวิญญูณธาตุ อยู่ตามธรรมชาติ ไม่เป็นวิญญูณธาตุที่จะมาเป็นความรู้สึก ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกายเลย.

เมื่อวิญญูณธาตุนั้นเป็นเพียงธาตุตามธรรมชาติ ไม่มาเป็นวิญญูณชนิดที่จะรู้สึกได้แล้ว; สิ่งที่เราเรียกว่า นามและรูป ก็ยังมีขึ้นไม่ได้ แม้ว่ามันจะมีอยู่ทั้งกายและใจในบัดนี้ในตัวเรา. กายและใจหรือนามและรูปนั้น มันทำหน้าที่ของมันไม่ได้ มันเป็นหมัน มันจึงมีค่าเท่ากับไม่มี ในขณะที่นั้น; สังขารกลุ่มนี้จึงเหมือนกับไม่มีนามรูป ไม่เป็นนามรูป เพราะไม่มีอวิชชาเข้ามาเกี่ยวข้อง.

เมื่อไม่เป็นนามและเป็นรูป ที่ถูกต้องตามความหมายของมันดังนี้แล้ว สิ่งที่เราเรียกว่าอายตนะก็ไม่มีความหมาย, คือไม่ได้รับอารมณ์ไปในทางที่จะก่อให้เกิดผัสสะ เวทนา ตัณหา อูปาทาน. นั่นแหละคืออานิสงส์ ของการที่มีอวิชชา หรือมีปัญญา หรือมีแสงสว่างของพระธรรม เข้ามาเกี่ยวข้องอยู่ในลักษณะเช่นนี้ สิ่งที่เราเรียกว่าอวิชชาก็ทำงานไม่ได้.

สิ่งที่เรียกว่าอวิชชาที่ทำงานไม่ได้ ก็หมายความว่า มันเกิดขึ้นมาในสังขารกลุ่มนี้ไม่ได้, ไม่เข้ามาเกี่ยวข้องกับรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณนี้ได้. อวิชชานั้นจึงไม่ได้ปรุงสังขาร หรือปรุงวิญญาณ หรือปรุงนามรูป หรือปรุงอายตนะ ปรุงผัสสะ ดังที่กล่าวมาแล้ว; มันจึงเป็นความดับไปหมด นิ่งเย็น หรือยังว่างอยู่ ยิ่งว่างจากตัวกูหรือของกูอยู่มันจึงไม่ทุกข์ไม่ร้อน.

เป็นอันกล่าวได้ว่า ตามปกติมันสงบ มันว่าง หรือมันเยือกเย็น ไม่เป็นทุกข์; จะเป็นทุกข์ขึ้นมา ก็ต่อเมื่อมีการปรุงตามลักษณะแห่งปัจจุสมุปบาท คืออวิชชาปรุงสังขาร – สังขารปรุงวิญญาณ – วิญญาณปรุงนามรูป – นามรูปปรุงอายตนะ – สำเร็จเป็นอายตนะที่พร้อมที่จะรับอารมณ์ ด้วยอำนาจของอวิชชานั้นต่างหาก จึงจะเกิดผัสสะ เวทนา ตัณหา อุปาทาน ภพชาติ และเป็นทุกข์ขึ้นมาได้.

เมื่อเรามีการสังเกต และมีการศึกษาเข้าใจในข้อนี้แล้ว ย่อมเป็นการไม่ยากเลย ในการที่จะคอยปรับปรุง หรือคอยควบคุม หรือคอยศึกษาระมัดระวัง สำรวมเป็นอย่างดี ตรงที่อายตนะนั่นเอง ตามปกติที่เราจะต้องทำเป็นประจำ เว้นไม่ได้; ก็จงควบคุมอายตนะ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจด้วยเรียกว่า สังวรอินทรีย์ หรือควบคุมอินทรีย์ ในลักษณะที่ไม่ให้อภิชฌาและโทมนัสเกิดขึ้น ที่ตรงนั้นเพราะเหตุนี้.

ท่านสังเกตดูให้ดี ๆ ว่า พระพุทธเจ้าท่านทรงใช้คำว่า อภิชฌา และโทมนัส ดังที่ได้ตรัสไว้ในพระบาลีมหาสติสัมปชัญญะ

สูตร ว่าการปฏิบัติทั้งหมดนั้น วินยยุ โลก อภิขมาโทมนสฺส – เป็นไปเพื่อนำออกเสีย ซึ่งอภิขมาและโทมนัสในโลก คือใน อารมณฺ์ทั้งปวง; ว่าการปฏิบัติมหาสติปัฏฐานทั้งหมดทั้งสิ้นก็ดี หรือการปฏิบัติอานาปานสติ หรืออะไรก็ดี ล้วนแต่เพื่อจะกำจัด เสียซึ่งอภิขมาและโทมนัส.

ข้อนี้หมายความว่า ถ้าทำไม่ดี อภิขมาและโทมนัสก็จะ เกิดขึ้น เพราะการกระทบของอารมณฺ์ที่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ; นั่นแหละคือการเกิดของตัณหาอุปาทานหรือตัณฺ์ ที่จะต้อง ได้เป็นทุกข์. แต่ถ้าควบคุมอินทริย์ คือตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ไว้ในลักษณะที่อภิขมาและโทมนัสจะเกิดขึ้นไม่ได้แล้วไซ้; เมื่อนั้นก็เป็นอันว่า ไม่มีตัณหาอุปาทานเกิดขึ้นเพราะเหตุนั้น, ความ ทุกข์จึงไม่ได้เกิด.

จึงเป็นอันกล่าวได้ว่า หลักปฏิบัติของเรา ก็มีอยู่ตรงที่จะ ควบคุม ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ อยู่เป็นประจำ ชนิดจะไม่ให้ กิเลสตัณหาเกิดขึ้นที่นั่น; เพราะเหตุนี้ นี้เรียกว่า เป็นหลัก ปฏิบัติเฉพาะหน้าและประจำ.

ที่นี้ถ้าจะให้ลึกไปกว่านั้น เราก็อาศัยหลักของปฏิจจสมุ- ปาบท ดังที่กล่าวแล้วอีกนั่นเอง, คือการเฝ้าพิจารณาทำลาย อวิชชาเสียให้ร่อยหรอไป, ให้ร่อยหรอไปตามลำดับ จนหมดสิ้น. แต่ว่าข้อนี้ ก็ไม่ต้องทำที่ตรงอื่น จะต้องทำตรงที่เมื่อมีการเห็นรูป ฟังเสียง ดมกลิ่น ลิ้มรส อีกอย่างเดียวกัน, คือการพิจารณาให้ เห็นว่า ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ อาศัยตระภายในเหล่านี้ก็

ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา.

นี่เรียกว่าวิชาเกิด อวิชาหายไปส่วนหนึ่ง; และพิจารณาให้เห็นว่า รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธัมมารมณฺ์ นี้ก็ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา. นี่เป็นการทำอวิชาให้หายไป, และวิชาเกิดขึ้นส่วนหนึ่ง.

ครั้นมันกระทบกันเป็นผัสสะ ก็พิจารณาว่า ผัสสะทั้งหลาย จักขุสัมผัส โสตสัมผัส หรือสัมผัสอะไรก็ตาม ล้วนแต่ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา. นี่ก็เป็นการทำลายอวิชาให้หมดไป ทำวิชาให้เกิดขึ้น.

และเมื่อผัสสะปรุงให้เกิดเวทนา เป็นสุขก็ดี เป็นทุกข์ก็ดี ไม่ใช่สุขไม่ใช่ทุกข์ก็ดี ก็พิจารณาว่า เวทนาทั้งหลายทั้งปวงนี้ ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา. นี่เรียกว่าเป็นการทำลายอวิชาที่เกิดอยู่ในเวทนา, หรืออาศัยเวทนาเกิดขึ้น ให้สูญสิ้นไป ให้วิชาเกิดขึ้นแทน. ว่าเวทนาไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา.

เมื่อกระทำได้ดังนี้ ก็เป็นการทำลายอวิชาอยู่เป็นประจำ จึงไม่มีอวิชาที่จะปรุงสังขาร หรือปรุงวิญญูญาณ หรือปรุงนามรูป หรือปรุงอายตนะ ให้ทำหน้าที่ของมัน ในลักษณะที่จะเกิดกิเลส ตัณหาและความทุกข์ขึ้น; ความทุกข์จึงไม่เกิด เพราะกิเลส ไม่เกิด ทั้งที่ตาเห็นรูป หูได้ยินเสียง จมูกได้กลิ่น ลิ้นได้รส ภายได้สัมผัสผิวหนัง อยู่เป็นปกติ ความทุกข์ก็หาเกิดขึ้นได้ไม่ เพราะว่ามีวิชาเข้ามาประจำอยู่, หรืออย่างน้อยที่สุด ก็มีการสำรวจ ระวังอย่างดีที่ ตา หู จมูก ลิ้น ภายเหล่านั้น ไม่ให้อภิชฌาและ

โทมนัสครอบงำได้.

นี่แหละคือหลักปฏิบัติอันแท้จริง จะเหลืออยู่เพียงอย่างเดียว เป็นหลักปฏิบัติที่จะเรียกอย่างไรก็ได้ จะเรียกว่า ศีล สมาธิ ปัญญาก็ได้ จะเรียกว่าวิปัสสนากรรมฐาน หรือกรรมฐานอะไรก็ได้; ความหมายมีเพียงอย่างเดียว คือระวังไม่ให้ ตา หู จมูก ลิ้น กายนี้ เป็นที่ตั้งของอภิชฌาและโทมนัส จนเกิดกิเลสตัณหา ดังกล่าวแล้ว.

ท่านทั้งหลายจงได้พิจารณาดูให้ดีเถิด จะเห็นความจริง ชั่วนี้ว่า ความทุกข์ย่อมเกิดมาจากการที่เราเผลอสติ ไม่มีสติ ควบคุม ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ; แต่ได้ปล่อยให้อวิชชาเข้ามา ครอบงำ. เพราะฉะนั้นอวิชชาจึงทำให้อายตนะนั้น ๆ เป็นอายตนะชนิดที่จะมีการกระทบแล้ว เป็นไปเพื่อกิเลสตัณหาโดยส่วนเดียว จึงได้มีความทุกข์อยู่เป็นประจำ.

ไม่ต้องพูดถึง ตา หู จมูก ลิ้น กาย ห้าอย่างข้างต้น พูดแต่เรื่องใจล้วน ๆ แล้วก็ยังปล่อยให้อวิชชาเผลอคิดนี้รู้สึกรู้สีกเอง ยึดมั่นถือมั่นสิ่งนั้นสิ่งนี้ จนได้เป็นทุกข์ขึ้นมาในที่สุด. นี่แหละเรียกได้ว่า เราได้สร้างสมุทัยขึ้นมา คือสร้างแดนเกิดแห่งความทุกข์ขึ้นมา ด้วยความโง่ ในการที่จะควบคุมตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ, ไม่มีสติปัญญาเฉลียวฉลาด ในการที่จะควบคุม ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจจึงได้เกิดเป็นผัสสะ เป็นเวทนา และเกิดตัณหา. เมื่อเกิดตัณหาแล้วก็ต้องเป็นทุกข์ตามหลักของอริยสัจจ์ ไม่ต้องสงสัยเลย.

ท่านทั้งหลายจงได้พิจารณาดูความจริงข้อนี้ ให้เห็นโดยประจักษ์ชัด ให้รู้แจ้งกระจ่าง เหมือนกับการตรัสรู้ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ที่ได้เกิดขึ้นในเวลาแห่งรุ่งอรุณของวันวันนี้ คือวันวิสาขะ ที่เราได้มาพร้อมกันกระทำพิธีบูชา เป็นที่ระลึกอยู่ตลอดกาล ให้แสงสว่างอย่างนั้นเกิดขึ้น, และในลักษณะอย่างนั้น, ก็จะเป็นแสงสว่างที่จะกำจัดความมืด คืออวิชชาให้สูญสิ้นไป, ไม่มีอวิชชาที่จะปรุงแต่งปฏิจจสมุปบาทฝ่ายสมุทยวารให้เกิดเป็นความทุกข์ขึ้น แต่ประการใดเลย.

นั่นแหละคือหลักที่ต้องสังเกต ศึกษา และปฏิบัติให้ได้ จึงจะได้รับผลของการที่มาทำวิสาขบูชา อย่างครบถ้วนแท้จริง, และจะได้นำเอาไปใช้เป็นประโยชน์ ให้สำเร็จประโยชน์ได้ ทั้งกลางวันทั้งกลางคืน ทั้งหลับทั้งตื่น ทั้งที่บ้านและที่วัด ทั้งกลางทุ่งกลางนา ในป่าในเขา ไม่ว่าที่ไหนหมด โดยอาศัยหลักเพียงอันเดียวนี้ คือการควบคุม ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ไม่ให้เป็นที่เกิดของกิเลสตัณหาจนเกิดความทุกข์ขึ้น ดังกล่าวแล้วนั่นเอง.

นับว่าเราได้กล่าวถึงใจความสำคัญที่สุด ของอริยสัจจ์ทั้ง ๔ คือสิ่งที่จะสะกิดกันเสียซึ่งอวิชชา ไม่ให้เข้ามาปรุงแต่งสิ่งต่าง ๆ ให้เป็นเหตุเป็นปัจจัยสำหรับที่จะเกิดขึ้นเป็นปัญหา แล้วเกิดความทุกข์ขึ้นโดยประการทั้งปวง.

ดังที่วิสัยนามานี้ เป็นการให้เห็นใจความสำคัญของอริยสัจจ์ ซึ่งเป็นใจความสำคัญของการตรัสรู้ ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ซึ่งการตรัสรู้นั้น ย่อมรวบเอาไว้ได้ซึ่งการประสูติ

และการปรินิพพาน. เพราะฉะนั้น การประสูติ การตรัสรู้ การปรินิพพาน จึงมีความหมายอยู่ตรงที่มีแสงสว่าง ในการที่จะทำลายกิเลสตัณหา ให้สูญสิ้นไปนั่นเอง; เพราะแสงสว่างนั้น กำจัดอวิชชาแล้วก็ไม่ใช่อวิชชาที่จะปรุงกิเลสตัณหา. นับว่าเราได้รับประโยชน์จาก การประสูติ การตรัสรู้ และการปรินิพพาน ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าโดยสมบูรณ์.

ธรรมเทศนาเนื่องในวันวิสาขบูชามีหลักเกณฑ์ดังที่กล่าวมานี้. หวังว่าท่านทั้งหลายจะถือเอาประโยชน์อันนี้ให้ได้ ให้สมกับที่เสียสละเวลา เหน็ดเหนื่อยเดินทางไกลมา เพื่อร่วมพิธีวิสาขบูชาในวันนี้ ด้วยกันจงทุกคนเถิด; ก็จะได้รับประโยชน์สมกับการที่เกิดมาเป็นมนุษย์ และพบพระพุทธศาสนา ไม่ต้องน้อยเนื้อต่ำใจแต่ประการใด, มีปีติปราโมทย์ อิมอกอิมใจ มีศรัทธาความเลื่อมใสเชื่อมั่นในพระรัตนตรัย เจริญงอกงามยิ่งขึ้นไป ในพระพุทธศาสนา ด้วยกันจงทุกคนเทอญ.

ธรรมเทศนาสมควรแก่เวลา เหว่ ก็มีด้วยประการฉะนี้.

ገጽ ፳፻፲፱

พาธรรมเพื่อชีวิตโลก.

- ๑) หลวงพาธรรมะ เพื่อ ดับทุกข์ในชาตินี้
เมื่อ ๑๘๖๖ เพื่อ ตราบเป็น ปุถุชน, หรือ
แม้เพื่อ ความ เป็น พระอรหันต์
ทุก โลก, ละ หลวงพาธรรมมาก ไกล ออก
ไป เป้า ๑.

สุพรรณ

ทุกข์ เพราะขาดสติ เมื่อ ผัสสฺส^๑ ทำผิดกฎอิทัปปิ^๑
 ทุกข์ เพราะสิ่งใดที่คิดไม่ไว้ใจไปโทษผู้ที่อวด
 ทุกข์ เพราะกลัว แก่ เจ็บ ตาย
 ทุกข์ เพราะแนวเขม่นในใจไม่พ้น ๗๐๐ ตา
 ทุกข์ เพราะถูกจับตึ้งด้วย ความใจไม่แข็ง
 ทุกข์ นกยถวิโรคะนิจจวต นน ทวณน
 ทุกข์ ลักษณะแบบตอหม เป็นทุกข์เพราะ ถูกจับตึ้ง
 ทุกข์ เพราะมองดูแล้ว เก่ เกสิยถ. ด้วยความไม่แข็ง
 ทุกข์ เพราะไม่มีสิ่งใดที่ทนทาน.

ทุกข์ พอกขึ้น ภา
 ทุกข์ เพราะกรรมเก่า
 ทุกข์ เพราะ อึดอวดมีนตา
 ทุกข์ เป็นเองโดยไม่มีเหตุปัจจัย.

๑ กฎอทัปป. = กฎอทัปปัจจยตา = กฎที่ว่า...เพราะมีสิ่งนี้เป็นปัจจัย...สิ่งนี้จึงมี ฯลฯ

๑๓ : เจ้าตัวกู.

- ๑) สังขาร นี้ หรือ เวฬุทก :-
พอ ระดมประเวฬุทก รวบตามฐฐิก
// ระฐฐิก ตามธรรมชาลี ก็ มี
ทรปรอง ในฐฐิกเป็น ตัวกู ตัวกู
ใน ทรฐฐิก เจ็บปวด - เจ็บใจ - จะตาย
// ระเวฬุทก ตาม ฐฐิก ของ ตัวกู ไม่แดง
- ๒) เจ้าตัวกู คอบคม ตัวกู ใน ไม่ ฐฐิก เห็น นั้น
ได้ ก็ มี ตัวกู; ทก ตัวกู ตาม
ฐฐิก ของ ธรรมชาลี นั้น แดง
คือ เจตนา หรือ ผล ของ ทก ตัวกู
- ๓) นั้น คือ ผล ของ ทก เห็น อทิปโป ฐฐิก,
ตลก, เป็น ฐฐิก. ความ ฐฐิก
ตลก จะ เป็น เช่น นั้น คือ อติปโป
- ๔) ตัวกู เป็น อนัตตา: บิต ตัวกู ไม่ได้,
วิญญู ปรอง, ตัวกู นี้ คือ ตัวกู ใน เรื่อง นี้
อะไร ปรอง ไม่ได้, เพราะ มี ฐฐิก
หรือ สิ่ง ทก จะ ใจ แดง บิต ตัวกู
ไม่ได้. เป็น ตัวกู นุ ตัวกู ตัวกู
ตัวกู // เป็น อติปโป

๑ อทิปโป. = อทิปปัจจยตา

ความทุกข์ของฉัน!

- ๑) มีคนเห็นชอบไม่หมด เพราะฉันเกลียดถ่มน้ำไม่ต่อน้ำขุ่นฉันว่ามีเชื้อโรคแล้วแต่ฉันไม่ให้ตาคนแก่ฉัน.
- ๒) ฉันไม่ให้ตาแก่หลายคน หรือคุณพ่อแก่ฉัน. ฉันมีฉันเป็นสัตว์ นรีดูสิ่งไม่พึงปรารถนา
- ๓) ฉันใจเย็นได้ กับ มีคน คนอื่นเป็นของว่าง ของธรรมดาๆ มีคนเท กับไม่สนใจฉันดูคนที่ดูคนใจดี ไม่เอาใจฉันไปจริงๆ!

ตัวอย่างที่แท้จริง

- ๑ ความเห็นแก่เงินของตน ไม่ใช่ปัสสนุ - ฐิต แต่เงินธรรมดามันไม่ใช่เงินเหมือนเงิน ธาตุเหล็ก ก็ไม่เงินปัสสนุ จ-ไม่ป, โล-ก็ไม่ใช่เงิน ก็จ- - นก เป็นต้น ซึ่งเงินปัสสนุ - แคนดาร์-
- ๒ ความโลภชิงทรัพย์ โฉลก หนีไปและถือปัสสนุ ที่ไม่มีเงินจ-ไม่ปได้ แม้เงินเป็นธาตุเหล็ก ก็ยังต้องเงินปัสสนุ ธาตุ ธาตุ, ที่ต้องได้มูลค่า และ ความทุกข์ เป็น ข้อปัสสนุอื่น ๆ กว่า ความทุกข์ โฉลก. 1. โฉลก-เงินสิ่งนี้ต้องวิบัติทร ก่อ

กล่าว = เขียน จดหมาย ก็ จะ ตาย แล้ว

- ๐ กล่าวจะเขียน จดหมาย ตายก็ยังไม่ถึง
๗๐-๗๑ มี แล้ว ว่า ไม่มีรสของ ก
เขียน จดหมาย ว่า มี ก็ ตาย แล้ว. ขอ
ให้รีบเขียน เร็วๆ แต่ เขียน เมื่อ จะ ได้ มี
รส ของ จดหมาย สัก ๒๐-๓๐ ปี จะ มี
รสดี ว่า มี สัก มี เขียน พหุ ประโยค.
- ๐ ข้อนี้ คบฝึก มาเขียน จดหมาย (๑๓๕
ของ อีตปวิจิตร) ว่า มี สัก ทุก
ทุก ๑๖๖ กับ อยู่ ที่ บ้าน และ ออก
ที่ สดุดี (ให้) จะ มี มี รูป รูป
ธรรมะ นี้ คือ ๒๐๖ ทุก ๑๖๖ นี้
แล้ว ทุก ๑๖๖.

ทุกจี

เพลงเห็นธรรม ๔ หมวด เป็นอันดี
ทุกจี ที่ได้มาจาก ทรมแก้- พระเจ้า.

- ① ซาตุ ๒
- ② ลาปัตติกธรรม [๕ หมวด]
- ③ จัมมัส ๕
- ④ ปฏิจจวมปทาน.
รวม ๕ หมวด สังฆมธรรม.

๕) ทอระอันจื่อ เพลง ๔ :-

ซาตุ
ลาปัตน:
จัมมัส
ปฏิจจ.

อันจื่อคือเป็น ตวัตน/ธรรม ก็เป็นทุกจี.

ทุกสิ่ง เป็นทุกข์แก่ผู้เข้าไป
 ยึดถือว่าตน, ของตน, เหนอตน

- ๑) ความลับ : แม้ความทุกข์, แต่,
 ไร้ได้ยึดถือว่า ของตนก็ไร้ทุกข์!

